

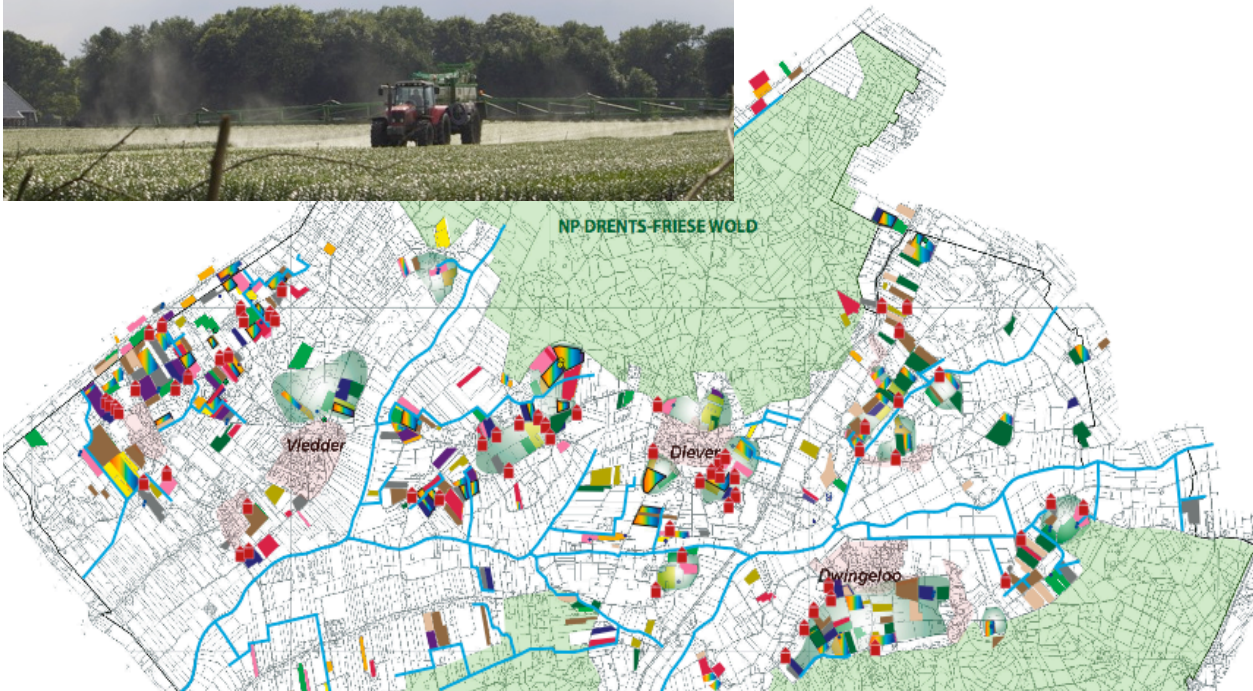
Ingezonden commentaren op het openbare conceptrapport

De volgende personen/organisaties hebben commentaar ingestuurd:

- Stichting Bollenboos, Diever
- Bewonersgroep Bloemberg, Veeningen
- Houd Zijpe Leefbaar, Petten
- Bewonersgroep Oudemirdum
- Milieufederatie Nood-Holland, Zaandam
- Gelderse Natuur- en Milieufederatie, Arnhem
- Natuur en Milieu Overijssel, Zwolle
- PAN Europe, Lekkerkerk
- De heer K. Meijaard, 't Harde
- De heer C.M.J.A. Goossens, 't Goy
- De heer J. Peeters, Fruitconsult, Zetten
- De heer L.J. Dorst, Ruten
- De heer en Mevrouw (naam vertrouwelijk), Noord-Brabant
- Gemeente Schagen
- De heer prof. dr. A.M.J. Ragas, Radbouduniversiteit Nijmegen
- De heer B. Carpay, Huissen
- De heer dr. H.A. Tennekes, Zutphen
- De heer ing. J.J.A.H. Voet, ministerie van Economische Zaken, Den Haag
- GGD Nederland, Utrecht
- LTO Nederland, Zwolle
- Vereniging Agrodīs, Den Haag
- Nefyto, Den Haag.

“Wat doen we in de tussentijd?”

Reactie conceptrapport Gezondheidsraad
i.s.m. Bewonersgroep Bloemberg - Veeningen
1 oktober 2013

Legenda

- spoelplaats
- * voormalige spoelplaats
- ⊕ pompstation
- grondwaterput

Leliepercelen (jaar van teelt)

2001:	172 hectare	33 percelen
2002:	204 hectare	41 percelen
2003:	245 hectare	41 percelen
2004:	224 hectare	39 percelen
2005:	185 hectare	41 percelen
2006:	218 hectare	43 percelen
2007:	206 hectare	38 percelen
2001 t/m 2007 teeltherhaling		
2008:	195 hectare	45 percelen
2009:	113 hectare	24 percelen
2010:	156 hectare	29 percelen
2011:	188 hectare	41 percelen
2012:	265 hectare	46 percelen
2013:	175 hectare	36 percelen
2008 t/m 2013 teeltherhaling		

- Beschermde natuurgebieden
- Watergang
- Essen
- ▲ Tuinen en erven
- Dorpen

“Wat doen we in de tussentijd?”

Reactie conceptrapport Gezondheidsraad
i.s.m. Bewonersgroep Bloemberg - Veeningen
1 oktober 2013

Inleiding: Bollenboos is blij.....

§1 goede burenen?	4
1.1 de bewuste boer	
1.2 de bedreigde boer	
§2 bescherming nu	7
2.1 communicatie zonder actie is ledig	
§3 blootstelling en goedkeuring	7
3.1 onder werkers zijn ook kinderen	
3.2 voeding en omgeving: dubbele belasting	
3.3 niet gevoeliger, maar anders reagerend	
§4 woordkeuze en vertegenwoordiging	9
4.1 definitie omwonenden	
4.2 wie zijn de boeren?	
§5 hopen dat het goed komt: handhaving en rapportage	10
5.1 uit hoeveel incidenten bestaat een patroon?	
5.2 certificering, veiligheidsbesef en omwonenden	
5.2.1 verslappend veiligheidsbesef	
§6 overwegingen van economische aard	12
6.1 transparantie	
§7 voorzorgsbeginsel	14
7.1 er is zelfs geen gebrek aan wetenschappelijk bewijs	
7.1.2 ‘hard’ bewijs	
7.2 het voorzorgsbeginsel en de gezondheidsraad	
§8 handelingsperspectieven	14
8.1 spuitvrije zones geven ruimte	
8.2 CTGB adequaat en evenwichtig	
8.3 afhankelijkheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen	
8.4 rollen vechtend over straat	
8.5 binnen de grenzen	
8.6 ingeperkt: hoe lelieteelt een verloren zomer veroorzaakt	

- 8.7 concrete maatregelen
- 8.8 geen momentopname
- 8.9 kleurcodes: begrijpelijke en zeer toegankelijke informatie

§9 Veeningen, Hardenberg, Ommen en Dwingeloo-----18

- 9.1 Veeningen
  - 9.1.1 niet de omstandigheden bepalen het risico, maar de inhoudsstoffen
  - 9.1.2 zelfevacuatie
- 9.2 gemeente Hardenberg
  - 9.2.1 spreken met één stem
  - 9.2.2 vertragende werking van uw rapport

§ 10 over de voorgestelde onderzoeksmethode en onderzochte stoffen----21

- 10.1 6-chloornicotinezuur

§11 volksgezondheid-----22

§12 atmosferische verspreiding van gewasbeschermingsmiddelen, Gezondheidsraad 2000--22

tenslotte-----23

Onze dank en suggesties voor verdere acties

Ondertekenaars-----24

**Bollenboos' Dag van de Omwonende,
Diever 28 september 2013**

Hieronder voert Bollenboos het woord met mandaat van Veeningen etc. Onderstaande reactie is in samenwerking tussen betrokkenen tot stand gekomen.

Geachte leden van de Gezondheidsraad,

Onderstaand treft u onze schriftelijke reactie op uw 'openbaar conceptrapport Gewasbeschermingsmiddelen en Omwonenden' aan,

Stichting Bollenboos is blij met uw conceptrapport

We lezen in het conceptrapport een hoge mate van bewustzijn van de problematiek waarmee wij als omwonenden van chemisch behandelde landbouwpercelen mee te maken hebben. Dat geeft ons aanleiding te geloven dat een eerste stap in de richting van fundamentele veranderingen is gezet. We zijn ook erg geschrokken: U stelt vast dat een onderzoek naar de gevolgen van blootstelling aan chemische gewasbeschermingsmiddelen in de leefomgeving wel degelijk noodzakelijk is. Zo ver waren we zelf, zoals u zult begrijpen, ook al. Maar de aanleidingen die u tijdens uw onderzoekingen heeft gevonden om tot uw conclusie te komen, treffen ons toch nog als een mokerslag. Met name het feit dat ernstige ziekten zoals kanker die onderzoek in verband brengt met chemische gewasbeschermingsmiddelen, is erg confronterend. Vooral als deze ziekte, zoals u opmerkt, zich voordoet bij kinderen. Maar ook de niet-dodelijke, maar zeer levensveranderende ziekten zoals Alzheimer, Parkinson, ADHD en autisme waar u vaker naar verwijst confronteren ons met de ernst van de situatie en de machteloosheid van de individuele burger tegenover de agrochemische industrie. Die laatste bepaalt dus in niet te verwaarlozen mate onze gezondheid.

§1 Goede burenen?

Stichting Bollenboos fungeert al jaren als praatpaal voor mensen met zorgen over hun gezondheid, maar ook met gezondheidsklachten. Wetenschappelijk gesproken kunnen uit deze meldingen niet zomaar conclusies getrokken worden. Maar dat betekent niet dat ze zonder consequenties moeten blijven. *Circumstantial evidence* stapelt zich op bij Bollenboos. Iemand meldt dat in hun straat, die grenst aan een aardbeienkwekerij, al vier vrouwen vervroegd in de overgang zijn. Een buurtje dat grenst aan een bloembollenveld telt meerdere borstkanker en/of eierstokkanker patiënten. De buurvrouw kampt met een hardnekkige schimmel in haar lichaam. We krijgen meldingen over miskramen in de bollenstreek. Ongeruste mensen die kinderen hebben met ADHD en autisme, ziekten die ook door artsen in verband worden gebracht met blootstelling aan chemische gewasbeschermingsmiddelen.

Dit zijn voorbeelden van incidentele meldingen die wij krijgen. Het gaat om waarnemingen van losse individuen. Deze mensen melden zich bovendien niet bij de huisarts, dus komen ze niet terecht in formele kanalen. Maar dat betekent niet dat ze niet significant zijn. Het onderstreept, wat ons betreft, het grote belang van een zorgvuldig opgezet bevolkingsonderzoek.

Minstens zo belangrijk is het echter dat nu al voorkomen wordt dat blootstelling aan chemische gewasbeschermingsmiddelen in de leefomgeving plaatsvindt.

Veel gehoord advies van gemeenten en brancheorganisaties is dat burgers die overlast of hinder ondervinden, of zich zorgen maken, dit moeten voorleggen aan de teler of boer die hiervan oorzaak is. Zodoende zouden beide partijen een resp. leefbare en werkbare situatie moeten scheppen. Dit scenario speelt zich ook vaak zo af. Voor zover ons bekend met twee mogelijk uitkomsten:

1. 1 de bewuste boer

De omwonende benadert de boer over zijn chemische gewasbeschermingsmiddelengebruik. Daarbij moet worden opgemerkt dat het niet altijd eenvoudig is te achterhalen wie deze boer precies is. Bij de lelieteelt gaat het vaak om grondhuurders die niet in de buurt wonen. In die teler treft hij in het beste geval een door de brancheverenigingen voorgelicht persoon, die bereid is om tot afspraken te komen.

Afspraken zoals het niet spuiten bij een ongunstige windrichting, het handhaven van een spuitvrije zone of niet spuiten gedurende bepaalde perioden (bijvoorbeeld onder schooltijd). Dat betekent dat de boer zijn handelen aanpast met betrekking tot afstand (gunstige windrichting en spuitvrije zone vrijwaren erf van drift) of tijd (schooltijden). Een kansrijke aanpak, omdat afstand en tijd, zoals u stelt, factoren zijn die het blootstellingrisico van omwonenden beïnvloeden. Maar dan doen zich in de praktijk de volgende problemen voor:

-m.b.t. afstand:

- a. aan de overkant van het veld wonen ook mensen voor wie de gunstige windrichting precies het tegenovergestelde blijkt te zijn.
- b. gunstige windrichting functioneert alleen bij de reductie van drift en damp gedurende het spuiten. Als de wind keert terwijl de opgebrachte chemische stoffen nog werkzaam zijn ontstaat alsnog blootstelling.
- c. hoe groot moet een spuitvrije zone zijn. De in Duitsland¹ gehanteerde zone is gebaseerd op het gedrag van drift en niet op fijnere verneveling, verwaaiing van stofdeeltjes en (na)verdamping.

-m.b.t. tijd

de boer die belofde niet te spuiten onder schooltijd en wacht inderdaad tot tien over drie met het activeren van de spuitbomen. De schooldag is afgelopen, maar het plein staat vol met spelende kinderen. Hij houdt zich aan de afspraak, maar lijkt zich niet te realiseren waarom die afspraak gemaakt is: het voorkomen van blootstelling van kinderen. Daarnaast zijn er nog steeds kinderen in en rond het schoolgebouw aanwezig omdat ze gebruik maken van de buitenschoolse opvang, die vaak tot 18.30 uur duurt.

Zoals u ook opmerkt bestaat bij toepassers vaak niet voldoende veiligheidsbesef. Aan dit uit de praktijk genomen voorbeeld zien we hoe dat ook gevolgen heeft voor andere mensen dan de toepasser zelf

-m.b.t. veiligheidsbesef en betrouwbaar gedrag

in bijna alle gevallen dat boeren en omwonenden tot afspraken zijn gekomen worden die afspraken geschonden door de boer: een overeengekomen teeltvrije zone van 8 meter bleek bij nameten toch maar 6 meter te bedragen. De belofte te waarschuwen alvorens te spuiten werd niet consequent gestand gedaan. En ook de belofte om niet bij bepaalde wind te spuiten, werd gedurende het jaar toch verbroken.

---

¹ Waar u naar verwijst

-ethisch

- a. problematisch is dat alleen die mensen die zich van het risico bewust zijn actie ondernemen richting de boer. Terwijl blootstelling niet afhankelijk is van de mate waarin de blootgestelde zich dat bewust is.
- b. alleen mondige mensen durven naar de boer te stappen.
Mensen die van nature terughoudender zijn of vrezen voor negatieve reacties van derden in hun woonomgeving hebben echter even goed het recht om zo veel mogelijk verschoond te blijven van blootstelling aan chemische gewasbeschermingsmiddelen

1.2 de bedreigde boer

-emotionele reacties

niet alle boeren zijn evenzeer onder de indruk van voorlichting verstrekt door de brancheverenigingen. Deze boeren zijn niet genegen te luisteren naar omwonenden. Vaak wordt heel emotioneel gereageerd op kritische vragen van omwonenden. Dat is zeer begrijpelijk want boeren voelen zich bedreigd in hun broodwinning. "Ik wil geen enkele boer het brood uit de mond stoten", is een van de meest door Bollenboos gehoorde opmerkingen van omwonenden die ons benaderen. Op zich hoeven boeren niet zo ongerust te zijn als ze zich nu wel tonen; ze kunnen rekenen op een grote mate van solidariteit van de omwonende. Toch blijken opmerkingen over gezondheidsrisico's vaak heel confronterend en de aangesproken boer reageert boos. In sommige gevallen slaat die boosheid zelfs om in intimiderend gedrag richting omwonenden. Tractoren die niet uitwijken als je langsfiets, de wens wordt geuit dat critici maar 'tegen de muur' moeten worden gezet. Morsen met bestrijdingsmiddelen. Omwonenden houden hun mond maar want: "we hebben wel een rieten dak", een onheilspellende manier waarop in Drenthe wordt aangegeven dat je je bedreigd voelt. Dit heeft in meerdere gevallen ertoe geleid dat de omwonende verhuisde. Tenslotte hebben omwonenden vaak andere, economische belangen in het gebied. Een ondernemer die het moet hebben van opdrachten uit de buurt zegt er maar niks meer van. Kritische omwonenden worden ineens met de nek aangekeken. Als bezorgde omwonenden zich proberen te verzamelen in een bijeenkomst worden deze standaard 'gecrasht' door vertegenwoordigers van de bollensector of lokale bollenboeren. Deze komen dan onverwacht opdagen vergezeld van vrouwen en zoons en vormen zodoende een tegenpartij die de hele vergadering over kan nemen. Een gemeenteambtenaar die zijn werk deed werd door vertegenwoordigers van de bollensector dusdanig verbaal onder handen genomen dat hij tijdens een inspraakbijeenkomst bewusteloos moest worden afgevoerd.

-ethisch?

Uiteraard is het gewenst dat boeren en omwonenden er samen zoveel mogelijk uit komen. In de samenleving is het actief werken aan de onderlinge verstandhouding een groot goed. Toch is het niet fair om boeren en omwonenden om zo'n manier een strijd te laten uitvechten. Economisch belang staat tegenover gezondheidsbelang: een volstrekt ongelijke strijd, die in een rurale gemeenschap meestal uitpakt in het voordeel van de boeren .

§2 bescherming nu

We vinden het ontegenzeggelijk waardevol dat een onderzoek naar een verband tussen gezondheidsklachten van start gaat. Tegelijkertijd realiseren we ons dat, mocht de politieke wil er al zijn, de resultaten van zo'n onderzoek lang op zich kunnen laten wachten. Bovendien geeft u zelf al aan dat met de door u voorgestelde onderzoeken miljoenen euro's gemoeid gaan.

Gezien de verwachte langdurige termijn waarop we de eerste onderzoeksresultaten zullen zien is het des te belangrijker dat de overheid in uw rapport wordt geadviseerd om direct tot actie over te gaan. De ziekten en aandoeningen die u vermeldt, de verschillende bewijzen die u presenteert aangaande het verband tussen deze ziekten en de blootstelling aan chemische gewasbeschermingsmiddelen, zijn dermate overtuigend dat op korte termijn maatregelen zullen moeten worden getroffen om burgers te beschermen. Wij pleiten ervoor dat de vaststellingen die u doet in uw rapport niet alleen de basis van uw argumentatie voor een onderzoek vormen, maar dat ze ook leiden tot concrete maatregelen in het hier en nu. U doet verschillende suggesties in uw rapport voor handelingsperspectieven. Daarop willen we graag nog ingaan later in deze reactie.

2.1 communicatie zonder actie is ledig

In uw werkagenda voor 2014 lezen we dat u opnieuw aandacht geeft aan het probleem omwonenden-gewasbescherming . U formuleert dat zo:

“5.1 Gewasbeschermingsmiddelen schadelijk voor omwonenden? 31

5.2 Risicocommunicatie: naar een betere vertrouwensrelatie met burgers 32”

Een betere vertrouwensrelatie met burgers is van vitaal belang. Die relatie vindt een solide fundament in bewezen inspanningen om de burger daadwerkelijk structureel te beschermen tegen de blootstelling aan chemische gewasbeschermingsmiddelen.

Communicatie over risico's is uitsluitend zinvol als deze gepaard gaat met daadwerkelijk substantiële reductie van risico's. Een vertrouwensrelatie heeft twee partijen nodig en kan niet eenzijdig worden 'afgedwongen'. Dat betekent dat omwonenden een gelijkwaardige stem moeten hebben in het proces dat naar zo'n vertrouwensrelatie leidt.

Onwenselijk is dat:

1. de problemen die omwonenden in de praktijk ervaren ten onrechte worden teruggebracht tot een perceptie-kwestie
2. risicocommunicatie in de plaats komt van risicoreductie

§3 blootstelling en goedkeuring

U stelt vast in uw rapport dat omwonenden niet goed op de hoogte zijn van de toelatingsprocedures voorafgaand aan het op de markt komen van chemische gewasbeschermingsmiddelen. U stelt dat kinderen wèl worden meegewogen bij de beoordeling van chemische gewasbeschermingsmiddelen. Wij zien dat ook helder en duidelijk uitgelegd terug in uw rapport. Wel constateren we dat kinderen alleen een factor zijn bij de vaststelling van de MRL's en ADI-waarden. Dus uitsluitend als consumenten van voedsel. Blootstelling via de omgeving wordt niet meegewogen. Terwijl dat juist de blootstelling is waar kinderen die wonen in de directe omgeving van lieldvelden mee worden geconfronteerd. We zien ook dat passanten van bollenakkers in Nederland worden vereenzelvigd met beroepsmatig blootgestelden. Per definitie sluit deze vereenzelving kinderen uit. Dat maakt dat de uiteenzetting over blootstelling weliswaar verhelderend is, maar absoluut niet afdoende.. Onze zorgen, die zoals gezegd betrekking hebben op blootstelling aan chemische gewasbeschermingsmiddelen in de

leefomgeving worden nadrukkelijk niet weggenomen. In onze vorige presentatie hebben we u willen laten zien hoe letterlijk dichtbij akkers, waar wekelijks met chemische gewasbeschermingsmiddelen wordt gewerkt, gelegen zijn in de directe nabijheid van onze huizen, scholen, zorginstellingen en werkplekken. Helaas zien we dat feit op geen enkele manier meegenomen bij de goedkeuring van gewasbeschermingsmiddelen. Aan deze bedreigende situatie is de afgelopen jaren nog niets veranderd en ieder jaar, komen er tijdens het spuitseizoen nieuwe klachten van omwonenden bij.

3.1 onder werkers zijn ook kinderen

We willen hierbij graag opmerken dat in de teelt van leliebollen veel kinderen werkzaam zijn. Weliswaar gelden voor hen speciale arbo-regels, waaronder de regel dat zij niet een veld mogen betreden waar binnen een termijn van twee weken geleden chemische gewasbeschermingsmiddelen werden gebruikt. Aangezien bij de lelieteelt zeer frequent gespoten en gestrooid wordt (circa 35 keer per seizoen) is het ondenkbaar dat kinderen op een veilige manier in deze teelt werkzaam kunnen zijn. Een Drentse lelieteler vertelde ons dat zijn eigen zoon al vanaf zijn twaalfde in de lelieteelt werkt. Het gesprek met deze lelieteler had plaats in een liewe veld. Zijn zoon was bezig enkele overgebleven bloemen te verwijderen. Zonder handschoenen, want dat werkte niet prettig. Een andere aanwezige medewerker kopte ook lelies, gekleed in een korte broek. De veiligheidsmaatregel die de teler toepaste was dat het kind wel even moest wachten tot het opgebrachte chemisch gewasbeschermingsmiddel op de planten droog was. Het ligt voor de hand dat kinderen die werkzaam zijn in het agrarisch bedrijf beter tegen blootstelling beschermd dienen te worden en/of dat de gezondheidsrisico's van deze minderjarige categorie werkers wordt meegewogen bij de toelating van chemische gewasbeschermingsmiddelen. Gezien de wettelijke herbetredingstermijn na het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen zouden kinderen niet in deze teelt moeten mogen werken. Hetzelfde zou moeten gelden voor vrouwen in de vruchtbare leeftijd.

3.2 voeding en omgeving: dubbele belasting

Wij zien in uw uitleg over de toelating van bestrijdingsmiddelen in relatie tot de geschatte blootstelling en verwachte schadelijkheid een duidelijke rol voor de residuen op voedsel weggelegd. Zoals hierboven al gezegd concentreert Bollenboos zich op het voorkomen van blootstelling via verspreiding van chemische gewasbeschermingsmiddelen in de leefomgeving. Voor kinderen zijn de normen strenger. Dat vinden wij zeer terecht. Maar aangezien kinderen dus in dit opzicht een grotere gevoeligheid wordt toegedicht ontstaat bij ons nog sterker de zorg dat kinderen in het landelijk gebied dubbel belast worden.

In de hoedanigheid van consument van voedsel wordt aangenomen dat kinderen worden blootgesteld aan acceptabele hoeveelheden chemische gewasbeschermingsmiddelen (ADI, MRL). Maar wat gebeurt er met de totale blootstelling als de omgevingsblootstelling daarbij wordt opgeteld? Met andere woorden: wij begrijpen dat aan kinderen wordt gedacht, maar ze worden niet apart beschouwd als omwonende van met chemische gewasbeschermingsmiddelen behandelde akkers, noch als passant, noch als werker. Dat strookt niet met de werkelijkheid. Kinderen worden blootgesteld aan chemische gewasbeschermingsmiddelen via voedsel en in hun leefomgeving. Het is een optelsom.

3.3 niet gevoeliger, maar anders reagerend

In uw rapport lezen wij dat de gevoeligheid van kinderen wordt teruggevoerd op twee fenomenen:

1. ze gedragen zich anders dan volwassenen en
2. ze wegen minder dan volwassenen

Het eerste is een factor bij de risicoberekening, het tweede ook bij de vermoedelijke gezondheidsschade, voor zover wij begrijpen.

Wat we niet teruglezen is dat kinderen niet alleen extra gevoelig zijn, maar anders gevoelig. Is het niet zo dat steeds vaker wordt aangetoond dat kinderen onverwacht heftig reageren op bepaalde stoffen omdat ze anders reageren en niet alleen sterker? Waar kunnen wij deze overwegingen teruglezen in uw rapport?

Bovendien missen we hier een verwijzing naar de invloed van chemische blootstelling op het zich ontwikkelende brein; en dat behelst een periode tot een leeftijd van 24 jaar. Het gaat dus zeker niet alleen om kinderen maar ook om jongeren en jong-volwassenen. Jongeren en jong-volwassenen, lijken in gewicht en gedrag op volwassenen en helemaal niet op (kleine)kinderen. Menig opgeschoten puber steekt al lang niet meer alles wat hij tegenkomt in zijn mond en weegt misschien wel meer dan z'n vader. Wat hem echter van volwassenen onderscheidt is o.a. zijn brein nog in ontwikkeling is.

Tenslotte hebben we begrepen dat bijvoorbeeld neonicotinoïde stoffen van invloed zijn op het brein. Maar de acceptabele norm is vastgesteld op basis van hun invloed op de schildklier. Ook dit toont wat ons betreft weer aan dat kinderen en jongvolwassenen op een voor hen relevante wijze moeten worden meegewogen bij vaststellingen van normen en toelatingen van chemische gewasbeschermingsmiddelen. We zouden graag zien dat daarmee rekening wordt gehouden in:

1. de opzet van uw onderzoek
2. de toelating van chemische gewasbeschermingsmiddelen
3. een hernieuwde beoordeling van reeds toegelaten chemische gewasbeschermingsmiddelen en/of de werkzame stoffen, hulpstoffen etc.

§4 woordkeuze en vertegenwoordiging

4.1 definitie omwonenden

Naar ons idee is het rapport niet overal even helder en eenduidig in het gebruik van de term omwonende. In het begin wordt gesteld dat boeren zichzelf als grootste groep omwonenden zien. Los van het feit dat dat in getalsmatige zin niet juist is, leidt deze vaststelling door de boeren zelf ertoe dat het fundamentele onderscheid tussen professioneel blootgestelde en onvrijwillig blootgestelde verwaterd. Dat lijkt ons niet wenselijk en onjuist.

1. alle boeren zijn (wellicht) omwonende, maar niet alle omwonenden zijn boeren
  - 1a. veel behandelingen met chemische gewasbeschermingsmiddelen worden uitgevoerd door loonwerkers. Zijn zij ook omwonende. Hun werk eist dat niet van ze.
2. boeren zijn zich bewust van de aanwezigheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen in hun leefomgeving. Zij kunnen maatregelen treffen om zichzelf en hun gezinnen te beschermen.
3. de vergelijking tussen boeren en omwonenden gaat niet op. Boeren en werkers weten in welke omstandigheden ze hun werk doen. De risicoacceptatie is dus per definitie groter onder hen, zoals de wegwerker die weet dat hij een groter risico loopt te worden aangereden.
4. van de opmerking "boeren zien zichzelf als de grootste groep omwonenden" gaat de suggestie uit dat ze geen onverantwoorde risico's zouden nemen bij het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen, aangezien zij dan primair zichzelf en hun

gezinnen aan risico's blootstellen. Deze aanname, die door deze communicatie-uiting kan ontstaan, is onjuist. U stelt immers zelf in uw rapport vast dat het veiligheidsbesef onder boeren vaak niet optimaal is. Verwacht mag worden dat dan ook het beschermen van de eigen gezondheid en die van het gezin het onderspit kan delven t.o.v. bedrijfsmatige en economische overwegingen bij het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen.

4.2 wie zijn de boeren?

Bollenboos merkt op dat de boeren tijdens het voortraject van dit rapport vertegenwoordigd worden door de LTO. Wij vrezen echter dat LTO, als branchevereniging, weliswaar de voorwaarden voor een gezonde agrarische bedrijfstak wil scheppen, maar dat dat niet geheel samenvalt met het beschermen van de gezondheid van de boer. Dus voor zover boeren zichzelf inderdaad als omwonende zien, worden hun belangen niet optimaal verdedigd door LTO, maar eerder door partijen zoals Bollenboos. Wij hebben in de afgelopen jaren bemerkt dat de werkrelatie tussen LTO en Nefyto goed is. Van Nefyto mag weliswaar op zich verwacht worden dat zij geen schade wil doen aan de gezondheid van boeren, werkers en omwonenden. Tegelijkertijd is Nefyto niet de aangewezen instelling om de gezondheid van boeren etc. de allerhoogste prioriteit te geven. Hun focus is per definitie primair gericht op de werkzaamheid van middelen voor de gewasbescherming, gebruikersbescherming is secundair. Bescherming van omwonenden speelt voor hen geen rol.

§5 hopen dat het goed komt: handhaving

Inderdaad zijn er in Nederland regels die de risico's van chemische gewasbeschermingsmiddelen moeten reduceren. Bollenboos stelt vast dat in veel gevallen de regels bij lange na niet afdoende zijn om omwonenden te beschermen. We hebben het daarbij bijvoorbeeld over het ontbreken van een spuitvrije zone. Daar komen we later op terug. De regels die er zijn, moeten worden gehandhaafd door de NVWA die daartoe kan beschikken over slechts 24 controleurs² voor het hele land. Dat staat in geen verhouding tot de intensieve agrarische sector die Nederland kent. De NVWA gaat uit van *compliance*, van zelfregulering. Wij stellen vast dat die benadering uit nood geboren is: met zo'n nijpend gebrek aan controleurs, moet er wel gehoopt worden op vrijwillige eerbiediging van de regels. Wij vrezen dat zowel bij de toelating van chemische gewasbeschermingsmiddelen als bij de handhaving bij het uiteindelijk gebruik van de chemisch gewasbeschermingsmiddelen voor een te groot deel wordt gewerkt op basis van ongegrond vertrouwen op het functioneren van zelfregulering.

5.1 uit hoeveel incidenten bestaat een patroon?

Het rapporteren van incidenten en het vaststellen van fundamentele, schadelijke patronen in het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen is heel belangrijk. De NVWA speelt daarin een grote rol. Daarnaast echter is het wenselijk, zoals u zelf ook voorstelt, dat incidenten en waarnemingen ergens gemeld kunnen worden. Bollenboos heeft samen met de Partij voor de Dieren een meldpunt geopend onder de titel 'Gifklikker'. Dit is ons inziens een goed instrument om in kaart te brengen wat zich in de praktijk zoal voor zaken voordoen met het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen. Op het moment dat risicovolle dingen

---

² "Wij hadden daarover vragen gesteld aan de NVWA en de bestuursleden van Leefmilieu kregen een uitgebreide toelichting: over de regelgeving, de sancties en de aanpak van de handhaving. Het bleek daarbij dat de fruitteelt en de sierteelt grote prioriteit hebben bij de handhaving, maar ook dat er in heel Nederland in 2013 bij de NVWA maar 24 fte's (voltijd arbeidsplaatsen) beschikbaar zijn voor de wettelijk controle op het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Dat waren er meer, maar met alle bezuinigingen is dat wat er nu van over is." Citaat overgenomen van website Vereniging Leefmilieu.

gebeuren, zoals het vrijkomen van blauwzuurgas bij het gebruik van metam-natrium, bestaat de neiging dit te beschouwen als een incident. Dit 'incident' gaat nergens op een centrale plek de annalen in, waardoor geen inzicht is in de frequentie waarmee dit soort incidenten zich voordoet. Zodoende kunnen dit soort incidenten, of een serie incidenten, ook niet worden meegewogen bij:

1. De toelating van gewasbeschermingsmiddelen en
2. De verscherping van de handhaving bij een specifiek middel of specifieke landbouwkundige praktijk (teelt).

Er is dringend behoefte aan regie op dit vlak, een taak die door de overheid moet worden opgepakt. Belangrijk is dat er een terugmelding en terugkoppeling moet plaatsvinden richting de persoon of personen die melding hebben gemaakt. Ook zal een openbare jaarrapportage moeten worden opgesteld. Op die manier is voor alle partijen inzichtelijk hoe de praktijk van chemische gewasbeschermingsmiddelen verloopt.

5.2 certificering, veiligheidsbesef en omwonenden

Al diegenen die met chemische gewasbeschermingsmiddelen werken moeten in het bezit zijn van een 'bewijs van vakbekwaamheid' oftewel spuitlicentie. Bollenboos meent dat kritisch moet worden gekeken naar de 'zwaarte' en het effect van de opleiding die voorafgaat aan het verkrijgen van de licentie:

1. wordt er wel gewerkt met actuele, wetenschappelijke gegevens?
2. vergroot de opleiding daadwerkelijk het veiligheidsbesef bij de spuitlicentiehouder?
3. verkrijgt men verlenging van de spuitlicentie niet te gemakkelijk?

Bollenboos stelt vast dat het rekening houden met omwonenden geen onderdeel uitmaakt van de opleiding van spuitlicentiehouders. Zoals uw rapport weergeeft is het veiligheidsbesef een aandachtspunt. Bij vergroting van dit besef moeten omwonenden een prominente rol krijgen, gezien de gezondheidsrisico's die deze kunnen lopen. Kortom de spuitlicentie moet ook gericht zijn op de bescherming van omwonenden. Daarbij lijkt het ons cruciaal dat, zoals al eerder opgemerkt, de licentiehouder werkelijk bewust wordt gemaakt van het waarom: waarom zijn er regels en beperkingen, waarom moeten veiligheidsmaatregelen worden getroffen? Tegen welke gevolgen wordt er beschermd, wat kunnen chemische gewasbeschermingsmiddelen bij de mens en met name bij de jonge (en ongeboren) mens wiens hersenen nog volop in ontwikkeling zijn en daarmee extra kwetsbaar zijn. Deze kwesties zouden zeer expliciet aan de orde moeten komen tijdens de scholing t.b.v een spuitlicentie.³

5.2.1 verslappend veiligheidsbesef

---

³ De licentieverstrekker formuleert het nu zo:

"V9. Waarom moet ik een vakbekwaamheidsbewijs hebben?"

Antwoord: Dit wordt verplicht door de rijksoverheid.

Zonder vakbekwaamheidsbewijs mag u geen bestrijdingsmiddelen kopen, in bezit hebben of toepassen. De samenleving vindt bestrijdingsmiddelen risicovol en wil het gebruik en de afhankelijkheid van de middelen verminderen. Kennis van planten, groeiomstandigheden en gewasverzorging is permanent in ontwikkeling en biedt telkens nieuwe mogelijkheden de afhankelijkheid van bestrijdingsmiddelen te verminderen." Bron website bureau Erkenningen

Het is heel begrijpelijk dat veiligheidsbesef aan een zekere mate van inflatie onderhevig is. Mensen hebben nu eenmaal de neiging om te verslappen als ze iets langduriger doen. De toepasser die keurig en vol goede bedoelingen begint, verwaarloost op den duur de veiligheidsregels onder druk van eisen die de bedrijfsvoering stelt of door simpele 'afstomping' door routine.

Het is belangrijk dat dit verschijnsel ondervangen wordt door geregelde, voortdurende scholing die er altijd mede op gericht is (niet-beroepsmatige) omstanders en omwonenden te beschermen. Wij willen graag dat politiek, de agrarische sector en de agrochemische industrie in uw uiteindelijke rapport voldoende aanleiding zullen vinden om de certificering van toepassers aan te vullen en te verscherpen. Een spuitlicentie is nu vijf jaar geldig. Wellicht zou frequentere na-en bijscholing verslapping van het veiligheidsbesef kunnen voorkomen.

§6 overwegingen van economische aard

Hoewel we hierboven verwijzen naar de rol die bedrijfsmatige en dus ook bedrijfseconomische overwegingen, willen we toch graag het volgende standpunt duidelijk onder uw aandacht brengen:

- 1.Economische afwegingen horen niet thuis in de inschatting van risico's van chemische gewasbeschermingsmiddelen
- 2.Economische afwegingen horen niet thuis bij toelating van chemische gewasbeschermingsmiddelen.

6.1 transparantie

In ons pleidooi gedurende de hoorzitting januari 2012 hebben wij nog te kennen gegeven dat wij graag willen dat afwegingen tussen economische belangen en gezondheidsbelangen helder en transparant voor de burger gemaakt moeten worden.

Inmiddels willen we daar graag hierboven genoemde standpunten 1 en 2 aan toevoegen.

Dit is mede geïnspireerd door uitspraken gedaan door een commissie vanuit het Britse lagerhuis. Zij wijzen *Defra* in hun aanbevelingen op dit inzicht:

“Defra must review how it exercises the precautionary principle. Economic considerations should not form part of environmental risk management decision making, but rather should be a function of a distinct and transparent subsequent political process. (Paragraph 69)”⁴

§7 voorzorgsbeginsel

Hierboven, in de uitlating van de lagerhuiscommissie wordt al verwezen naar het voorzorgsbeginsel. In het rapport waaruit dit citaat genomen is wordt ook uitgelegd hoe het voorzorgsbeginsel volgens hen hier begrepen moet worden.

“Precautionary principle

61. The 1992 United Nations Rio Declaration stated: In order to protect the environment, the precautionary approach shall be widely applied by States according to their capabilities. Where there are threats of serious or irreversible damage, lack of full scientific certainty shall not be used as a reason for postponing cost-effective measures to prevent environmental degradation.112

---

⁴ House of Commons Environmental Audit Committee Pollinators and Pesticides Seventh Report of Session 2012–13

This statement was adopted by the European Commission in the Lisbon Treaty:

Union policy on the environment shall aim at a high level of protection taking into account the diversity of situations in the various regions of the Union. It shall be based on the precautionary principle and on the principles that preventive action should be taken, that environmental damage should as a priority be rectified at source and that the polluter should pay.¹¹³

Nederland is economisch in staat en kent een dusdanig politiek klimaat dat niets ons van de plicht ontslaat het voorzorgsbeginsel toe te passen. Dus het zinsdeel *“to their capabilities”* betekent dat Nederland een niet geringe inspanning moet kunnen leveren om het voorzorgsbeginsel leidend te laten zijn. Ook dringt dit *statement* aan op maatwerk: iedere staat moet beleid maken gericht op haar specifieke omstandigheden. De door ons al eerder genoemde combinatie tussen overvloedig gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen en relatief zeer hoge bevolkingsdichtheid moet dus leiden tot grote alertheid inzake de risico's van het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen voor omwonenden.

7.1 er is zelfs geen gebrek aan wetenschappelijk bewijs

Een gebrek aan wetenschappelijk bewijs (*lack of etc.*) dat gepaard gaat met het gereede vermoeden dat schade zal ontstaan, legitimeert niet dat dat gebrek aan bewijs wordt opgevoerd als argument om niet te handelen. Bollenboos onderschrijft dit inzicht van harte omdat het strookt met hetgeen dat omwonenden al langer vinden. Tevens constateert Bollenboos dat uw rapport gewag maakt van dermate veel ondersteunend wetenschappelijk bewijs dat er überhaupt geen sprake meer is van gebrek aan bewijs, hooguit gebrek aan onderzoek dat specifiek omwonenden in Nederland betreft. Nogmaals willen wij u vragen of u in uw uiteindelijke rapport kunt bevestigen dat het wetenschappelijk bewijs dat u opvoert als ondersteuning van uw argumentatie voor een blootstellingonderzoek onder omwonenden ook moet leiden tot beschermende maatregelen in het hier en nu. Als het bewijs sterk genoeg is om een blootstellingonderzoek te verlangen, moet het ook sterk genoeg zijn om in het hier en nu omwonenden te beschermen.

7.1.2 “hard bewijs”

U schrijft in de inleiding dat er geen hard bewijs is voor gezondheidsrisico's bij omwonenden. We merken op dat, ware dat er wel geweest, dit concept-rapport in deze vorm niet zou bestaan. Er ons inziens veeleer geen 'hard' onderzoek naar de specifieke situatie van omwonenden en er is geen bewijs dat er geen schade is als gevolg van het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen.

Toch heeft de zinsnede 'geen hard bewijs' wel de kranten en tijdschriften gehaald. Een communicatie-effect van uw concept-rapport dat wij zeer betreuren. Het sust ten onrechte de gemoederen.

7.2 het voorzorgsbeginsel en de Gezondheidsraad

“Enkele jaren geleden heeft de Gezondheidsraad het voorzorgsbeginsel omschreven als een strategie voor een zorgvuldige omgang met onzekerheden.” De term onzekerheden moet, wil deze interpretatie van het voorzorgsbeginsel stroken met de formulering van de Verenigde Naties (eerder geciteerd), slaan op wetenschappelijke onzekerheid. Onzekerheid die bestaat binnen het wetenschappelijk domein of vertoog. Maar zoals u in uw rapport verderop invulling geeft aan de term onzekerheid lijkt het niet meer te gaan om onzekerheid op wetenschappelijk

gebied, maar over onzekerheid als psychologische staat. Dat lijkt ons niet correct. De indruk wordt gewekt dat de omwonenden hier de onzekere zijn, een psychologische toestand die we over het algemeen niet associëren met helder denken en rationeel handelen. Daarmee wordt de betekenis van wetenschappelijk bewijs in uw eigen uitspraak geen recht gedaan, maar ook de stem van de omwonende verkeerd vertaald. We hopen dat u deze paragrafen in het uiteindelijke rapport zo kunt verwoorden dat deze verwarring niet ontstaat en er een realistischer beeld van de omwonende uit naar voren treedt.

§8 handelingsperspectieven

U stelt in uw rapport dat geruime tijd zal kunnen verstrijken alvorens de resultaten van de door u voorgestelde blootstellingsonderzoeken beschikbaar zijn. Tegelijkertijd -en voor ons zeer verheugend- verdedigt u de noodzaak van 'tussentijdse maatregelen'. U differentieert die naar de verschillende betrokken partijen. U meent dat het hierbij moet gaan om eenvoudige no-regret maatregelen. Deze maatregelen omschrijft u als: "maatregelen die weinig of niets kosten of die vanwege andere voordelen hoe dan ook de moeite waard zijn."

8.1 spuitvrije zones geven ruimte

Zoals we eerder zeiden vinden we dat overwegingen van economische aard niet thuis horen in beslissingen die betrekking hebben op de veiligheid en gezondheid van omwonenden. Voor wat betreft het tweede gedeelte van de zin: "...die weinig of niets kosten...etc" verbaast het ons zeer dat u spuitvrije zones niet tot die categorie rekent. Omdat:

1. u voorstelt o.a. het Duitse model van risicoassessment te gebruiken hetgeen wel degelijk voorziet in een spuitvrije zone. (N.B. voor zover wij konden achterhalen (het artikel was niet gratis verkrijgbaar) is het Duitse model gebaseerd op het gedrag van druppeldrift. Dat is wat ons betreft niet afdoende. Bij verticale bespuitingen levert dat slechts een spuitvrije zone van 1 meter op (3m bij opgaande gewassen). Op die manier komen geen druppels chemische gewasbeschermingsmiddelen in de tuin van de buren terecht. Het niet morsen op 's buren land lijkt ons niet meer dan normaal en zou überhaupt niet moeten gebeuren. Als dit inderdaad het Duitse model is dat u voorstelt stellen wij tot onze grote teleurstelling vast dat omwonenden hier nauwelijks bij gebaat zijn.)
2. ruimte voor agrarische ondernemers: het denken in spuitvrije zones beweegt de agrarische sector ertoe op zoek te gaan naar plekken waar bepaalde intensieve teelten wel plaats kunnen vinden. Begrenzungen sluiten niet alleen iets af, maar openen ook nieuwe perspectieven. Zodoende ontstaat ook handelingsruimte voor de agrariër omdat deze niet gefrustreerd wordt door bewoning rondom zijn perceel. Zoals de sector zelf al aangaf (volgens uw rapport) is oprukkende bebouwing een belangrijk punt van zorg voor de agrarische sector. Zij zouden in deze zelf ook meer pro-actief kunnen optreden door voor hun teelten geschikte locaties te vinden. Dat wil zeggen locaties zonder bewoning, zorginstellingen, scholen, waterwingebieden en kwetsbare natuurgebieden.
3. u stelt in uw rapport vast dat tijd en afstand factoren zijn die de invloed van chemische gewasbeschermingsmiddelen doen afnemen. Het lijkt onlogisch dat dan geen beleid wordt gemaakt dat gebaseerd is op de 'verzachtende omstandigheid' afstand. U zou naar aanleiding van uw eigen vaststelling naar ons inzien eigenlijk moeten

concluderen dat spuitvrije zones behoren tot de beschermende maatregelen die getroffen kunnen worden gebaseerd op de factor afstand.

4. u geeft als no-regret maatregel wel aan dat boeren vanggewassen zouden kunnen plaatsen langs de percelen die met chemische gewasbeschermingsmiddelen behandeld worden. Wij constateren dat er wezenlijk geen verschil is tussen een zone met vanggewas en een spuitvrije zone.

5. in het Britse blootstellingonderzoek bevindt de categorie omwonenden zich binnen een afstand van 100 meter van een met chemische gewasbeschermingsmiddelen behandeld agrarisch perceel. U noemt dat een pragmatische afstand en onderschrijft deze definitie. Dat betekent dat u onderschrijft dat mensen die leven binnen deze afstand worden blootgesteld aan gewasbeschermingsmiddelen. Toch stelt u dat er geen spuitvrije zone als tussentijdse maatregel gelanceerd kan worden. Dat betekent een afstand tussen bewoning en zo'n met chemische gewasbeschermingsmiddelen behandeld agrarisch perceel van 0 meter. De 100 meter en 0 meter liggen veel te ver uit elkaar. Een keuze voor 0 meter afstand waardoor 100 meter bewoning wordt blootgesteld vinden wij onrealistisch.

Wij zouden graag willen dat in uw uiteindelijke rapport een spuitvrije zone wel tot de no-regret maatregelen wordt gerekend. Het zou daarbij moeten gaan om spuitvrije zones die passen bij de locale bewoningsdichtheid, aanwezigheid van scholen of verzorgingshuizen, aanwezigheid van waterwingebieden en kwetsbare natuurgebieden. Het is uitermate belangrijk dat we niet bevreesd zijn om eerlijk en realistisch te kijken naar de belasting die verschillende teelten betekenen voor omwonenden. Kassen en fruitteelt wordt al onderscheiden van de rest in termen van belasting en risico. We moeten niet terughoudend zijn om alle in Nederland bedreven teelten langs de meetlat te houden. Lelieteeft kan nu, onder het motto 'normaal landbouwkundig gebruik', ongelimiteerd plaatsvinden in alle voornoemde kwetsbare zones. Dat is onwenselijk. U benoemt in uw rapport fruitteelt en bollenteelt als extra belastende teelten. Wij zijn er blij mee dat dit in uw rapport onderkend wordt en hopen dat het rapport een begin is van een eerlijke en transparante differentiatie in teelten op basis van hun belasting op milieu en omwonenden. Wij hopen dat er in dit dichtbevolkte, dichtbebouwde land ruimte kan worden gemaakt voor pesticidenvrije gebieden.

8.2 CTGB adequaat en evenwichtig

De geschiedenis van het CTGB begint, zo beschrijft u, met het toetsen van de werkzaamheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen. Daar heeft de gebruiker van de middelen baat bij en ook de fabrikant van de gewasbeschermingsmiddelen, omdat die daarmee zijn betrouwbaarheid aantoot. Secundair is daar de taak bijgekomen om gewasbeschermingsmiddelen te beoordelen op hun veiligheid voor mens en milieu. U constateert verder in uw rapport dat het CTGB gericht is op een: "adequate dienstverlening richting aanvragers van toelatingen". Dat is geheel begrijpelijk, maar is dat ook wenselijk? Het lijkt ons lastig om een goede balans te bewaren tussen de dienstverlening richting aanvragers en het optreden als verdediger van de veiligheid van mens en milieu. Niet alleen is de omwonende en niet-professionele passant uitgerekend (!) in Nederland geen onderdeel van de toetsing, de omwonende is ook op andere wijze geen vanzelfsprekend focuspunt van het CTGB. Het zou mooi zijn als uw rapport aanleiding zou geven om in die verhouding tussen aanvrager van toelatingen en omwonende meer balans te brengen.

Zoals het nu verwoord staat in uw rapport is het CTGB dienstbaar aan de aanvrager. Vanuit het perspectief van de omwonende is dat vreemd. Welke plek neemt bijvoorbeeld het RIVM in bij de toelating? Zou dit geen geëigend instituut zijn om gelijktijdig met, maar separaat van het CTGB een aanvraag te behandelen, maar dan met het oog op omwonenden?

8.3 afhankelijkheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen

We stellen vast dat de huidige, reguliere agrarische praktijk in hoge mate afhankelijk is van chemische gewasbeschermingsmiddelen. Alle betrokken partijen onderkennen de risico's van chemische gewasbeschermingsmiddelen en spreken de voorkeur uit voor niet-chemische gewasbescherming. Zodoende wordt ook aangestuurd op geïntegreerde gewasbescherming. We willen er graag op wijzen dat dat geen breuk oplevert met de huidige afhankelijkheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen. Bovendien zien we in de teelt van leliebollen dat nog niet per definitie in eerste instantie wordt gebruik gemaakt van niet-chemische gewasbeschermingsmiddelen (aaltjesbestrijding door tagetes of Japanse haver in de lelieteelt) maar dat overwegend wordt gegrepen naar de beproefde chemische oplossing (metam-natrium ter grondontsmetting). De intentie te willen doen aan geïntegreerde gewasbescherming leidt er tot nu toe niet toe dat een einde wordt gemaakt aan de afhankelijkheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen. Tenslotte sluit geïntegreerde gewasbescherming niet de profylactische toepassing van chemische gewasbeschermingsmiddelen uit. De voorbehandeling van zaaigoed betekent geen vermindering van de afhankelijkheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen, in tegendeel, het versluiert het gebruik ervan.

8.4 rollen vechtend over straat

Gelukkig wordt de druk op de agrochemische industrie om meer openheid te geven over hun onderzoek en de samenstelling van hun producten steeds groter. De discussie over de onveiligheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen (neonicotinoïden en de bij) heeft ons in dit opzicht veel geleerd. Het heeft ons laten zien hoe wetenschappelijk bevindingen die de schadelijkheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen onderstrepen fel bestookt worden met contramateriaal vanuit de agrochemische sector. We vinden het heel waardevol dat om het maar plat te zeggen: 'dit gevecht op straat plaatsvindt', oa. dmv. pagina-grote protestadvertenties van de agrochemische industrie, omdat het veel inzicht geeft in de dynamiek tussen wetenschap en commercie. We hopen vanzelfsprekend dat de uitkomst van deze twist ten gunste van de bij uitvalt, aangezien zij de solidariteit van de omwonende logischerwijze verdient.

8.5 binnen de grenzen

U merkt op dat fabrikanten naast de verplichte voorlichting ook hun middelen zodanig kunnen samenstellen dat omwonenden minder belast worden. Wij hopen dat de agrochemische industrie zich door uw rapport voldoende aangespoord voelt om de veiligheid van omwonenden, ook in dat opzicht, te gaan respecteren. Chemische gewasbeschermingsmiddelen horen binnen de grenzen van het bewust behandelde perceel te blijven en zich niet clandestien te verspreiden in de leefomgeving van omwonenden. Ook niet via verdamping.

8.6 ingeperkt: hoe lelieteelt een verloren zomer veroorzaakt

Tot onze schrik herkennen we als omwonende in het handelingsperspectief zoals u dat voor ons voor zich ziet veel van de maatregelen die we inderdaad al treffen. Op papier lijken het hele eenvoudig haalbare dingen. We hopen echter wel dat u zich realiseert dat je deze acties als omwonende bij leliebollenteelt wel 33 keer per jaar moet ondernemen! Jan Dielissen en Albert

Schoppink, omwonenden van lelieakkers uit Veeningen hebben het aantal spuitbehandelingen, met medewerking van de teler, kunnen turven. Zodoende hebben ze waardevol feitenmateriaal kunnen verzamelen, maar belangrijker (en tragischer) ze hebben aan den lijve ondervonden welke inbreuk dit betekent op je persoonlijk, dagelijks leven. Zij spreken achteraf van een verloren zomer, vaneen verloren jaar in feite, omdat de grondontsmetting met metam-natrium op de eerste november plaatsvond. Deze grondbehandeling veroorzaakte, zoals u weet, ernstige gezondheidsklachten bij dhr. Schoppink.

Een pijnlijk detail is dat zij niet eens zouden hebben geweten wat deze klachten had veroorzaakt als de lege vaten metam-natrium niet waren blijven slingeren langs de weg. Doordat zij zich bewust waren geworden van de speciale risico's van de lelieteelt konden zij het initiatief nemen de teler te benaderen. Zoals in uw rapport ook terug te lezen is, ging dat niet geheel moeiteloos. De communicatie moest dus worden afgedwongen door de benadeelde partij. Dat kan niet zo. De teler moet inderdaad informeren over de risico's en niet wachten totdat het misgaat. Maar zoals we nogmaals willen benadrukken verandert communicatie op zich niets aan de risico's waar chemische gewasbeschermingsmiddelen ons aan blootstellen.

8.7 concrete maatregelen

Omwonenden zullen zeker wel genegen zijn om maatregelen te treffen om zichzelf en hun gezinnen te beschermen. Als 'tussentijdse maatregel' moet we dat ook wel doen. Bij uw suggesties hebben we de volgende vragen en opmerkingen:

1. bij het wassen van moestuinproducten: gaat het bij gewasbeschermingsmiddelen eigenlijk nog wel om middelen die d.m.v. wassen verwijderd kunnen worden? Neonicotinen zijn wateroplosbaar en kunnen via het grondwater in het moestuingewas terecht komen. Op den duur zijn deze middelen aanwezig in alle plantdelen, dus ook de vrucht. Bollenboos krijgt hier heel veel vragen over. Een variant van blootstellingsrisico dat niet in uw opsomming voorkomt zijn eieren van eigen, rondscharrelende kippen. Kun je die wel eten?

Zonder realistische spuitvrije zone is het eten uit eigen tuin risicovol.

2. "ramen en deuren sluiten tijdens en kort na..." hoe kom je te weten wat "tijdens" betekent, hoe lang is kort, wat als je niet thuis bent, maar wel de ramen open hebt? Sommige middelen zijn vluchtig andere hechten zich aan stof. Hoe lang moet je met gesloten ramen deuren (en ventilatiesysteem) binnen zitten totdat het chemisch gewasbeschermingsmiddel is neergeslagen en afgebroken? Dat zal ook per gewasbeschermingsmiddel bekeken moeten worden. Met een middel als metam-natrium, dat pas gas gaat vormen en werkzaam wordt bij een bepaalde bodemtemperatuur, is het überhaupt niet duidelijk op welk moment de omwonende het grootste risico loopt. Probleem bij dit middel is dat de irritatiedrempel onder de geurdrempel ligt zodat de omwonenden niets heeft aan zijn eigen reukorgaan als alarmbel.

3. "niet in de tuin zitten etc". Wederom, hoe lang moet je binnenzitten? U raadt aan huisdieren binnen te houden. Zou het niet verstandig zijn een dergelijke uitspraak ook voor kinderen te doen. Moeten kinderen en vrouwen in de vruchtbare leeftijd misschien ook nog langer binnenzitten? Nu horen we van een jong gezin wonend direct aan een lelieveld, dat met hun 4 maanden oude kind niet naar buiten gaat dit seizoen. Hoe kunnen ze weer veilig en onbevangen naar buiten, als ze letterlijk misselijk worden van de "mottenballenlucht" die opstijgt vanaf het lelieperceel?

4. in de figuren in uw rapport is ook een waslijn getekend. Wat betekent dat, welke actie moet daaruit voortvloeien? Moet de omwonende zorgen dat hij zijn 'wasdroogroutine' aanpast, moet de boer, als hij of zij een volle waslijn opmerkt, gaan aanbellen om te zeggen dat die was beter de droger in kan? Wie onderneemt actie? Wie is probleemeigenaar?

5. de schoenen uitdoen bij een vermoeden etc. Wegen die zijn verhard met asbesthoudend materiaal zijn soms voorzien van een waarschuwingsbord dat waarschuwt langzaam te rijden. Zodoende hoef je niet op basis van een vermoeden te handelen, maar kun je je gedrag afstemmen op een feitelijk risico. Als je zou moeten handelen op basis van vermoedens zouden alleen heel bewuste of heel angstige mensen zichzelf proberen te beschermen. Zoals al eerder opgemerkt maakt de mate van bewustzijn niks uit voor de mate van blootstelling als uit het bewustzijn geen passende actie kan voortkomen.

8.8 geen momentopname

We willen ook graag opmerken, mede op suggestie van de omwonenden uit Zijpe, dat blootstelling aan chemische gewasbeschermingsmiddelen niet beperkt blijft tot het moment van bespuiting. Bij bollenteelt in gebieden die rijk zijn aan oppervlaktewater vindt beregening van het gewas vaak plaats vanuit de sloot. Zoals o.a de evaluatie van de 'nota duurzame gewasbescherming' door het Planbureau van de Leefomgeving ons heeft laten zien, laat de kwaliteit van het oppervlaktewater in termen van vervuiling met chemische gewasbeschermingsmiddelen nogal te wensen over. Dit vervuilde water wordt bij beregening nogmaals in de leefomgeving van omwonenden gebracht.

Blootstelling is naar ons oordeel nooit incidenteel voor een omwonende, maar vindt hoogfrequent, grillig en chronisch plaats.

Een werkelijk handelingsperspectief voor omwonenden zal dat als vertrekpunt moeten nemen.

8.9 kleurcodes, begrijpelijke en zeer toegankelijke informatie

Wellicht is een soort alarmsysteem te bedenken, dat werkt met coderingen (kleuren) van de verschillende middelen. Vergelijkbaar met de vlag voor eb en vloed. Een omwonende zou op basis van de gevlagde kleur kunnen weten hoe lang hij moet binnenblijven, of misschien zelfs de omgeving moet verlaten. Bij code 'blauw' moet je naar binnen, bij code oranje kun je beter een paar uren ergens anders naartoe gaan. Bij code rood moet je naar binnen en krijg je via SMS een sein veilig o.i.d.

We hebben met andere woorden veel gedetailleerder informatie nodig om werkelijk iets te doen. Het is uitermate belangrijk dat alle bevolkingsgroepen, ongeacht leeftijd, opleiding of nationaliteit deze wenken begrijpen. Vandaag suggereren wij een begrijpelijk en werkzaam alarmsysteem. Dat betekent dat niet volstaan kan worden met een *app*, zoals wel eens is voorgesteld, omdat niet iedereen over een *smartphone* beschikt. Via een smartphone zouden wellicht wel exacte gegevens zoals merknaam en bijsluiter van het gebruikte chemische gewasbeschermingsmiddel inzichtelijk moeten worden gemaakt. We zien dit als een maatregel voor de tussentijd: tot de door u voorgestelde onderzoeken zijn afgerond.

§9 Veeningen, Hardenberg, Ommen en Dwingeloo

9.1 Veeningen

Deze reactie is in een samenwerking tussen inwoners uit Veeningen en stichting Bollenboos tot stand gekomen. Veeningen is een dorp op de grens van provincies Drenthe en Overijssel.

De gemeente waar het dorp onder valt is gemeente De Wolden, de belendende Overijsselse gemeente heet Hardenberg. Nadat dhr. Albert Schoppink zich in 2011 met vergiftigingsverschijnselen bij de longarts moest melden hebben hij en zijn partner bergen moeten verzetten om hun klacht bij lokale overheden gehoord te krijgen. Het bleek achteraf om een Monamvergiftiging te gaan, veroorzaakt door de bodembehandeling die had plaatsgevonden op aanpalend bollenperceel.

Geen ingang is onbenut gebleven, niet uit enthousiasme of fanatisme van Schoppink en Dielissen, maar omdat ze werden genoodzaakt overal aan te kloppen omdat het keer op keer vergeefse moeite bleek. GGD werd aangeschreven en een vertegenwoordiger bezocht de heren in Veeningen. Toch volgde op dit bezoek geen enkele actie van de GGD. Dus ondernam de GGD ook helemaal niets om dit soort Monam-vergiftigingen in de toekomst te vermijden. Daarnaast is uitgebreid contact geweest, altijd op initiatief van de heren Schoppink en Dielissen, met beide hierboven genoemde gemeenten. Ook deze gemeenten voelden zich niet verantwoordelijk voor de veiligheid van hun burgers in gebieden die naast een woonfunctie ook agrarisch gebruik kennen. De Wolden en Hardenberg ondernamen ook niets om Monam-vergiftigingen in de toekomst te voorkomen. In Vlaanderen kent men tenminste nog een richtlijn voor lokale hulpverleners bij metam-natrium vergiftigingen (*MMK.be*)

9.1.1 niet de omstandigheden bepalen het risico, maar de inhoudsstoffen van chemische gewasbeschermingsmiddelen

LTO bracht een bezoek aan de heren. Er werd ruiterlijk toegegeven dat Monam de oorzaak van de gezondheidsschade was geweest, maar dat die schade had kunnen ontstaan werd geweten aan 'pech hebben'. De herfstige weersomstandigheden hadden ertoe bijgedragen dat het giftige Monam zich niet netjes gehouden had aan de perceelgrenzen van het 'ontsmette' land, maar zich had gehecht aan de waterdruppels hangend in de mist. Zodoende was dhr Schoppink blootgesteld aan de giftige stoffen terwijl hij die november zijn tuin winterklaar maakte. Het 'pech gehad' van de LTO reduceert het gebeurde tot een incident dat terug te voeren is op toevallige, onverwachte omstandigheden, waar de landbouwer niets aan kan doen. Hoe onverwacht is mist in een bosrijke omgeving, in Drenthe? Daarbij komt: niet de mist veroorzaakte de vergiftiging, maar de giftige stoffen die vanaf het voorbehandelde bollenveld in die mist waren gebracht. Onvrijwillig, onbewust en onbeschermd te worden blootgesteld aan een stof zo gevaarlijk als Monam is niet een kwestie van 'pech hebben'. Het is in feite het gevolg van laakbaar gedrag. Van de teler die zei helemaal niet op de hoogte te zijn van het gevaar van de stoffen (ondanks waarschuwingen op de vaten en kennelijk ook ondanks de benodigde spuitlicentie), van de agrochemische industrie, die deze stoffen in handen laat komen van mensen die niet doordrongen zijn van de risico's, van LTO omdat zij in plaats van het leermoment aan te grijpen, zich beroepen op de werking van het principe 'pech'. Een overheid die, ondanks het verbod van metam-natrium in de EU, zich blijvend inspant om het tussen haar burgers te mogen blijven gebruiken. We hopen dat deze partijen in uw uiteindelijke rapport aanleiding vinden zorgvuldiger om te gaan de volle breedte van de problematiek rondom gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen in de leefomgeving. Het zou goed zijn als uw rapport de urgentie van deze problemen onderstreept en oplossingen op korte termijn aandraagt.

9.1.2 zelfevacuatie

Monam was nog maar het begin. De teler was na enige tijd bereid om in ieder geval voor alle verdere chemische behandelingen van het gewas vooraf te waarschuwen. De zoon van de teler belde vooraf en liet bij afwezigheid van Schoppink en Dielissen keurig een berichtje op het

antwoordapparaat achter. Dat heeft de heren in staat gesteld te turven hoe vaak het land bewerkingen onderging:

*“Spuut- en andere activiteiten rond onze boerderij
(dus...ramen en deuren dicht en binnen blijven dan wel weg moeten gaan, 'verloren
woon/leefseizoen') :*

*aantal malen activiteit van bollenboer rondom boerderij: 55x
aantal malen gifgebruik aan ons gemeld/bekend 34x (inclusief de Monam inbreng)”*

Een seizoen dat door de bewoners werd doorgebracht regelmatig in een toestand van quarantaine (binnenblijven, ramen en deuren sluiten) of evacuatie (huis en erf verlaten). Na de Monamtoepassing moesten dus nog 33 keer door Schoppink en Dielissen zelf beschermende maatregelen worden genomen.

Ook de teler deed iets. Hij plaatste een ‘gordijn’ van een tiental meter lang en twee meter hoog tussen een klein deel van het veld en het erf van Schoppink-Dielissen. Daarnaast werd een spuitvrije rand van 8 meter afgesproken (die zoals al eerder vermeld in werkelijkheid slechts 6 meter bedroeg).

We hopen dat uw rapport niet al te sterk de hoop weerspiegelt en overdraagt dat gebruikers van gewasbeschermingsmiddelen en omwonenden er samen wel uitkomen.

9.2 gemeente Hardenberg

De Overijsselse gemeente Hardenberg heeft sinds ruim tien jaar te maken met leliebollenteelt. Het drinkwater dat onder de zandgrond van deze regio gewonnen wordt is blijkens onderzoek door de vier noordelijke provincies in vergelijking met alle andere intensieve teeltregio’s het sterkst vervuild met chemische gewasbeschermingsmiddelen. De cijfers die dat laten zien hebben destijds het nieuws gehaald in de regio en hebben er mede toe geleid dat er een bewustzijn onder omwonenden ontstond dat lelieteelt daar mogelijk een rol in speelt. De bewustgeworden omwonenden verdiepten zich in de bedrijfsvoering binnen deze teelt. Wat ze daarbij leerden over hoeveelheden chemische gewasbeschermingsmiddelen die met de teelt gemoeid gaat heeft ertoe geleid dat ze zich verenigden. Deze groep mensen heeft er mede voor gezorgd dat het korte tijd leek dat een spuitvrije zone van 50 meter tussen lelieteelt en resp. Bewoning, recreatieve bewoning en Natura 2000-gebieden in het bestemmingsplan buitengebied zou worden opgenomen.

9.2.1 spreken met één stem

Hardenberg heeft een vergaande bestuurlijke samenwerking met de gemeente Ommen.

De naastliggende gemeente Ommen kende al zo’n soort constructie, die in feite veel verder ging dan zonerings. Er zijn daar in het bestemmingsplan buitengebied gebieden met natuurlijke waarde aangewezen, waar bollenteelt helemaal verboden is. Dus leek het oorspronkelijke concept van Hardenberg met die 50-meter zone voor die typen gebieden een goede stap in de richting van de Ommense oplossing. Jammer genoeg is de verantwoordelijk wethouder teruggekrabbeld. Na behandeling van dit punt in de vergadering van de gemeenteraad, waar stichting Bollenboos insprak (evenals Natuur en Milieu Overijssel, de Werkgroep bollenteelt Hardenberg, een imker en een bewoner die zorgen had om zijn vier maanden oude kind) besloot de wethouder deze 50-meter zone alleen nog maar te laten gelden voor opgaande bomenteelt (die er in tegenstelling tot de bollenteelt bijna niet is in de gemeente Hardenberg...). Hij ging helemaal mee met de eveneens insprekende bollenboer en de LTO-vertegenwoordiger,

die betoogden dat bestaande generieke regelgeving al wel volstaat en dat omwonenden en telers er geval voor geval samen wel uit moesten kunnen komen. 'Maatwerk' noemde hij dit. Teleurstelling op een groot deel van de publieke tribune en uitwisseling van hartelijkheden tussen de wethouder en de opgeluchte belanghebbenden aan agrarische zijde waren het resultaat. Zoals we op gemeentelijk niveau vaak zien, in gebieden waar de agrarische bedrijfstak sterk vertegenwoordigd is, ook in de politiek, spreken beide partijen dezelfde taal. Soms letterlijk. De gemeente Westerveld in Drenthe is voornemens een voorlichting door LTO aan de omwonenden te laten geven. Wie moet er boven de partijen staan? Kunnen we deze overheden wel een rol laten spelen bij de 'tussentijdse maatregelen' die u in uw rapport voorstelt? De communicatie die tot nu toe door de gemeente Westerveld aan omwonenden is geleverd, is knip en plakwerk uit LTO brochures en Rijkswebsites, die ook CTGB gegevens leveren. Met andere woorden lokale overheid en de landbouwsector geven exact dezelfde informatie. Wij vinden dat het beter en eerlijker is als maatregelen op nationaal niveau geconstrueerd worden. Generiek is prima, maar dan wel relevant. Dat voorkomt dat er locale en regionale verschillen ontstaan in de omgang met omwonenden al naar gelang de politieke samenstelling van gemeenteraden. Wij zouden graag zien dat uw rapport aanleiding geeft om maatregelen nationaal vorm te geven.

9.2.2 verdragende werking van uw rapport

Ofschoon uit uw conceptrapport nog niet geciteerd mag worden noch ernaar verwezen, bleek tijdens de zitting van de gemeenteraad in Hardenberg dat zowel leden van die raad als de wethouder hun beslissing om niets te ondernemen met betrekking tot de positie van lelieteelt in het bestemmingsplan buitengebied zich baseerden op uw rapport. Er werd naar uw conceptrapport verwezen er werden losse uitspraken uit gehaald en er werd geconcludeerd dat pas iets ondernomen moet worden nadat het door u voorgestelde onderzoek klaar is. Op deze manier zien we dat uw conceptrapport, waarvan de strekking in feite zeer gunstig is voor omwonenden, remmend werkt op maatregelen die overheden kunnen treffen in het hier en nu. We zouden graag willen dat uw uiteindelijke rapport zo gesteld wordt dat het niet kan worden opgevoerd als reden om niets te doen. We hopen dat uw formuleringen overheden handvatten bieden om hun zorgplicht per direct uit te voeren. Bovendien zou het wat ons betreft duidelijk naar voren moeten komen dat de wetenschappelijke onzekerheid geen reden mag zijn niet het voorzorgsbeginsel te hanteren. Het valt ons niet gemakkelijk hiernaar te verwijzen, maar de omgang met de Q-koorts heeft ons wat dat betreft een dure les geleerd.

§10 over de voorgestelde onderzoeksmethode en onderzochte stoffen

1. U kiest voor een blootstellingsonderzoek. U laat echter open bij welk niveau van blootstelling een gezondheidsonderzoek wordt uitgevoerd. Is dat bijvoorbeeld bij een verdubbeling van de achtergrondwaarde in de lucht of pas bij een normoverschrijding? Bollenboos geeft voorkeur aan de eerste. Als gekozen wordt voor het tweede vraagt dat wederom van ons omwonenden een enorme inspanning (vrijwillig en ongefaciliteerd) om na te gaan in hoeverre bestaande normen adequaat de situatie van een omwonende incorporeren.
2. belangrijk is om bewoners mee te laten denken. Juist kritiek op de onderzoeksopzet vanuit omwonenden is erg waardevol. Omwonenden dient een serieuze stem te worden gegeven. Dit is juist de meest kritische groep. Effect kan ook zijn dat resultaten beter geaccepteerd worden.

3. de blootstellingskant is redelijk zeker in kaart te brengen. Bij modellen dienen wel aannames te worden gedaan. Over de blootstellingsnorm bestaan meer onzekerheden. Een chemisch gewasbeschermingsmiddel kan uiteenvallen in 25 metabolieten.

4. het blootstellingsonderzoek dient een systematische en transparante opzet te hebben. Verwachtingsmanagement is in deze wel belangrijk. Wanneer is de veiligheid van omwonenden gewaarborgd? Als de resultaten van het blootstellingsonderzoek er zijn, zijn we vele jaren verder.

10.1 6-chloor nicotinezuur

Er wordt gesproken over een tiental middelen waar het onderzoek zich op gaat richten. Wij zouden in dit geval willen pleiten om het onderzoek ook te richten op 6-chloor nicotinezuur in urine. Deze stof is een afbraakproduct dat in alle verschillende neonicotinoïden toont. Met dit ene middel is de hele familie van neonicotinoïden op te sporen.

§11 volksgezondheid

Hoewel we uiteraard oog hebben voor de problemen die chemische gewasbeschermingsmiddelen voor de natuur en het landschap opleveren en we ons graag solidair tonen met natuur-en milieubeschermers, is het niet zo, zoals in uw rapport over ons gesteld, dat wij voortkomen uit Milieufederatie Drenthe. Bollenboos is op eigen initiatief en kracht ontstaan, weliswaar met raad van MFD terzijde gestaan. Wij komen primair op voor de gezondheid van omwonenden en bepleiten dat we in Nederland moeten kunnen wonen in een gezonde en veilige leefomgeving. Chemische gewasbeschermingsmiddelen en het gebruik ervan zoals nu de praktijk is vinden wij met ons streven niet verenigbaar.

§12 atmosferische verspreiding van gewasbeschermingsmiddelen

In het jaar 2000 heeft u een rapport uitgebracht, dat in veel opzichten, vergelijkbaar is met het nu voorliggende concept-rapport dat heette: **“Atmosferische verspreiding van Gewasbeschermingsmiddelen”**

Een ecologische risico-evaluatie Pagina's 9-12 Samenvatting, conclusies en aanbevelingen

U schrijft daarin:

“Het omvangrijke gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen resulteert in de alomtegenwoordigheid van deze stoffen in lucht en regenwater en in hun verspreiding via de atmosfeer over grote gebieden. De atmosferische belasting die hiervan het gevolg is, treft ook gebieden buiten de onmiddellijke omgeving van de toepassingsplaatsen. Ze is enkele orden van grootte lager dan de aanvoer op de behandelde percelen zelf en ten minste een à twee orden van grootte lager dan de belasting van de aangrenzende bermen, kavelsloten en dergelijke. Over de ecologische betekenis van deze atmosferische aanvoer bestaat nog veel onzekerheid. De kwaliteit van het regenwater voldoet echter dikwijls niet aan op toxiciteitsgegevens gestoelde normen voor de kwaliteit van het oppervlaktewater. Daarom acht de commissie ecologische schade buiten de onmiddellijke omgeving van de behandelde percelen niet uitgesloten. Mede gelet op de grootschaligheid van het probleem vindt ze een inperking van de risico's van atmosferische verspreiding aangewezen om de instandhouding van natuurwaarden te waarborgen. De meest doeltreffende manier is vermindering van het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen,

maar aanscherping van het toelatingsbeleid is eveneens nodig. Dit beleid is nu alleen gericht op het beperken van de milieuschade op en rond de behandelde percelen als gevolg van de rechtstreekse toediening en depositie van druppels spuitvloeistof op de naastgelegen kavelsloot. Dat is echter, naar de mening van de commissie, onvoldoende om schade op grotere afstand ten gevolge van atmosferische verspreiding te voorkomen. Het feit dat uit die verspreiding een relatief geringe belasting resulteert, doet daar niets aan af.”

Verderop schrijft u:

“Het blootstellingspatroon ten gevolge van atmosferisch transport wijkt namelijk aanzienlijk af van dat door rechtstreekse toediening of drift van druppels spuitvloeistof. Het wordt gekarakteriseerd door een chronische blootstelling aan, mogelijkerwijs, een heel scala van gewasbeschermingsmiddelen.”⁵

Het is bijna zo dat je overal waar staat ‘natuurwaarden’ je kunt lezen omwonenden, of zien we dat verkeerd? Wij vragen u met klem uw eerdere bevindingen in ogenschouw te nemen bij de samenstelling van het uitendelijke rapport ‘Gewasbescherming en Omwonenden.’

Omwonenden worden dus niet in voldoende mate beschermd als ze worden gevrijwaard van blootstelling aan (druppel)drift. Zoals we al eerder zeiden, niet ongewenst besprenkeld te worden met gewasbeschermingsmiddelen lijkt ons niet meer dan normaal. Echte bescherming vraagt om verdergaande maatregelen zoals grotere afstanden tussen bewoning, zorginstellingen, scholen waterwingebieden en, zoals uw rapport uit 2000 al ondersteunt, kwetsbare natuurgebieden. Daarnaast een verscherpt toelatingsbeleid met oog voor omwonenden en voor de opgroeiende mens relevante onderzoeksmethoden.

Tenslotte:

We willen nogmaals benadrukken dat we de uitkomsten in uw concept-rapport als zeer ondersteunend voor de belangen van omwonenden ervaren. Niet alleen geeft u ons het gevoel gehoord te worden, we zien ook in uw bevindingen dat ze geheel los van onze zorgen tot stand zijn gekomen. Met andere woorden: we zien dat u niet uit sympathie voor onze standpunten, maar wetenschappelijk hebt geredeneerd. Dat is goud waard.

In bovenstaande reactie op uw concept-rapport hebben we u steeds willen uitnodigen te zien waar aannames of juist uitkomsten relevanter zouden kunnen worden gemaakt voor de situatie van omwonenden. Aan het einde van bijna alle paragrafen en sub-paragrafen staat omschreven hoe uw bevindingen specifiek geformuleerd zouden kunnen worden, zodat omwonenden in de tijd die zal verstrijken eer er onderzoeksresultaten liggen -de ‘tussentijd’- beter beschermd worden. Daarnaast hebben we geprobeerd met betrekking tot onderzoeksmethoden en onderzochte stoffen, voor zover mogelijk aan te scherpen. Vanzelfsprekend hopen wij, net zoals waarschijnlijk de andere betrokken partijen, dat die ‘tussentijd’ zo kort mogelijk duurt. Meetbare verbeteringen zouden bestaan in bijvoorbeeld het regelen van realistische spuitvrije zones, die niet zijn gebaseerd op wat economisch wenselijk lijkt te zijn, maar op wetenschappelijke gegevens. Die laatste zouden wellicht kunnen worden gebaseerd op het Britse blootstellingonderzoek of op uw eigen. Wij hopen dat uw uiteindelijke rapport niet al te lang op zich laat wachten en zal bijdragen aan een coëxistentie die voor alle partijen acceptabel

---

⁵ Atmosferische verspreiding van gewasbeschermingsmiddelen, GR 2000, pp-9-12

kan zijn. Acceptabel betekent dat risico's die de blootstelling aan chemische gewasbeschermingsmiddelen in de leefomgeving eerlijk, transparant, gedifferentieerd naar teelt en middel onder ogen worden zien en op zeer korte termijn aanmerkelijk verkleind.

We zitten nu, oktober 2013, ongeveer in de oogsttijd voor veel teelten. Laat het seizoen van 2014 gezond voor iedereen beginnen.

Namens Stichting Bollenboos

Wim van Dalen
Bram Verhave
Rodina Fournell

Namens bewonersgroep Bloemberg – Veeningen

Jan Dielissen
Albert Schoppink

www.bollenboos.nl

Dijk, H.F.G. van (Harrie)

Van: Lankelma, J.
Verzonden: maandag 30 september 2013 15:55
Aan: Dijk, H.F.G. van (Harrie)
CC: Pols, B.J.C. (Bianca)
Onderwerp: RE: uitnodiging hoorzitting maandagavond 7 oktober a.s. in de Jaarbeurs te Utrecht

Beste Harrie,

Bedankt voor het concept-verslag. Ik vind het een mooi overzicht met bijna geen typefouten, al had ik liever nog wat meer details willen zien om welke middelen het vooral gaat en bij welke agrarische bestemmingen. Als inwoner van Oudemirdum heb ik hoop dat er een "*community researcher*" in de buurt komt, die plaatselijk zal onderzoeken in welke mate aanwonenden zijn blootgesteld. Als analytisch chemicus met farmacologische/toxicologische belangstelling had ik het op prijs gesteld als er meer aanwijzingen in stonden over de praktische uitwerking van de metingen in urine of bloed en over mogelijke vervolgstappen. Hieronder staan enkele opmerkingen uitgewerkt.

Met vriendelijke groet,
Jan

Opmerkingen

Pag. 26, regel 41

Het conceptrapport schenk aandacht aan het nut van met meten van concentraties (beter dan "waarden") in lichaamsvloeistoffen, teneinde meer informatie te krijgen over de werkelijke blootstelling. Het zou mooi zijn om een overzicht van urine-en bloedconcentraties, die blijkbaar al gemeten zijn, te vermelden in een bijlage.

Pag. 68, regel 21

Meer duidelijkheid is gewenst om aan te geven aan welke tien middelen wordt gedacht. Moet de lezer die zelf destilleren uit de literatuur of kan de commissie dat voor de lezer doen?

Er zijn veel middelen uit verschillende gevarenklassen en voor verschillende gewassen. De expertise onder de commissieleden kan meer worden aangewend om concreter aan te geven welke middelen relatief veel worden gebruikt en relatief toxisch zijn.

Het meer uitwerken van een visie over vervolgonderzoek na het verzamelen van concentraties van gewasbeschermingsmiddelen en metabolieten in lichaamsvloeistoffen in het rapport is wenselijk.

Pag. 71, regel 3 en 21

Het concept van "*community researchers*" is interessant. Meer duidelijkheid is gewenst om te melden of het gaat om nieuw aan te stellen mensen of om uitbreiding van reeds in de regio functionerende mensen. Deze mensen kunnen ook instructies geven over het verzamelen van urine. Het niet invasief verzamelen van urine verdient verreweg de voorkeur boven het verzamelen van bloed. Beschouwingen over het meten van concentraties in urine van middelen of metabolieten zouden kunnen worden toegevoegd in een bijlage. Zo kan een keuze worden gemaakt tussen het meten van relatieve concentraties (bijv. t.o.v. creatinine) of excretie-snelheid. In het laatste geval is het meten van urine-volumina en het goed opschrijven van tijden van monsternamen belangrijk.

Pag. 79, regel 36
aan (typo)

Pag. 84
De ik-vorm diverse malen verwijderen.

Pag. 128

Ik stel voor om ons in de bijlage over Oudemirdum te beperken tot alleen de foto met de pijl en de andere drie foto's weg te laten in het definitieve rapport. Bij de foto met de pijl kan ter verduidelijking de volgende tekst worden geplaatst.

Het lijkt zinvol om bij de planning van gewassen de overwegende windrichting te beschouwen in verband met mogelijk relatief intense of langdurige blootstelling wind-afwaarts, zoals in de Oudemirdumse situatie. Daar hebben lelies gestaan op een groot terrein, vlakbij en wind-opwaarts van het dorp, waar zanderige grond, besproeid met gewasbeschermingsmiddelen, kan verstuiven in de richting van de woonkern van het dorp. De wind heeft daar vanaf het IJsselmeer in volle hevigheid, en nog nauwelijks geremd door obstakels in het landschap, gemakkelijk vat op.

Inmiddels zijn in maart 2013 ook zandstormen ontstaan vanuit een tegenovergestelde windrichting. De grond die verstoof was in de periode daarvoor behandeld voor "grondontsmetting" voor lelieteelt. Deze stormen hebben grote ongerustheid veroorzaakt bij inwoners van Oudemirdum.

Dijk, H.F.G. van (Harrie)

Van: cor koning
Verzonden: dinsdag 30 juli 2013 16:51
Aan: Dijk, H.F.G. van (Harrie)
Onderwerp: conceptrapport

Geachte heer van Dijk,

In het gedeelte: route van blootstelling, mis ik het regelmatig beregenen van bloembolpercelen met oppervlaktewater.

De metingen van het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier van bestrijdingsmiddelen in het oppervlaktewater in de Zijperpolder baren ons grote zorg. Meerdere keren worden de normen van diverse bestrijdingsmiddelen overschreden. Dit is des te meer kwalijk omdat bij het overschrijden van de MTR-norm (Maximaal Toelaatbaar Risico) waterorganismen dit niet overleven. Bij overschrijding van één maal de MTR-norm gaat al 5% van de waterorganismen dood.

In de jaren 2011 en 2012 zijn de volgende stoffen boven de MTR-norm aangetroffen.

Methyl-pirimifos	340 maal de MTR-norm.
Pyraclostrobin	210 maal de MTR-norm.
Fenoxycarb	33 maal de MTR-norm.
Carbendazim	20 maal de MTR-norm.
Imidacloprid	3 maal de MTR-norm.
Dimethoat	2 maal de MTR-norm.

.De nevels van het gecontamineerde oppervlaktewater verspreiding zich over grote afstand tijdens het beregenen van de percelen.

Dit is dus ook een bron om rekening mee te houden.

Met groet Cor Koning
voorzitter Houd Zijpe Leefbaar

Dijk, H.F.G. van (Harrie)

Van: Albert Schoppink
Verzonden: maandag 30 september 2013 15:30
Aan: Dijk, H.F.G. van (Harrie)
Onderwerp: reactie Veeningen m.b.t. tweede hoorzitting GR gewasbestrijding en omwonenden komende 7 oktober 2013

Geachte heer Van Dijk,

Hartelijk dank voor uw uitnodiging namens de GR voor de tweede hoorzitting 'gewasbescherming en omwonenden'. Wij, als omwonenden, zullen er dan ook graag bij zijn als de concepttekst van het door de GR opgestelde advies besproken zal worden.

Wij zijn blij met het rapport en uw werk en de teneur dat de GR tot een positieve aanbeveling bij de staatssecretarissen voor onderzoek naar de gezondheidsrisico's van de agro-chemische industrie voor omwonenden wil komen.

Onze spreektijd m.b.t. de mogelijkheid van becommentariëring van uw rapport hebben wij inmiddels afgestaan aan 'Bollenboos' maar wij willen hier toch nog graag kort een paar punten extra benadrukken (die op 7 oktober ook in de Bollenboos presentatie terug zullen komen)

Vanuit onze eigen ervaring m.b.t. communicatie met de bollenboer wil ik het volgende opmerken.

Ik denk dat zowel de boer als wij ons best hebben gedaan om met elkaar te communiceren.

Alhoewel de gesprekken uiteindelijk in een goede sfeer verliepen betekent dat niet automatisch dat de gemaakte afspraken zonder meer nageleefd werden.

Ik heb hier toch zelf, als bewoner, opnieuw bij de boer aan de bel moeten trekken om te melden dat, b.v. afspraken over minimaal te houden afstanden tot ons huis, niet nageleefd werden.

Ik, als redelijk mondig bewoner/burger, vond het toch vervelend om weer in gesprek te moeten (de sfeer kan zomaar weer verstoord zijn en voor de boer is het ook niet leuk)

om :
opnieuw de boer te moeten bellen
opnieuw hem te vragen te komen omdat er iets niet klopt zoals afgesproken is
opnieuw met hem in het land te moeten staan en een discussie aan te moeten gaan over afgesproken spuitafstanden en het aantal voren
opnieuw zelf oplossingen moeten proberen te bedenken en die de boer vervolgens makkelijk kan verwerpen omdat hij de macht heeft over de werk-en spuitsituatie
opnieuw de boer moeten vragen, die zelf weer in de macht is van een grotere opdracht/contract gevende bollenboer, dan zelf een oplossing te bedenken etc, etc.

Dit hele proces/gebeuren voelde toch beladen en niet vrij omdat er om meters grond (lees geld) gestreden wordt waarbij

de bewoner 'David is en de bollenboer/branch Goliath'. De boer is de constante die het klappen van de zweep kent, de bewoner de variabele die iedere keer het wiel moet uit gaan vinden zonder zelfs maar een coherent loket of archief ter beschikking om uit te vinden hoe zaken in elkaar steken.

Het betekent dat wij als bewoners, in ons eigen gezondheidsbelang, degenen zijn die de gemaakte afspraken moesten controleren op naleving, maar het hoort uiteindelijk toch niet bij de bewoners thuis.

Daarom vraag ik u met klem aan te bevelen dit probleem bij de bewoners weg te halen, dit werkt zo niet.

De overheid moet komen met landelijke normen waaraan iedereen zich vast kan houden en zich op beroepen; pas dan wordt de communicatie tussen bollenboer en bewoner helder en zinvol.

Ik vraag u met klem dit aan te bevelen als een taak voor de overheid.

Daarop aansluitend wil ik nog een tweede punt kwijt m.b.t. het GR rapport.

Ik denk dat het voor iedereen duidelijk is dat er nogal wat tijd verstreken is voordat het conceptrapport er was. Er zal ongetwijfeld nog meer tijd verstrijken tot er een definitieve versie is, het aangeboden is aan de staatssecretarissen etc. etc.

De intussen alsmar oprukkende en zich uitbreidende bollenteelt in Drente en Overijssel geeft mij, als een gelukkig ontsnapt maar

eermalig potentieel longemolie slachtoffer tgv. monam vergiftiging, een heel sterk gevoel van urgentie dat er ook vanaf **NU** iets moet gaan gebeuren.

Zolang de onderzoeken naar bewoners nog niet plaats hebben gevonden zijn er dus ook nog geen resultaten om je aan vast te houden maar

"wij willen nog steeds niet ziek of dood voor andermans brood", zoals we in de eerste hoorzitting hebben aangegeven.

Totdat we, al dan niet bewezen door de onderzoeksresultaten, **veilig in onze gezondheid zijn zouden we ons in ieder geval veilig moeten kunnen voelen.**

Het instellen van spuitvrije zones tot o.a. woningen en scholen is daartoe een voor de hand liggende methode.

Het bepalen van een spuitafstand, wij denken aan 150 meter, zou intussen het veiligheidsgevoel tussen conceptrapport en toekomstig definitief vastgestelde landelijke regelgeving in kunnen vullen.

Wij zien graag dat u dit in uw aanbevelingen opneemt.

Met vriendelijke groet,

Albert Schöppink en Jan Dielissen (bewonersgroep Veeningen)

Aan: Gezondheidsraad
Postbus 16052
2500 BB Den Haag

Onderwerp: Zienswijze conceptadvies Gewasbescherming en Omwonenden   Stationsstraat 38
Uw kenmerk: 1506 DH Zaandam
Ons kenmerk: Telefoon: 075 - 635 15 98
Behandeld door: R. van Arendonk   Fax: 075 - 670 46 36
E-mail: mnh@mnh.nl
Datum: 30 september 2013   Internet: www.milieufederatienoordholland.nl

Geachte voorzitter en leden van de Commissie,

De Milieufederatie Noord-Holland wil met deze zienswijze in het kort reageren op het conceptadvies Gewasbescherming en Omwonenden van de Gezondheidsraad.

Milieufederatie blij met strekking conceptadvies

De Milieufederatie vindt het een helder, gedegen en afgewogen advies, dat wij in grote lijnen kunnen onderschrijven. Wij zijn verheugd dat de Commissie de oproep van omwonenden en milieuorganisaties voor meer onderzoek naar de effecten van bestrijdingsmiddelen voor omwonenden serieus heeft genomen en in dit conceptadvies pleit voor een blootstellingsonderzoek onder omwonenden en een aanpassing van het toelatingsbeleid. Wij vinden dat een dergelijk onderzoek er allang had moeten komen, maar nog belangrijker is dat deze Commissie, op basis van een gedegen analyse, deze mening ook is toegegaan. Anderzijds schrikken we natuurlijk ook weer van deze conclusie. Er zijn dus aanwijzingen dat omwonenden nadelige gezondheidseffecten kunnen oplopen van het gebruik van bestrijdingsmiddelen op landbouwpercelen. Geen geruststellende conclusie van dit conceptadvies.

Wij zullen in deze zienswijze op een drietal onderwerpen nader ingaan.

Blootstellingsonderzoek

1. Allereerst een opmerking over de blootstellingsniveaus. Regelmatig wordt in het advies de blootstelling van omwonenden aan bestrijdingsmiddelen afgezet tegen de beroepsmatige blootstelling van agrariërs aan bestrijdingsmiddelen, waarvan dan geconcludeerd wordt dat omwonenden aan lagere niveaus blootstaan. Daarmee suggererend dat het met de blootstelling van omwonenden in vergelijking met agrariërs dus wel meevalt. Maar deze vergelijking gaat niet helemaal op, want in geval van de beroepsmatige blootstelling van agrariërs betreft het een werksituatie, waarbij men volgens ons aan hogere niveaus mag blootstaan (en zich daartegen ook kan beschermen) dan de onvrijwillig

blootstelling van omwonenden. Het zou goed zijn als in het advies hier een opmerking over wordt gemaakt.

2. Wij zouden ervoor willen pleiten dat omwonenden (en milieuorganisaties) actief worden betrokken bij de opzet, de uitvoering en de mogelijke uitkomst van het blootstellingsonderzoek. Er leven waarschijnlijk veel vragen/opmerkingen onder omwonenden indien een dergelijk blootstellingsonderzoek wordt uitgevoerd. Wij vinden het dan ook noodzakelijk dat omwonenden (en milieuorganisaties) al vanaf het begin bij het blootstellingsonderzoek worden betrokken (o.a. bij doel en opzet).
3. De Commissie stelt voor om eerst te beginnen met een blootstellingsonderzoek en op basis van de uitkomsten te bepalen of een gezondheidkundig onderzoek zinvol is. Maar bij welke uitkomsten van een blootstellingsonderzoek is een gezondheidkundig onderzoek zinvol? Bij het overschrijden van gezondheidkundige normen of al bij het aantreffen van verhoogde waarden van bestrijdingsmiddelen (en hun metabolieten) in vergelijking met de waarden die worden aangetroffen in een controlegroep? Om te voorkomen dat te zijner tijd hier veel discussie over ontstaat, pleiten wij er voor dat de Commissie hierover adviseert.
4. In het advies wordt uitgebreid ingegaan hoe een blootstellingsonderzoek opgezet zou kunnen worden (blz. 66 e.v.), maar de Commissie gaat hierbij niet in op de vraag hoe ervoor gezorgd wordt dat een dergelijk onderzoek ook representatief is. Het is namelijk bekend dat agrariërs niet altijd volgens de veiligheidsregels werken en soms, om nog wat te noemen, worden er ook verboden middelen gebruikt. Hoe voorkom je dat een blootstellingsonderzoek wordt uitgevoerd onder ideale situaties die echter ver af staan van de praktijk? Wellicht wil de Commissie in haar definitief advies aan deze vraag ook nog aandacht besteden.
5. De adviesvraag of er wel of geen onderzoek onder omwonenden moet komen loopt al een aantal jaren. In april 2011 heeft de Staatssecretaris van Milieu de Gezondheidsraad om advies gevraagd. In september 2011 is een eerste briefadvies door de vicevoorzitter van Gezondheidsraad uitgebracht waarin gesteld werd dat een blootstellingsonderzoek zeker nuttig werd geacht en waar aangekondigd werd dat in een op te stellen advies nader hierop zal worden ingegaan. Nu ligt dit conceptadvies er en is het ook al bijna 2014. Wij hopen dat het nu weer geen jaren gaat duren alvorens een politiek besluit genomen gaat worden over dit advies en vragen de Commissie of zij bij de Staatssecretaris wil pleiten voor een snelle besluitvorming en uitvoering van dit advies.

Aanpassingen in de toelatingsprocedure

6. De Commissie acht het raadzaam dat ook in de toelatingsprocedure nadere aandacht wordt besteedt aan de risico's voor omwonenden (met name de risico's die ontstaan van langdurige blootstelling aan lagere concentraties). Dit willen wij van harte ondersteunen. Wij hebben echter weinig inzicht in de ESFA methode die hier in Europees verband voor ontwikkeld wordt. De Commissie heeft hier wel meer inzicht in en constateert op blz. 75 dat nog de nodige kanttekeningen te plaatsen zijn bij de ESFA methode die nu wordt ontwikkeld. Zo zou op grond van berekeningen met betrekking tot de lelieteelt niet uitgesloten kunnen worden dat jonge kinderen (van omwonenden) op basis van deze methode tot boven de gezondheidkundige grenswaarde zouden kunnen

worden blootgesteld. Een verontrustende constatering. Wij vragen ons af de Commissie nog een adviserende rol heeft in het kader van deze nieuwe ESFA toelatingsprocedure. Zo niet, dan zouden we daarvoor willen pleiten.

7. De Commissie adviseert op blz. 76 dat, zolang de EFSA methode er nog niet is, bij de toelatingsprocedures in ons land gebruik te maken van de nationale methoden van het Verenigd Koninkrijk en Duitsland. Er wordt echter geen nadere onderbouwing voor dit advies gegeven. Ook wordt er geen onderbouwing gegeven bij het advies van de Commissie om de al toegelaten middelen te her beoordelen. Op zichzelf zijn dit mogelijk allemaal zinnige adviezen (wij kennen de gebruikte methodes in het Verenigd Koninkrijk en Duitsland weliswaar niet), maar een nadere onderbouwing van het hoe en het waarom van deze adviezen vinden wij wel op z'n plaats.

Maatregelen in de landbouwkundige praktijk

8. De Commissie pleit voor het nemen van tussentijdse maatregelen omdat het waarschijnlijk nog jaren duurt voordat de uitkomsten van een blootstellingsonderzoek bekend zijn en de toelatingsprocedure is aangepast. Het nemen van tussentijdse maatregelen willen wij dan ook van harte onderschrijven. Wel hebben wij nog enkele opmerkingen bij sommige van de voorgestelde maatregelen. Zo adviseert de Commissie om een "loket" in het leven te roepen waar burgers met al hun vragen, zorgen, klachten e.d. terecht kunnen. Op zichzelf een waardevol advies waarbij wij de aanvullende opmerking willen maken dat burgers wel teruggemeld moeten worden wat er met hun vragen/meldingen is gedaan.
9. De Commissie doet geen uitspraak over het toepassen van spuitvrije zones en afstandseisen omdat deze volgens de Commissie moeilijk te beschouwen zijn als no-regret maatregelen, omdat er aanzienlijke kosten mee gemoeid zijn. Dit vinden wij teleurstellend en niet helemaal te begrijpen. Hoewel natuurlijk de prioriteit moet liggen bij een drastisch verminderd gebruik van bestrijdingsmiddelen in de landbouw en een goede handhaving, kun je met spuitvrije zones en afstandseisen wel degelijk de blootstelling van omwonenden aan bestrijdingsmiddelen verminderen. Waarom geen spuitvrije zone van 10-15 meter voorgesteld tussen woningen en andere gevoelige bestemmingen (scholen, verzorgingstehuizen) en bollenvelden? Er zijn ter voorkoming van het spuiten/het verwaaien van bestrijdingsmiddelen in het oppervlaktewater spuitvrije zones voorgesteld van 0,50 -1,50 meter in de bollenteelt (veelal ook nog veel te beperkt gezien de overschrijdingen van soms wel honderden malen het MTR-niveau in het oppervlaktewater, zie de brief van Het Zijper Landschap) maar waarom ook geen spuitvrije zones ingesteld in geval van bespuitingen in de nabijheid van woningen en andere gevoelige bestemmingen. De watervlooi in het water wordt nog steeds beter beschermd als een spelend kind in de tuin direct naast een bollenveld waar met bestrijdingsmiddelen wordt gespoten. Een niet uit te leggen situatie. U pleit er overigens (terecht) wel voor dat omwonenden de ramen sluiten tijdens en kort na een bespuiting, terwijl u geen beperkingen voorstelt voor de spuitende agrariër die spuit in een veld dat direct grens aan een woning of tuin. Dat is eigenlijk de omgekeerde wereld. Wij pleiten er dan ook voor dat de Commissie in haar definitief advies pleit voor het instellen van spuitvrije zones of afstandseisen (10-15 meter of nog meer) in relatie tot woningen/tuinen en

andere gevoelige bestemmingen. Dit ook mede gezien in het licht van het voorzorgprincipe. Een dergelijke afstandseis noopt de agrariër serieus rekening te laten houden met omwonenden. Blijkt uit het blootstellingsonderzoek dat hiervoor geen aanleiding bestaat, dan kan men deze alsnog weer opheffen.

10. Mocht de Commissie ondanks ons pleidooi toch geen nader advies willen geven over het toepassen van spuitvrije zones in relatie tot woningen, dan zijn we wel van mening dat de agrarische sector meer werk zou moeten maken van de aanbevelingen die de Commissie doet voor de agrarische sector, namelijk zorgen dat de agrariërs de veiligheidsvoorschriften voor het werken met bestrijdingsmiddelen ten allen tijde naleven. Verder verdient het maken van nadere afspraken tussen agrariërs en burenen/omwonenden, zoals in Engeland gebeurt met het "Good Neighbour Initiative", navolging in Nederland. Overigens moeten de gemaakte afspraken met omwonenden dan ook wel nageleefd worden.
11. Tot slot vragen wij ons hoe het nu verder gaat met de uitwerking en uitvoering van de voorstelde maatregelen in de landbouwkundige praktijk die de Commissie heeft voorgesteld. Wie is verantwoordelijk dat deze maatregelen ook opgepakt en uitgevoerd worden?

Hoogachtend,

Rolf van Arendonk
Milieufederatie Noord-Holland

Reactie Gelderse Natuur en Milieufederatie op concept advies 'Gewasbescherming en omwonenden' van de Gezondheidsraad

27 september 2013

Geachte voorzitter en leden van de Commissie,

Mede namens de bewonersgroep uit Hellouw/ Neerijnen (casus gebruik Captan in de griendhoutteelt) geeft de Gelderse Natuur en Milieufederatie (GNMF) haar reactie op het concept advies.

Met veel belangstelling en betrokkenheid hebben we het concept advies gelezen. Het is een allesomvattend concept advies geworden dat op zich helder en goed leesbaar is. U betreft de situatie van omwonenden op zich goed in het rapport.

Wij hebben de volgende opmerkingen:

Onjuistheden

Er staan opmerkingen in het rapport waarvan wij de juistheid betwijfelen. Zoals:

- * er zijn geen hard bewijzen voor gezondheidseffecten bij omwonenden;
- * boeren worden het sterkst getroffen.
- * In het concept trekt u een vergelijking tussen werkers en omwonenden. Deze is naar onze mening onjuist. De werkers hebben een hoger geaccepteerd risico dan omwonenden. Dat is algemeen geaccepteerd. Bij werkers betreft het ook een vrijwillig risico; bij omwonenden niet. Hier dient onderscheid in te worden gemaakt.

Deze opmerkingen leveren naar onze mening scheve en onjuiste beelden.

Blootstellingsonderzoek

Noodzaak gezondheidsonderzoek als volgende stap

Er is voor een blootstellingsonderzoek gekozen. Er is open gelaten bij welk niveau van blootstelling daarna een gezondheidsonderzoek wordt uitgevoerd. Wij achten het van belang dat u aangeeft bij welk blootstellingsniveau u een gezondheidsonderzoek nodig acht. Wij zijn van mening dat bij een verhoging van achtergrondwaarden een gezondheidsonderzoek dient plaats te vinden. Meer meten is meer weten. Een visie is nodig over het omgaan met nieuwe meetgegevens.

Onzekerheden over blootstellingsnorm en gezondheidseffecten

De blootstellingskant is redelijk zeker in kaart te brengen. Bij modellen dienen wel aannames te worden gedaan. Over de blootstellingsnorm bestaan meer onzekerheden. Het gaat

daarbij om de gezondheidkundige onderbouwing. Enkele opmerkingen bij blootstellingsnormering:

- * een bestrijdingsmiddel kan uiteenvallen in 25 metaboliëten die al dan niet toxisch zijn.
- * wij achten de MTR als norm te ruim en te hoog.
- * de norm AOEL betreft geen kinderen; de ADI wel.
- * van belang is gaten in de kennis aan te geven.
- * zie pagina 44 van het concept advies. Piek versus chronische blootstelling. In de leeftijd 0 tot 2 jaar is er een extra effect. De norm voor deze leeftijdscategorie dient verlaagd te worden. Of er dient een specifieke norm voor kinderen te komen. De marge dient groter te zijn dan een factor 10. De norm biedt geen 100% bescherming. Zie de casussen als asbest, DDT, blootstelling aan radioactiviteit uit het verleden.

Transparantie en tijdstermijn

Het blootstellingsonderzoek dient een systematische en transparante opzet te hebben. Het blootstellingsonderzoek zal meerdere jaren duren. Daarom achten wij een tijdstermijn nodig.

Representativiteit blootstellingsonderzoek

Bewoners gaan veelal bij bespuitingen naar een ander adres om niet te worden blootgesteld. Dat geeft bij blootstellingsonderzoek een aselechte uitval. Zo doen aan Periodiek Medisch Onderzoek (PMO-onderzoek) vaak mensen mee die al een goed voorbeeld gedrag hebben. Het illegaal gebruik van bestrijdingsmiddelen wordt niet zichtbaar en de blootstelling er aan ook niet. In dat kader hebben wij zorgen over de representativiteit van het onderzoek.

Bij het onderzoek dient onderscheid te worden gemaakt in 'permanente teelt en reizende bollenkraam'.

Wij vragen ons af waarom u het onderzoek wilt beperken tot slechts 10 bestrijdingsmiddelen. Met moderne meet- en analysetechnieken kunnen veel meer bestrijdingsmiddelen worden gemeten. Ook kunnen daarbij metaboliëten bij het blootstellingsonderzoek worden betrokken.

De prioriteit bij bollenteelt en fruitteelt bij het blootstellingsonderzoek achten wij juist. Daar zijn gebruik en de emissies het hoogst.

Herbetreding en halfwaardetijden

Herbetredingstermijnen worden toegepast. Wij adviseren u hier nader op in te gaan. Deze kunnen 2 weken bedragen. In dit kader vragen wij ons af hoe het is gesteld met jeugdige lelieplukkers. Als de halfwaarde tijd twee dagen is, dan dien je minimaal twee dagen binnen te verblijven. Half waarde tijden kunnen gedifferentieerd te zijn naar bodem, lucht en lichaam. Het is belangrijk om daar in onderscheid te maken.

Betrokkenheid bewoners bij opzet en uitvoering blootstellingsonderzoek

Wij vinden het belangrijk om bewoners mee te laten denken bij het blootstellingsonderzoek. Commentaar op de onderzoeksopzet vanuit omwonenden is erg belangrijk om mee te nemen. Aan bewoners dient een serieuze stem te worden gegeven. Bewoners worden daarbij ook echt betrokken in de vervolgstappen.

Woongenot

Ook het woongenot vinden wij een belangrijk aspect. Elke burger heeft recht op woongenot. Het onderdeel no-regret maatregelen betreft veel beperkingen. Voor diverse bewonersgroepen gaat het om een verloren seizoen. Vele weken worden zij bespoten met bestrijdingsmiddelen. Zij voelen zich zeer beperkt in hun leefomgeving door het moeten sluiten van ramen, binnen blijven cq tijdelijk naar elders te gaan. Daarbij komt dat economisch gezien woningen bij dit soort percelen veelal niet meer worden verkocht.

No regret maatregelen en voorzorgprincipe

Als de resultaten van het blootstellingsonderzoek (mogelijk gevolgd door een gezondheidsonderzoek) er zijn, zijn we vele jaren verder. Daarom zijn goede handhaving, 'no-regret maatregelen' en het voorzorgprincipe erg belangrijk.

Bufferzone

Wij vinden de invoering van een bufferzone van essentieel belang. Deze kan bestaan uit percelen die niet bespoten worden. Voor aangrenzende percelen bij woonbebouwing adviseren wij een verbod op het gebruik van bestrijdingsmiddelen in te stellen. Het Lozingenbesluit gaat uit van een spuitvrije zone van 14 meter. Waterschappen kopen vaak grond op om een beschermingszone te maken. Dan dient dat zeker voor omwonenden te beuren.

Bij veehouderij is een afstand van 100 meter nodig. Dat is ondermeer vanwege stank (stankcirkels). Wij vinden dat een afstand van 100 meter ook bij percelen met bollen- en fruitteelt zeker nodig is.

In dit kader is de vraag wat de effectiviteit van een vangwas is. Regels voor een vanggewas spelen daarom ook een belangrijke rol.

Tweede Nota Gewasbescherming

Wij achten een aanvulling van de Tweede Nota Gewasbescherming met het thema 'Gewasbescherming en omwonenden nodig. Er is een koppeling met de Tweede Nota nodig.

Handhaving en communicatie

Vanwege bezuinigen trekt de nVWA zich steeds verder terug. Terwijl goede handhaving van de regels die van toepassing zijn bij spuiten de blootstelling sterk kan beperken. Als men de

regels volgt, is men al een eind in de goede richting. De blootstelling ontstaat juist door het onvoldoende naleven van de regels.

Voortgang Captan-casus

Spelregels voor communicatie kunnen een doekje voor het bloeden zijn. Handhaving blijft belangrijk. Wij vragen ons af wat de waarde is van afspraken over communicatie ('goed nabuurschap') als wettelijke regels niet worden nageleefd. In de casus 'Captan in de Griendhoutteelt' blijkt dat na een bemiddelingsgesprek de agrariër afspraken over het aankondigen van bespuitingen ten behoeve van het sluiten van ramen en het aangeven met welke middelen wordt bespoten, niet nakomt. Wel heeft de ondernemer de teelt waarin hij met Captan spuit op afstand gezet van de betreffende lintbebouwing. Aanwonenden zijn niet geïnformeerd met welke middelen het aangrenzende perceel wordt bespoten. Zij ruiken de captangeur echter niet meer. Zij willen wel weten met welke middelen er nu in het aangrenzende perceel wordt gespoten. Voorts wordt er geen rekening gehouden met weersomstandigheden (windsnelheid en windrichting).

Klachtenloket

Het voorstel van een klachtenloket of klachtentelefoon is op zich goed. Belangrijk is dat er een terugmelding en terugkoppeling moet plaatsvinden. Ook een jaarrapportage naar de burger is van belang. Een archief is dan zeer belangrijk. Een melding alleen is dan niet voldoende. Zie Gifklikker.

Gebruikte hoeveelheden

In Denemarken is er een heffing op het gebruik van bestrijdingsmiddelen. Via de registratie van de heffing wordt het duidelijk hoeveel er wordt gebruikt.

Een transparante inkoop en goede online registratie van gebruikte middelen achten wij belangrijk.

Herbeoordeling bestrijdingsmiddelen

Wij zijn van mening dat de Britse en Duitse eerst moeten worden gevalideerd. Uit de literatuur blijkt dat op basis van deze methoden een spuitzone van 1 tot 3 meter wordt berekend. Wij achten deze afstand volstrekt onvoldoende.

Blootstellingsonderzoek en gezondheidseffecten bij productie bestrijdingsmiddelen

Wij adviseren u gezondheidsonderzoek en epidemiologisch onderzoek bij productie van bestrijdingsmiddelen mee te nemen. Bij bestrijdingsmiddelenproducent Luxan te Elst (Gelderland) zijn onderzoeksgegevens. Er wordt verteld dat diverse medewerkers van deze produktiefabriek hun pensioengerechtigde leeftijd niet hebben overleefd.

Ter informatie vindt u in de afzonderlijke bijlage een recent artikel over de gezondheidseffecten van de bespuitingen in de wijnteelt (Volkskrant 26 september 2013;

Veel gif in Franse wijnen. Laatste alinea's gaan over gezondheidseffecten bij agrariërs). Zie ook het nieuwsitem hierover bij de TV-uitzending "Een Vandaag" op woensdag 25 september 2013.

Vriendelijke groet
Maarten Visschers
Gelderse Natuur en Milieufederatie

Dijk, H.F.G. van (Harrie)

Van: Willem Seine
Verzonden: dinsdag 1 oktober 2013 22:21
Aan: Dijk, H.F.G. van (Harrie)
CC: Gerben Mensink; Livia Leysen; Godelieve Wijffels
Onderwerp: reactie op het concept advies "Gewasbescherming en omwonenden" van de Gezondheidsraad

Geachte heer van Dijk,

Hierbij de reactie van Natuur en Milieu Overijssel.

Ik was in de veronderstelling dat ik tot en met vandaag kon reageren, maar heb vandaag gezien het voor 1 oktober verzonden moest zijn. Ik hoop dat het geen beletsel is voor u dat onze reactie 1 dag later dan genoemde sluitingsdatum verzonden is. Als dit wel het geval is, wilt u vragen mij dit te laten weten.

Samen met overheden, bedrijven en inwoners werkt Natuur en Milieu Overijssel aan een mooi en duurzaam Overijssel. Een provincie waar we duurzaam wonen en werken, zodat inwoners van Overijssel nu en later kunnen genieten van een gezonde en groene leefomgeving. Wij ondersteunen in dat kader ook de lokale groepen die vanuit natuur-, milieu- en gezondheidsbelang bezig de gemeente Hardenberg te bewegen een regeling te treffen (in het kader van het Bestemmingsplan Buitengebied) om de ongewenste effecten van de bespuitingen op lelievelden te beperken.

Wens spuitvrije zone afgeketst

Onafhankelijk van de lokale groepen hebben wij in onze zienswijze op het Bestemmingplan de suggestie gedaan om spuitvrije zones in te stellen. Aanvankelijk werd deze suggestie overgenomen in het ontwerp plan door B&W. Na inspraak vanuit de agrarische sector is dit teruggedraaid. Tijdens een 2e inspraakronde op 17 september 2013 hebben wij ingesproken (zie bijlage). Het argument is hierin onder meer dat vanuit het voorzorgsprincipe gekozen zou moeten worden voor een lokale maatregel totdat duidelijk is dat er geen risico is. Ook vinden wij het ongewenst als omwonenden zonder enige ondersteuning en/of kader vanuit de overheid in gesprek moeten met telers zoals voorgesteld door de gemeente Hardenberg. E.a. hebben wij schriftelijk kenbaar gemaakt aan de Raad op 29 september (zie bijlage).

Tot onze spijt hebben wij waargenomen dat de aanvankelijk voorgestelde maatregel door B&W is teruggedraaid mede op basis van uw concept onderzoek. Op blz 77 staat immers:

“ Spuitvrije zones en afstandseisen zijn volgens de commissie moeilijk te beschouwen als no-regret maatregelen, omdat er aanzienlijke kosten mee zijn gemoeid. Een probleem is dat wetenschappelijk niet goed is aan te geven hoe de relatie tussen afstand en blootstelling (en dus risico) precies is. Die varieert met de aard van het middel, de formulering, de toedieningswijze, de inrichting van het landschap en de weersomstandigheden. Wel kan men stellen dat met toenemende afstand de blootstelling daalt”

Negatief advies gezondheidsraad t.a.v. spuitvrije zones

Bovenstaand negatief advies vinden wij niet passend omdat u tegelijkertijd zegt dat de blootstelling wel afneemt. Tegelijkertijd gaat u naar ons idee met dit advies verder dan wij van de Gezondheidsraad zouden mogen verwachten. Dit omdat u ook kosten betreft in uw advies. Wij verwachten dat u zich bezig houdt met het inschatten van risico's en hoe die voorkomen kunnen worden.

Wij willen er voor pleiten om gemeenten meer ruimte te geven om zelf maatregelen te nemen, als er geen landelijke regeling komt. Het bestemmingsplan buitengebied biedt gemeenten immers ruimte om verschillende functies beter op elkaar af te stemmen. Ook de Omgevingsvisie van de provincie Overijssel stuurt aan op meer decentralisatie. Middels spuitvrije zone of nog beter door bepaalde percelen in de omgeving van kwetsbare objecten zoals woningen, scholen, campings of natuur uit te sluiten van risicovolle teelten. Zo heeft de gemeente Ommen percelen met een hoge landschappelijke waarden uitgesloten van lilieteelt omdat zich hier onder meer kwetsbare recreatiebedrijven bevinden.

Juridische onderbouwing zones

Daarnaast hebben we kennisgenomen van gevallen waarin spuitvrije zones op basis van een juridische onderbouwing zijn voorgesteld en/of geïmplementeerd in kader van een bestemmingsplan buitengebied. We verwijzen in ieder geval naar 2 praktijkgevallen die weliswaar niet helemaal sluitende voorbeelden zijn, maar wel richtinggevend kunnen zijn voor een onderbouwing (zie bijlagen).

Risicovolle situaties voorkomen

Er zijn voorbeelden waar lelieteelt pal naast woningen of scholen plaatsvindt en tot problemen heeft geleid (Veeningen). Ter illustratie heb ik in de bijlage de brief van de lokale werkgroep Bollenteelt (aan de gemeenteraad van de gemeente Hardenberg) toegevoegd waarin een lelieteeltveld is te zien die direct grenst aan een basisschool met een schooltuin. Dit als voorbeeld waar meer afstand een zeer redelijke voorwaarde zou kunnen zijn. Wij pleiten er voor dat er een landelijke regeling komt voor alle risicovolle teelten.

De omgang met signalen uit de samenleving

Verder geven ook recente inzichten van een aantal leden van uw Commissie (o.a. de heer van den Berg) zoals aangehaald in de Zembla uitzending, en de in uw rapport genoemde verschijnselen (stank, misselijkheid, irritaties aan huid, ogen en luchtwegen) aanleiding om anders te oordelen. In het recente verleden heeft de Gezondheidsraad naar ons idee imagoschade opgelopen omdat zij niet adequaat (naar wat verwacht mag worden van een Gezondheidsraad) omgaat met signalen uit de samenleving. Zoals in geval van de Q koorts, het gebruik van antibiotica etc. waar bij het publiek waarneemt dat de Raad zich laat leiden door economische belangen en onvoldoende opkomt voor de gezondheid van de Nederlandse bevolking.

Voorzorgsprincipe

Al met al pleiten wij er voor om in het algemeen het voorzorgsprincipe te hanteren, waarbij op basis van gezondheidsklachten (of signalen daarvan uit de gemeenschap) al maatregelen worden genomen totdat duidelijk is wat en hoe de oorzaak is van de klachten. Het omdraaien van de bewijslast vinden wij niet passend. Temeer omdat het wetenschappelijk vaststellen erg lang duurt.

Tenslotte

Wij hopen dat u gebruik kunt maken van onze opmerkingen en aanbevelingen. Daarbij wil ik opmerken dat het mogelijk is dat hier en daar in deze tekst verkeerde interpretaties kunnen voorkomen. Dit als gevolg van de beperkte tijd die wij hebben om ons een mening te vormen over deze complexe materie. Wij staan open voor vragen en nadere toelichting.

We hopen en vertrouwen er op dat er a. een landelijke regeling die overal geldt, of b. een landelijke aanbeveling komt voor maatregelen op lokaal niveau. Voorkomen moet worden dat er in iedere bollengemeente strijd moet worden gevoerd tussen omwonenden en telers. Wij gaan er van uit dat er redelijke voorzorgsmaatregelen te formuleren zijn op basis van expert judgement.

Met vriendelijke groet,

Willem Seine,
projectleider water, landbouw en energie

Samen voor een mooi en duurzaam Overijssel

Stationsweg 3
8011 CZ Zwolle
Tel. (038) 425 09 72
www.natuurenmilieuoverijssel.nl

Bijlagen:

- Inspraakreactie NMO op BP BU spuitvrije zones lelieteelt Hardenberg def.docx
- Afwegingen spuitvrije zones lelieteelt Apeldoorn&Heerenveen.docx
- Toepassing afwegingen mr. Alphen, Apeldoorn.docx
- Reactie NMO op standpunt B&W n.a.v. 2^e oriënterende ronde 17 sept, sp vrije zones Hardenberg.docx

Reactie van Kees Beart, PAN Europe, op het openbaar conceptrapport van de Gezondheidsraad
“Gewasbescherming en omwonenden”

Aan:

Gezondheidsraad

t.a.v. dr. H.F.G. Van Dijk

Postbus 16052

2500 BB Den Haag e-mail: hfg.van.dijk@gr.nl

Geachte leden van de Gezondheidsraad,

Het verheugt ons, dat uw raad aandacht besteedt aan de problemen van omwonenden, als gevolg van de toepassing van bestrijdingsmiddelen. Problemen, die meestal geen gevolg zijn van onjuist gebruik, maar worden veroorzaakt ten gevolge van de correcte toepassing van bestrijdingsmiddelen, waarbij alle wettelijke voorschriften worden opgevolgd.

Positief is het feit, dat de raad voorstander is van onderzoek naar residuen van bestrijdingsmiddelen in de mens.

Wij menen dat alle inwoners van ons land het recht hebben aangenaam en veilig te kunnen wonen, zowel in hun woning, als in de woonomgeving, waaronder inbegrepen de eigen tuin.

Het spijt ons te moeten vaststellen, dat in het conceptrapport geen maatregelen voorgesteld worden, waaruit blijkt, dat uw raad het recht op woongenot van alle inwoners van ons land erkent.

We wonen in een klein land met een extreem hoge bevolkingsdichtheid. Wij menen dan ook dat in het eindrapport maatregelen opgenomen dienen te worden, waardoor het recht op woongenot voor alle inwoners van ons land wordt gewaarborgd. Om dit te bereiken zijn drastische maatregelen bij de toelating en de toepassing van bestrijdingsmiddelen noodzakelijk. Maatregelen, die in de eerste plaats noodzakelijk zijn voor direct omwonenden van agrarische percelen (uitgezonderd uiteraard biologische- en/of ecologische bedrijven), maar waarvan iedereen profiteert. Omwonenden zijn we in feite allemaal.

Hieronder zal duidelijk worden dat Nederland zich, door aanname van de Europese Richtlijn voor Duurzaam Gebruik van Pesticiden (2009/128/EG), in feite verplicht heeft een groot aantal van de in deze reactie vermelde maatregelen uit te voeren.

hieronder volgen een aantal opmerkingen n.a.l. van het openbaar conceptrapport:

m.b.t. de titel:

Gekozen is voor de term “gewasbeschermingsmiddelen”, omdat dit de term is die ook in de wet wordt gehanteerd (pag. 15 Conceptadvies).

Vele decennia is in de wetgeving echter uitsluitend het woord “Bestrijdingsmiddelen” gebruikt. De splitsing in gewasbeschermingsmiddelen en biociden is m.n. tot stand gekomen om de al jarenlang door de chemische industrie gepromoteerde naam “gewasbeschermingsmiddelen” over te kunnen nemen. De term “gewasbeschermingsmiddelen” is voor veel van deze middelen zelfs onjuist, aangezien het woord ook gebruikt wordt voor herbiciden die, bijvoorbeeld op straat gebruikt, geen enkel gewas beschermen. Bovendien worden gewassen niet alleen beschermd, maar eveneens verontreinigd door gewasbeschermingsmiddelen: er is ons geen bestrijdingsmiddel bekend, waarvan geen residuen in gewassen achter kunnen blijven.

In het rapport wordt op verschillende plaatsen aangegeven dat naast gewasbeschermingsmiddelen ook biociden risico's voor de gezondheid opleveren. In “Algemene instructie bij de aanvraagformulieren van het Ctgb met betrekking tot gewasbeschermingsmiddelen” van het Ctgb, van juni 2012 wordt onder Terminologie bij “Bestrijdingsmiddelen” vermeld: “gewasbeschermingsmiddelen en/of biociden”.

Wij pleiten hierbij dan ook voor het gebruik van de term, die decennialang bij de overheid en in de wetgeving gebruikelijk was: “Bestrijdingsmiddelen”: een term die meeromvattend is dan

“gewasbeschermingsmiddelen” en zowel gewasbeschermingsmiddelen als biociden omvat.

m.b.t. Historisch overzicht:

Zeer terecht wordt in het historisch overzicht in het conceptrapport aandacht besteed aan de problematiek van omwonenden van agrarische bedrijven.

Niet vermeld wordt het grootschalig gezondheidsonderzoek, dat in de tachtiger jaren, op aandrang van de FNV, door de Universiteit van Leiden werd uitgevoerd onder professionele toepassers in de bollenteelt. De uitkomst was onder meer dat het zenuwstelsel van werkers in de bollenteelt 15-20 jaar extra verouderd was. Vervolgonderzoek werd echter hevig tegengewerkt vanuit het toenmalige Ministerie van Landbouw. Dat bestrijdingsmiddelen bij professionele toepassers ernstige gezondheidseffecten kunnen veroorzaken weten we dus al lang.

De problematiek van bewoners van steden en dorpen, waar m.n. onder verantwoordelijkheid van gemeentebesturen bestrijdingsmiddelen in de woonomgeving, zelfs tot voor de deur van de eigen woning, gespoten kunnen worden, komt in het overzicht eveneens niet aan de orde.

Ook de historie van deze problematiek verdient aandacht: Een feit is dat al in 1982 de Inspecteur van Volksgezondheid in Zuid-Holland een waarschuwend schrijven zond aan alle Colleges van Burgemeester en Wethouders in die provincie, waarin hij o.a. aangeeft, dat er elk jaar incidenten bij hem gemeld worden van mensen of dieren die onbewust en onwetend met bestrijdingsmiddelen in de woonomgeving in aanraking komen en daarvan nadelige gevolgen ondervinden.

In 1984 ontvingen alle gemeentebesturen in Nederland van alle Regionale Inspecties van Volksgezondheid een schrijven getiteld: “Het gebruik van bestrijdingsmiddelen op bestratingen en het openbaar groen.” Hieronder volgen enkele gedeelten uit dit schrijven:

“Risico's

Ondanks de wettelijke regelingen blijft aan het gebruik van bestrijdingsmiddelen een zeker risico voor de omgeving verbonden, afhankelijk van de plaats en wijze van gebruik, de aard van het middel en de tijd van toepassing. Zelden kan worden gesteld dat chemische bestrijdingsmiddelen onschadelijk zijn voor andere organismen dan het te bestrijden organisme. Omdat de bestrating en het openbare groen voor het publiek toegankelijk zijn, dient bij het gebruik van bestrijdingsmiddelen op deze plaatsen in bijzondere mate rekening te worden gehouden met de veiligheid van mens en dier.”

“De meeste in het openbaar groen en op bestratingen optredende onkruiden, insecten, mijten en schimmels veroorzaken weinig of geen schade, zodat het gebruik van bestrijdingsmiddelen dan onnodig is.”

“Indien door het gebruik van bestrijdingsmiddelen het risico van contactbesmetting voor mens of dier kan bestaan, ware dit voor de betreffende periode door middel van waarschuwingsborden of op andere wijze duidelijk aan te geven.”

Tot zover enkele citaten uit genoemd schrijven. De gedeelten m.b.t. “Risico's”, “De noodzaak van het gebruik” en “Voorlichting” zijn volledig opgenomen in de uitgave “Naar Natuurrijk Groen”, van de Stichting Natuurverrijking (pag. 26-29), een uitgave, die op internet is te raadplegen:

<http://home.wanadoo.nl/natuurverrijking/publicaties/natuurrijkgroen.htm>

We betreuren het dat in het Conceptrapport vrijwel geen aandacht aan de risico's van de toepassing van bestrijdingsmiddelen op straat en in plantsoenen besteed wordt. Het verheugt ons echter te constateren, dat in een recent schrijven aan de Tweede Kamer van de Staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu, d.d. 3 september 2013, voor professioneel gebruik een verbod is aangekondigd op toepassing van bestrijdingsmiddelen op verhardingen, sport- en recreatieterreinen, overige terreinen, zoals parken en voor particulier gebruik.

Een nieuwe bedreiging voor de gezondheid vormen echter herbiciden, die recent zijn toegelaten door het Ctgb en als ecologisch verantwoord gepresenteerd worden. Voor onze mening en die van een aantal andere organisaties, over dergelijke middelen, verwijzen wij naar de hierbij gevoegde bijlagen:

bezwaarschrift Ctgb, tegen toelating van twee middelen op basis van pelargonzuur en bezwaar bij de Reclame Code Commissie tegen reclame voor het middel Ultima, van Ecostyle.

Gezien de inhoud van deze bijlagen verzoeken wij u in het op te stellen eindrapport tenminste op te nemen, dat alleen al gezien de aard en werking van herbiciden, er onmogelijk ecologisch verantwoorde herbiciden kunnen bestaan en dat de toepassing van alle herbiciden i.v.m. de risico's voor mens en dier in de woonomgeving ongewenst is.

m.b.t. Maatregelen direct omwonenden:

De voorstellen bij 7.3.4 van de Gezondheidsraad in het conceptadvies m.b.t. wat omwonenden zelf kunnen doen, zijn naar onze mening zorgwekkend:

Het eerste advies gewassen uit de eigen tuin voor consumptie te wassen suggereert, dat door te wassen de residuen verdwijnen. Dat je door groenten en fruit te wassen of te schillen de residuen verwijdert is een hardnekkige fabel. De meeste residuen bevinden zich namelijk in het gehele gewas en beslist niet uitsluitend op het buitenste oppervlak of de schil.

Het tweede advies de ramen te sluiten tijdens en kort na bespuiting is moeilijk in de praktijk te brengen: je weet immers zelden van tevoren wanneer gespoten wordt en bovendien ben je niet altijd thuis om tijdig de ramen te kunnen sluiten.

Het derde advies "niet in de tuin zitten tijdens en kort na bespuiting" maakt normaal wonen en het gebruik van de eigen tuin met name in voorjaar en zomer, het (spuit)seizoen waarin mensen buiten kunnen verblijven, vrijwel onmogelijk, aangezien niet zelden meerdere dagen in de week gespoten wordt.

Het vierde advies, de was niet buiten te hangen tijdens een bespuiting, is eveneens moeilijk uitvoerbaar, zonder goede contacten met degene die de bespuiting uitvoert, hetgeen eveneens het geval is bij het laatste advies, m.b.t. uitdoen van schoenen voor men het huis binnen gaat.

Concluderend menen wij te moeten stellen dat de Gezondheidsraad, gezien deze voorgestelde maatregelen, erkent dat normaal en prettig wonen voor omwonenden van agrarische bedrijven onmogelijk is.

Na de Tweede Wereldoorlog, toen het gebruik van bestrijdingsmiddelen gigantisch is toegenomen, werden agrariërs er, vanuit de landbouw voorlichting, op gewezen dat bezuinigen op bestrijdingsmiddelen onverstandig is, omdat de oogst daardoor geringer zou zijn. Momenteel wordt vanuit de voorlichting nog steeds benadrukt, dat agrariërs zich niet bezwaard hoeven te voelen als ze bestrijdingsmiddelen toepassen. In de praktijk blijkt, mede gezien de vele door de NVWA (voorheen AID) geconstateerde overtredingen, dat veel agrariërs wettelijke voorschriften m.b.t. de toepassing van bestrijdingsmiddelen overtreden. Er zijn dan ook maatregelen noodzakelijk, die agrariërs wijzen op hun verantwoordelijkheid voor natuur, milieu en omgeving. Deze maatregelen dienen agrariërs te doen beseffen met welk een milieu-, natuur- en gezondheidbelastend werk ze bezig zijn bij de toepassing van bestrijdingsmiddelen. Opvolgen van dergelijke maatregelen dient verplicht te worden, als agrariërs in de toekomst tenminste nog bestrijdingsmiddelen willen kunnen toepassen, in situaties waarin dat door hen beslist noodzakelijk geacht wordt.

Voorbeelden van dergelijke maatregelen zijn:

- Verplichting omwonenden van te voren informatie te geven over elke uit te voeren bespuiting, met opgave van exacte tijdstip, naam middel(en) met toelatingsnummer(s), en reden van toepassing.
- Met borden dient aangegeven te worden dat gesproeid gaat worden of wordt, zodat ook passanten op de hoogte kunnen zijn.
- Elke toepasser van bestrijdingsmiddelen dient verplicht te zijn aan ieder die om informatie vraagt over een bespuiting, informatie te geven over tenminste tijdstip(pen), naam middel(en), toelatingsnummer(s) en redenen bespuiting.
- De afstand van een perceel waar gespoten wordt, tot de grens van een tuin van omwonenden, dient minimaal 100 meter te zijn. Zoals de Gezondheidsraad in het conceptrapport op pag. 78 stelt, daalt de blootstelling bij toenemende afstand. Nader

onderzoek zal nodig zijn om te beoordelen of deze minimale afstand van 100 meter voldoende is.

- Bij een windkracht groter dan 2 meter per seconde mag niet gespoten worden.
- Overeenkomstig Artikelen 7 lid 2 van de Richtlijn Duurzaam Gebruik van Pesticiden (2009/128/EG) worden systemen ingevoerd om informatie te verzamelen over incidenten met acute en chronische pesticidenvergiftiging.
- Verplichting tot het plaatsen van hagen langs agrarische percelen, waar deze percelen grenzen aan percelen met woonbestemming.
- Verbod om weiland om te vormen tot (tuin)bouwland, dichterbij dan 100 meter van percelen met woonbestemming.

m.b.t. Voorstellen tot monitoring:

Het verheugt ons dat de Gezondheidsraad monitoring van residuen van bestrijdingsmiddelen in de mens van groot belang acht. Vanuit de milieubeweging is al vele jaren op dergelijke monitoring aangedrongen. In de Tweede Kamer heeft de heer Van Gerven van de SP in het afgelopen vergaderjaar tijdens twee vergaderingen om monitoring van residuen in de mens verzocht.

We menen dat monitoring niet beperkt zou moeten blijven tot een tiental bestrijdingsmiddelen, zoals aangegeven op blz. 68 van het Conceptrapport, maar dat onderzoek verricht moet worden naar residuen van alle bestrijdingsmiddelen en naar verontreinigingen, die in bestrijdingsmiddelen voorkomen. Naast het voorkomen van deze residuen in bloed en urine, zou vooral ook gekeken moeten worden naar het voorkomen van deze residuen in lever, nieren en vetweefsel.

We zijn het met de Gezondheidsraad eens, dat naast monitoring van omwonenden dit tevens bij "gewone" burgers gedaan moet worden.

Dat we menen dat monitoring van residuen van alle bestrijdingsmiddelen van belang is, houdt in dat we menen dat dus ook residuen van biociden gemonitord dienen te worden. In Deens onderzoek naar residuen van rattengif in o.a. roofvogels, uilen en marterachtigen werden in vrijwel 100% van de onderzochte dieren, residuen van rattengif(fen) aangetroffen:

<http://www2.dmu.dk/Pub/FR788.pdf>

Het zou ons niet verbazen als monitoring uitwijst, dat dergelijke residuen ook in de mens worden aangetroffen.

Overigens is invoering van monitoring van o.a. mensen, die in de nabijheid wonen van gebieden waar pesticiden worden toegepast een verplichting volgens Artikel 7 lid 2 van de Europese Richtlijn voor Duurzaam Gebruik van Pesticiden:

“De lidstaten voeren systemen in voor het verzamelen van informatie over incidenten met acute pesticidenvergiftiging en, indien beschikbaar, chronische vergiftigingen in groepen die regelmatig aan pesticiden kunnen zijn blootgesteld, zoals personen die met pesticiden omgaan, werknemers in de landbouw en personen die in de nabijheid wonen van gebieden waar pesticiden worden toegepast.”

Wij spreken de hoop uit dat in het eindrapport wordt opgenomen, dat bij elke aanvraag van verlenging van ieder reeds eerder toegelaten bestrijdingsmiddel, de resultaten van monitoring van residuen van dat middel in de mens tot de standaard gegevens dienen te behoren, die bij aanvraag tot verlenging van toelating beoordeeld worden. Het is naar onze mening een ernstige tekortkoming bij de verlenging van toelatingen, dat dergelijke informatie niet al vele jaren vereist is.

Tenslotte willen we niet onvermeld laten, dat wij het zorgelijk vinden, dat de methode van de EFSA voor beoordeling van de risico's voor omwonenden (7.2.2 in het conceptrapport), waarvan het Ctgb over een tweede versie ter becommentariëring beschikt, niet openbaar is. Wij dringen hierbij dan ook aan op spoedige openbaarmaking van deze methode.

m.b.t. Kosten van monitoring:

Volgens Artikel 19 van de Europese Richtlijn voor Duurzaam Gebruik van Pesticiden kunnen de lidstaten o.a. kosten voor monitoring via vergoedingen of heffingen terugvorderen. (Zie ook bijgevoegd NAP Bestrijdingsmiddelen Artikel 19)

Naar onze mening dient het principe “de vervuiler betaalt” toegepast te worden. Dit kan door invoering van een verontreinigingsheffing op het gebruik van bestrijdingsmiddelen, zoals in Denemarken al jaren geleden is ingevoerd. In Denemarken bestaat een systeem, waarbij de meest vervuilende/belastende bestrijdingsmiddelen het hoogst worden belast. Daarbij bestaat tegelijk helderheid en openbaarheid van jaarlijks gebruikte hoeveelheden werkzame stof, zodat daarbij bij de monitoring rekening mee kan worden gehouden. In Denemarken is gebleken dat door een dergelijke heffing het gebruik van bestrijdingsmiddelen aanzienlijk afneemt.

In de Tweede Kamer hebben reeds verschillende partijen op invoering van een zo'n heffing aangedrongen. We raden aan dat de Gezondheidsraad in het rapport aangeeft, dat een heffing op bestrijdingsmiddelen van belang is, niet alleen om het gebruik te beperken, maar ook voor het verschaffen van helderheid m.b.t. gebruikte hoeveelheden bestrijdingsmiddelen en het bekostigen van monitoring.

m.b.t. Het Ctgb:

Het Ctgb profileert zich graag als beschermer van natuur, milieu en gezondheid, die weloverwogen besluiten neemt en uitsluitend middelen toe laat, die veilig zijn voor gezondheid, natuur en milieu, zoals bij vrijwel alle toelatingsbesluiten wordt vermeld.

In werkelijkheid is het College echter sterk gericht op een adequate dienstverlening aan aanvragers van toelatingen, zoals op blz. 76 van het rapport van de Gezondheidsraad wordt vermeld. Daarbij worden toelatinghouders ver tegemoet gekomen. De dienstverlening gaat zelfs zo ver, dat het Ctgb er bijvoorbeeld geen moeite mee heeft, dat twee bestrijdingsmiddelen, die uitsluitend gebruikt mogen worden om muizen te bestrijden, “Bonirat” mogen heten (toel.nrs. 13896 en 13861).

Het Ctgb vergeet bij het nemen van besluiten het feit dat alle bestrijdingsmiddelen gevaarlijke stoffen zijn, zoals de Gezondheidsraad terecht enkele malen duidelijk aangeeft.

Ieder die de moeite neemt de Besluiten die het Ctgb neemt bij de toelating van bestrijdingsmiddelen in te zien, kan eenvoudig constateren dat het Ctgb de invoering van Algemene beginselen van Geïntegreerde Bestrijding ernstig belemmert. Een enkel voorbeeld:

Calypso, toelatingsnummer 12452 N, werkzame stof: thiacloprid

Dit middel is in bijna 40 teelten en in openbaar groen toegelaten.

Bij “Toepassingen gewasbehandelingen” wordt consequent aangegeven dat, zodra luizen, larven, e.d. worden aangetroffen een behandeling moet worden uitgevoerd.

Een behandeling die m.n. in de teelt van appels en peren bovendien leidt tot overschrijding van het Maximaal toegestane residu (MRL) in appels en peren, zoals de Minister van Volksgezondheid onlangs in een schrijven aan de Tweede Kamer erkende.

Het Ctgb belemmert de daadwerkelijke invoering van de Algemene beginselen van geïntegreerde bestrijding, waartoe ons land zich verplicht heeft. Deze beginselen worden vermeld in Bijlage III van de Europese Richtlijn voor Duurzaam Gebruik van Pesticiden. Volgens deze beginselen dienen o.a. schadelijke organismen gemonitord te worden, om op grond van deze monitoring te besluiten of en welke beheersmaatregelen getroffen worden. Daarbij hebben niet-chemische methoden de voorkeur boven chemische methoden.

In de toelatingsbesluiten van het Ctgb hebben wij tot heden helaas geen teksten/aanwijzingen gevonden, waardoor agrariërs aangezet worden tot toepassing van geïntegreerde bestrijding. Geïntegreerde bestrijding is niet in het belang van de bestrijdingsmiddelenindustrie en niet in het belang van de aanvragers van toelatingen, de klanten van het Ctgb.

Gezien voorgaande is het begrijpelijk dat PAN Europe de opvatting van de Gezondheidsraad ondersteunt, dat herbeoordeling van toegelaten middelen, gericht op omstanders, passanten en kinderen, noodzakelijk is. We vragen ons daarbij echter wel af of het Ctgb wel de juiste organisatie is om dergelijke herbeoordelingen uit te voeren.

Uit het bijgevoegde recent door PAN Europe en andere organisaties ingediende bezwaarschrift tegen de toelating van twee herbiciden op basis van pelargonzuur, blijkt duidelijk dat het Ctgb bestrijdingsmiddelen toe laat, op basis van aannames, terwijl veel onderzoekgegevens ontbreken. Dit jaar heeft het Ctgb zichzelf laten onderzoeken door een Internationale Visitatiecommissie; niet verwonderlijk dat deze commissie positief over het werk van het Ctgb oordeelt.

Daarom voegen we tenslotte het onderzoeksrapport over de werkzaamheden van het Ctgb "Race to the bottom" van PAN Europe bij deze reactie.

M.b.t. MRL's:

De afgelopen decennia zijn duizenden MRL's verhoogd. Hierdoor zijn de door de overheid gestelde doelen, m.b.t. vermindering van het aantal geconstateerde overschrijdingen van MRL's, ruimschoots behaald. Doel zou echter moeten zijn dat de de residubelasting in de mens afneemt door vermindering van de hoeveelheden residuen van bestrijdingsmiddelen in voedsel. Dat ons voedsel minder en lagere residuen van bestrijdingsmiddelen bevat, wordt met het huidige residuonderzoek niet beoordeeld. Dat de residubelasting in de mens afneemt kan momenteel zelfs in het geheel niet beoordeeld worden. Dit kan pas, als de door de Gezondheidsraad voorgestelde monitoring gerealiseerd is.

Vergelijking van MRL's met ADI- en ARfD waarden, laat zien dat de momenteel vastgestelde MRL-waarden uit oogpunt van volksgezondheid veel te hoog zijn. Daarover hebben wij ons parlement diverse malen bericht (zie de drie bijgevoegde Open brieven aan de Tweede Kamer). Hierbij geven wij slechts een voorbeeld van veel te hoge MRL's van Aldrin en Dieldrin, twee kankerverwekkende middelen die al jaren verboden zijn, maar desondanks nog steeds ons voedsel kunnen verontreinigen:

Aldrin en Dieldrin: van deze twee middelen wordt m.b.t. residuen de som berekend.

ADI = 0,0001

In vlees, vet, organen e.d. is nog altijd 0,2 mg per kg toegestaan

100 gram vlees mag dus wettelijk tot 0,02 mg dieldrin en/of aldrin bevatten. Dat is $20 \times 0,001$, de hoeveelheid die een tien kilo wegend kind op een dag maximaal ($10 \times 0,0001 \text{ mg} = 0,001$) zou mogen opnemen.

Dit voorbeeld geeft tevens extra duidelijk het belang aan van het feit, dat onderzoek naar residuen in de mens verricht dient te worden, waarbij geen bestrijdingsmiddelen overgeslagen mogen worden, om in kaart te brengen met welke bestrijdingsmiddelen wij, en daarmee mogelijk ook volgende generaties, worden belast. Het is dan ook van groot belang tevens te onderzoeken in hoeverre aangetroffen residuen, via navelstreng en moedermelk, aan een volgende generatie worden overgedragen.

Bijzonder ernstig is het feit, dat bij het vaststellen van MRL-waarden geen rekening gehouden wordt met o.a. cumulatieve en synergetische effecten en het feit dat o.a. ook door gebruik van bestrijdingsmiddelen in de omgeving en door zelf deze giften te gebruiken residuen in ons lichaam geraken.

Uit de uitgebreide reacties van Ctgb en RIVM op de bijgevoegde twee eerste Open Brieven van PAN Europe aan de Tweede Kamer blijkt dat, hoewel erkend wordt dat een aantal MRL's van thiacloprid te hoog zijn, deze instanties vooral hun uiterste best doen de veel te hoge toegestane residuen te vergoelijken.

Residuen in ons voedsel zouden bijvoorbeeld in werkelijkheid lager zijn dan de MRL door menging, waarbij er dan aan voorbij gegaan wordt, dat het deel met een lager residu na de menging een hoger residu bevat. Verder wordt er vooral op gewezen dat residuen lager worden door schillen, alsof het residu niet meestal in het gehele product zit, en door bewerking, hoewel hiervan geen enkel concreet voorbeeld gegeven wordt, waaruit dat zou blijken. Maar het ernstigst is wel dat de veel te hoge toegestane residuen vergoelijkt worden door het propageren van de probabilistische

kansberekening. Het RIVM is voorstander van kansberekening, om de bevolking en de Kamer te overtuigen, dat er geen problemen zijn met residuen van bestrijdingsmiddelen in ons voedsel. In het rapport "Risicobeoordeling inzake het gebruik van Neonicotinoiden, Aanvulling op de notitie "Beoordeling open brief neonicotinoiden PAN Europe" d.d. 26-03-2013" zijn diverse tabellen opgenomen, die gebaseerd zijn op een probabilistische risico-analyse. De hierbij berekende resultaten zouden aantonen dat ons voedsel veilig is, maar het individu dat wel voedsel consumeert dat de wettelijk toegestane te hoge MRL bevat wordt, ondanks de gunstige uitkomsten van deze probabilistische kans berekeningen, niet beschermd!!

Uit genoemd rapport blijkt dat het RIVM de cumulatieve "Hazard Index" benadering van EFSA afwijst. Het RIVM is kennelijk bezorgd voor overschatting van de gezondheidsrisico's, terwijl het juist de hoofdtaak van het RIVM zou moeten zijn de risico's zo veel als mogelijk uit te sluiten. Ronduit tragisch is het feit dat het RIVM op Europees niveau voorstander is van een probabilistische benadering van de cumulatieve blootstelling aan bestrijdingsmiddelen (zie pag. 19 van genoemd rapport).

In feite is het een wonder dat, ondanks al dit soort vergoelijken van de hoogte van MRL's, het RIVM en de Minister van Volksgezondheid erkennen dat een aantal MRL's van thiacloprid te hoog zijn. Dit is helaas slechts het topje van de ijsberg.

Wij spreken dat hoop uit dat de Gezondheidsraad bevordert dat vertegenwoordigers van ons land in de EU kiezen voor de Hazard Index van EFSA en bevorderen dat de huidige MRL's drastisch verlaagd worden.

Tenslotte willen we hierbij wijzen op de reactie van Dr. H.A. (Henk) Tennekes op het openbaar conceptrapport van de Gezondheidsraad, die hij op 31 juli 2013 aan u zond. Zijn ontdekking maakt duidelijk dat ook hoeveelheden van bestrijdingsmiddelen, die veel lager zijn dan de vastgestelde MRL's, ernstige effecten op de gezondheid van de mens kunnen veroorzaken.

m.b.t. de opleiding van beroepsmatige toepassers van bestrijdingsmiddelen

Het belangrijkste doel van een dergelijke opleiding is, dat gebruikers van bestrijdingsmiddelen zich verantwoordelijk voelen voor de gevolgen van het werk dat ze verrichten en zich bewust zijn van de mogelijke gevolgen ervan, voor hun eigen gezondheid, de consument, natuur, milieu en niet te vergeten omwonenden en anderen die mogelijk met gespoten middelen in contact kunnen komen. Uit rapportages van de NVWA (voorheen AID) blijkt in feite dat de opleiding in ons land niet voldoet. Toepassers van bestrijdingsmiddelen zijn zich veelal niet bewust van hun plichten m.b.t. bestrijdingsmiddelen. Juist daarom besteedt de NVWA veel tijd en aandacht aan het houden van voorlichtingsactiviteiten, die als doel hebben de ondernemer bewust te maken van zijn plichten op het gebied van pesticiden. (Zie: Deelrapport Naleving, Evaluatie van de nota Duurzame gewasbescherming, Januari 2012, blz. 28 en Nationaal Actieplan Bestrijdingsmiddelen Artikel 5 Opleiding)

De gebrekkige opleiding van professionele toepassers van bestrijdingsmiddelen is mede een oorzaak van de problemen van omwonenden. We spreken dan ook de hoop uit dat de Gezondheidsraad in het eindrapport benadrukt aan welke eisen deze opleiding dient te voldoen, zodat ze voldoende kennis verwerven van de in Bijlage I van de Europese Richtlijn voor Duurzaam Gebruik van Pesticiden genoemde onderwerpen. Volgens 3.a. van deze bijlage omvat deze kennis o.a. de risico's voor de mens, waarbij m.n. risico's voor omwonenden, omstanders, personen die een behandeld gebied betreden en de risico's voor personen die behandelde producten hanteren of consumeren behandeld dienen te worden.

m.b.t. opening loket burgers

Op pag. 80 van het Conceptrapport wordt de opening van een loket voor burgers met vragen of meldingen over het gebruik van bestrijdingsmiddelen in hun directe omgeving genoemd. Dit vereist echter personeel dat op de hoogte is van de risico's van bestrijdingsmiddelen. Momenteel krijgen mensen, die zich met een dergelijke melding tot bijvoorbeeld de gemeente richten, meestal te horen dat het toegepaste middel veilig is en geen risico's geeft voor gezondheid, natuur en milieu. Meestal

baseren dergelijke ambtenaren zich op informatie van het Ctgb. Het Ctgb vermeldt immers bij elk toelatingsbesluit, dat een toegelaten middel veilig is voor gezondheid, natuur en milieu. Bovendien is van enige nazorg ten opzichte van personen, die melding gemaakt hebben van problemen bij de toepassing van een bestrijdingsmiddel, zelden enige sprake.

De opening van dergelijke loketten voor burgers heeft slechts enige zin, als er eerst een werkelijk kritische opleiding tot stand gebracht wordt, waarbij de in Bijlage I van de Europese Richtlijn Duurzaam Gebruik van Pesticiden genoemde onderwerpen, uitgebreid behandeld en geëxamineerd worden.

m.b.t. moderne bestrijdingsmiddelen

Volgens de tekst in het Conceptrapport van de Gezondheidsraad zijn moderne gewasbeschermingsmiddelen selectiever, weinig persistent en worden ze snel door het lichaam afgebroken en uitgescheiden. (zoals o.a. vermeld op blz 31, 70 en 73). Wij betreuren dergelijke opmerkingen. Werkelijk selectieve bestrijdingsmiddelen bestaan voornamelijk in theorie, terwijl monitoring nog zal moeten uitwijzen of “moderne” middelen inderdaad snel worden afgebroken en uitgescheiden.

m.b.t. regels misleidende reclame en voorlichting

O.a. bij **3.4 Conclusies** wordt in het conceptrapport aangegeven dat agrariërs op een aantal punten de wet- en regelgeving niet goed naleven. Dit verhoogt ook de risico's voor omwonenden.

Een van de oorzaken van onwettig en bovenmatig gebruik van bestrijdingsmiddelen is de informatie, die toepassers van de fabrikanten van de middelen ontvangen. De producent van pesticiden is de voornaamste kennisbron voor telers. Deze informatie, reclame, is veelal misleidend, zoals o.a. aangetoond is door tientallen uitspraken van de Reclame Code Commissie.

Het is dan ook mede in het belang van omwonenden, dat er in ons land duidelijke regels opgesteld worden, ter voorkoming van misleidende reclame. Bovendien dient op verpakkingen veel explicieter op de gevaren en risico's van de middelen gewezen te worden.

Hieromtrent dienen de Artikelen 6 en 7 van de Europese Richtlijn voor Duurzaam Gebruik van Pesticiden opgevolgd te worden, zoals ook is uiteengezet in bijgevoegd Nationaal Actieplan Bestrijdingsmiddelen, eveneens in de Artikelen 6 en 7.

Tenslotte willen wij hierbij benadrukken, dat opvolging van de in bijgevoegd Nationaal Actieplan Bestrijdingsmiddelen genoemde voorstellen, problemen met bestrijdingsmiddelen voor omwonenden voor het grootste deel zullen wegnemen.

Hoogachtend,

Kees Beart
Opperduit 362
2941AR Lekkerkerk
tel. 0180 663053 / 0639666520
E-mail: 2941ar362@kpnplanet.nl
namens PAN Europe
Hans Muilerman
Rue de la Pepiniere 1 B-1000, Brussels, Belgium
www.paneurope.info

bijlagen:

Nationaal Actieplan Bestrijdingsmiddelen

Eerste, Tweede en Derde Open Brief aan de Tweede Kamer

Bezwaarschrift tegen de toelating van twee herbiciden op basis van pelargonzuur

Bezwaren ingediend bij de Reclame Code Commissie m.b.t. reclame voor Ultima van Ecostyle

Race to the bottom

Dijk, H.F.G. van (Harrie)

Van: klaas meijaard [redacted]
Verzonden: woensdag 25 september 2013 9:13
Aan: Dijk, H.F.G. van (Harrie)
Onderwerp: gezondheidsrisico's gbm

Geachte heer/mevrouw van Dijk

Ik reageer op het verzoek om voor 30 september commentaar te leveren op het concept stuk over gewasbeschermingsmiddelen.

Ik ben leraar gewasbescherming en leid rond de 150 mensen op voor het vakbekwaamheidsbewijs en daarnaast geef ik rond de 150 verlengingsbijeenkomsten voor dat vakbekwaamheidsbewijs.

Ik ben dus geen belanghebbende bij verkoop van middel of gebruik van middelen.

Waar ik een vraag over heb is 7.3.4
wat de omwonenden moeten doen.
groenten en andere producten moeten gewassen worden als er een spuit in de buurt is geweest.

Hoe moet ik dat aan boeren en tuinders uitleggen?

Ramen en deuren sluiten tijdens een bespuiting

Hoe leg ik dat uit als mensen de hele dag van huis zijn?

de was niet buiten laten drogen.

Hoe leg ik dat uit ?

Ik sta al jaren op het standpunt dat boeren hun middelen op hun eigen perceel moeten houden en als ze dat blijkbaar niet lukt dan maar niet gebruiken.

Ik zou graag vernemen hoe ik dit aan boeren moet uitleggen en hoe ik dat aan burgers moet uitleggen.

met vriendelijke groet

Klaas Meijaard
t harde

[redacted]

Gezondheidsraad
t.a.v. dr. H.F.G. van Dijk
Postbus 16052
2500BB Den Haag

Onderwerp: Gezondheidsrisico's van gewasbeschermingsmiddelen

't Goy 25 september 2013

Geachte commissie, geachte heer Van Dijk,

Graag maak ik van de gelegenheid gebruik inhoudelijk commentaar te leveren op het conceptrapport over gezondheidsrisico's van gewasbeschermingsmiddelen.

Met uw commissie deel ik de mening dat veel meer aandacht nodig is voor de bescherming van omwonenden vanwege gezondheidsrisico's van het toenemend gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen. Aan de hand van ervaringen en het beleid in de gemeente Houten wil ik u een beeld schetsen van de gang van zaken in de fruitteelt.

1. Voor de teelt van appels en peren wordt elke week met vergif (gewasbescherming en onkruidverdelger) gespoten, 30 à 40 weken op een rij vanaf maart tot november. Bij schurft wordt er gedurende een periode elke dag gespoten.
2. Het spuiten met vergif geschiedt met opwaartse- of dwarsspuittechnieken. Afhankelijk van de gebruikte machine is de nevelwolk boven de kortstamboompjes groter of kleiner. Met spuiten van onder uit zijn de nevelwolken het grootst. Afhankelijk van de wind drijven deze nevelwolken naar de tuinen en woningen van omwonenden of omstanders/passanten.
3. In de gemeente Houten (Houten, Schalkwijk, 't Goy en Tull en 't Waal) liggen honderden woningen binnen 50 meter van fruitboomgaarden waar met vergif gespoten wordt, soms zelfs op enkele meters afstand. Fietspaden en wegen waarop schoolgaande peuters met hun moeders en schoolgaande kinderen, recreatiefietsers, etc. dagelijks fietsen, veelal met onbedekte huid vanwege lente en zomer, liggen pal tegen de fruitboomgaarden en krijgen vaak de volle laag omdat niet met spuiten gestopt wordt voor hun veilige doorgang.
4. Op de ramen aan de voorkant van het huis en de auto geparkeerd voor het huis zijn kleverige aanslag/druppels waargenomen. Het vergif gaat dus richting woonhuis; fruitteler zou alleen bij "afhuizige" wind spuiten. Dit gebeurt niet altijd. Bij spuiten zijn de middelen achter in de tuin te ruiken. Het vergif wordt over het huis "gelift" en daalt achter in tuin neer (te voorkomen door voldoende afstand tot de huizen aan te houden; hierbij zal een bomenrij niet helpen vanwege hetzelfde liftende effect; bomenrij helpt wel bij omstanders). Prikkende en tranende ogen buiten en binnenshuis de laatste 2 maanden, veel en langdurige (dagen) hoofdpijn bij wakker worden, neusverstoppingen/hoesten. Het vergif slaat neer in de tuinen waar kinderen spelen en in de tuin gewerkt wordt, dus ook indirect komen omwonenden in contact met het vergif.

5. De Raad van State houdt 50 meter aan gebaseerd op een Europese risicoschatting van experts uit alle landen op het gebied van bestrijdingsmiddelen. Er wordt van uitgegaan dat bij deze afstand het economisch belang van de fruitteiler en anderzijds het nadelige effect voor de gezondheid van omwonenden het minst geschaad worden. Deze 50 meter zou op 26-nov-2012 wetgeving worden. Aan de juistheid van deze afstand kan getwijfeld worden. Wel gebaseerd op Acceptable Exposure Level (mg/kg l.g./dag), maar dit is echter niet de meest relevante voor chronische blootstelling. Deze studies zijn (sub)acut; er wordt geen rekening gehouden met langdurige blootstelling i.e. gedurende vele jaren aan lage concentraties actieve stof met mogelijk ophoping in weefsels. Acceptabele limieten bij chronische effecten komen altijd lager uit dan uitgaande van de AEL.

6. Epidemiologisch onderzoek laat in maar weinig gevallen een duidelijk toxisch effect zien door de vele andere stoffen waar een mens aan blootgesteld wordt op zijn werk etc. etc. (in controle groepen is daardoor de incidentie hoog). Het was uitzonderlijk dat er bij roken een effect werd gevonden in epidemiologische studies; daar waren zeer veel studies voor nodig over langere tijd (mens rookt al lang). Het is dus zeer opmerkelijk dat er nu al effecten (leukemie bij kinderen, effecten op nakomelingen, Parkinson) worden gezien bij omwonenden van bestrijdingsmiddelen. Dit betekent veelal dat bij beter opgezette studies deze effecten er duidelijk statisch gerelateerd uit zullen komen.

7. Epidemiologische studies bij fruitteilers/werkers/gezin geven een tendens te zien van dezelfde chronische effecten (leukemie bij kinderen, effecten op nakomelingen, Parkinson) als bij omwonenden.
Leukemie duidt op het gebruik van carcinogene stoffen. Bij captan worden carcinogene effecten echter steeds duidelijker: borstkanker bij vrouwen van fruitteilers. Parkinson is daadwerkelijk aangetoond bij een film-crew in Zuid-Amerika na blootstelling aan een partij appels met een veel te hoge concentratie (hot apples).
Ook behoort sensibilisatie bij bestrijdingsmiddelen tot de mogelijk chronische effecten. Ook hierbij zullen de limieten laag zijn. Allergische reacties zijn immers met weinig blootstelling te bewerkstellingen.
Verder staan/stonden fruitteilers niet te springen om aan onderzoek mee te doen. Bij enige indicatie van effecten op sperma, trok men zich uit onderzoek terug.
Meer onderzoek naar chronische effecten is nodig via geharmoniseerde berekenmethodes. Echter, vooralsnog GER en ENG methoden gebruiken.

8. Voor carcinogene stoffen is alleen in uitzonderlijke gevallen een ondergrens te stellen (i.e. vrijwel nooit). Met carcinogene stoffen mag een mens dus onder geen beding in aanraking komen. Deze stoffen zouden niet gebruikt mogen worden, daar men ervan uit gaat dat expositie hieraan niet plaats mag vinden. Captan, zeer frequent en in hoge dosering gebruikt binnen de fruitteelt (zo rond de 20 keer per seizoen), is geclassificeerd als "mogelijk carcinogeen". Leukemie bij kinderen wordt vaak genoemd en ook Captan wordt herhaaldelijk in verband gebracht met kanker (borstkanker etc.). Dit betekent dat carcinogeniteit weliswaar is aangetoond in kweeksystemen etc., maar nog niet op

proefdieren of de mens (hierbij kunnen studies ook nog niet uitgevoerd zijn). Effecten worden altijd gerelateerd aan de dosis. Echter bij carcinogenen bestaan er geen limieten, men mag hieraan nooit blootgesteld worden (beschermende middelen vereist). Bij dit soort effecten is geen ondergrens te stellen. De middelen die kanker veroorzaken zouden niet in de handel mogen zijn. In principe kan 1 molecuul 1 cel laten ontsporen, die vervolgens ongebreideld gaat delen. Milieubewegingen ageren dan ook sterk tegen het gebruik van Captan. Al verboden in grienden. Captan zou niet in de handel moeten zijn als deze stof echt carcinogeen voor de mens blijkt te zijn. De toelating van gewasbeschermingsmiddelen en ander gif zou slechts moeten kunnen geschieden op basis van ondubbelzinnig en onpartijdig onderzoek met de gevolgen ervan voor de mens en de aan de hand hiervan stringent voorgeschreven gebruikstoepassing ervan.

9. De industrie zegt dat bestrijdingsmiddelen in steeds lagere concentraties gebruikt worden. Dit betekent echter vaak dat de frequentie van spuiten omhoog gaat. Hiermee gaat de acute blootstelling naar beneden (eenmalige blootstelling aan een lagere concentratie), maar de chronische blootstelling blijft daarmee gelijk (de frequentie gaat immers omhoog). Hetzelfde geldt voor een snellere afbreekbaarheid. Ook dan vaak een hogere frequentie van spuiten. Ook kunnen er actievere stoffen gebruikt worden die in een lagere concentratie gespoten worden, maar daarmee vaak toxischer zijn.

10. Toetsing en handhaving of fruittelers de voorschriften wel naleven is een heikel punt en bron van zorg voor omwonenden. Adequate controle hierop en handhaving van schendingen is niet goed geregeld en ontoereikend.
"Uit de berekeningen wordt duidelijk dat naleving van het LOTV (90% driftreductie), en het toepassingsetiket de eerste stap moet zijn om te voorkomen dat middelen in het oppervlaktewater terecht komen. Het verschil tussen wel of niet naleven van het LOTV betekent (in worst case situatie) een factor 10 in hoeveelheden middelen die in het oppervlaktewater terecht komen" (Emissieroutes van gewasbeschermingsmiddelen uit de fruitteelt in Utrecht, rapport 2012-10, mei 2012). Volgens datzelfde rapport vindt naleving van die voorschriften vaak niet of onvoldoende plaats. Door bezuinigingen is het aantal toezichthouders afgenomen en het toezicht is te beperkt omdat er gaten in de regelgeving zitten en er geen rekening gehouden wordt met risico's die niet door wet- en regelgeving worden afgedekt en actuele ontwikkelingen.
Het belangrijkste aspect is echter dat deze toetsing en handhaving door gemeenten, het Hoogheemraadschap en de Voedsel en Warenautoriteit niet gericht op het risico voor de gezondheid voor omwonenden van de feitelijke blootstelling ter plaatse aan toegelaten gewasbeschermingsmiddelen elke week gedurende meer dan 30 weken per jaar. De feitelijke blootstelling (mate van driftreductie) ter plaatse wordt mede bepaald door rij- en spuitgedrag (snelheid, druk, etc), windrichting en -kracht, positionering fruitbomen, actuele gifmengsel, actuele staat van onderhoud van de machines en spuitapparatuur, wil om afspraken na te komen, etc.. Niet alles kan door de omwonenden bevroed, aangetoond of gemeten worden of als klacht fungeren bij de door de gemeente genoemde toetsende en handhavende instanties. Zo heeft de gemeente Houten herhaaldelijk aangegeven niet het juridisch instrumentarium te hebben voor (aanvullende) maatregelen ter bescherming van

de gezondheid van haar burgers en stelt ze voor een en ander maar met de fruitteiler te regelen. Nog los van de vraag of een fruitteiler hier voor open staat, is het een afschuiven van de zorgplicht voor een goed woon- en leefmilieu van de gemeente in het kader van een goede ruimtelijke ordening. De machts- en deskundigheidsongelijkheid maakt, samen met de door de burger te investeren tijd en financiën en de tegenwerking van de gemeente, dat het milieu- en gezondheidsbelang van burger per definitie het onderspit delft.

11. De Raad van State is feitelijk de enige instantie in Nederland die het risico voor de gezondheid van de burger op blootstelling aan gewasbeschermingsmiddelen serieus neemt en hiervoor een vuistregel opgesteld heeft. Helaas kan de burger die bescherming tegen dat gezondheidsrisico eerst na een lange en dure procedure en vaak pas achteraf worden geboden. En dan nog is het afwachten of de wekelijkse spuitpraktijken in de boomgaard aan deze afspraken voldoen, zeker in een “tenzij” situatie.
In de gemeente Houten heeft zich tot nu altijd verschuilt achter het feit dat er geen wettelijke afstanden voor spuitzones zijn. In de nieuwe bestemmingsplannen wordt de 50 meter vuistregel van de Raad van State nu wel geïntroduceerd maar zodanig ruim uitgelegd, dat al op grond van de heersende windrichting dichterbij dan 50 meter bij woonerven gespoten mag worden. De onderzoeksrapportage die hiervoor overgelegd dient te worden hoeft niet op de specifieke situatie toegespitst te zijn en mag een standaard onderzoek met algemene conclusies zijn. En omdat het economisch belang voor de gemeente doorslaggevend is, wordt de fruitteiler weinig in de weg gelegd. Voor bestaande fruitboomgaarden wordt in de nieuwe bestemmingsplannen dan ook geen overgangsregeling getroffen om die op termijn ook op een veilige afstand van omwonenden te krijgen. De machts- en deskundigheidsongelijkheid maakt samen met de door de burger te investeren tijd en financiën en de tegenwerking van de gemeente dat de burger per definitie het onderspit delft.
12. Vanuit de zorgplicht van de gemeente voor een goed woon- en leefmilieu gaat het niet aan omwonenden zelf beschermende maatregelen en voorzorgen te laten treffen om geen vergif op hun huid te krijgen of in te ademen als er een fruitboomgaard verschijnt waar vergif gespoten wordt binnen 50 meter van hun woningen. Men kan toch niet verwachten dat men altijd op tijd/in staat is de ramen en ventilatiekanalen/roosters te sluiten, maanden niet buiten in de tuin kan werken om geen neergeslagen vergif op te rakelen, te gaan fietsen, etc.
13. Daarbij komt dat vanwege het geplande onderzoek van de Gezondheidsraad de gemeente zich steeds verschuilt achter het feit dat er dus eigenlijk nog niets te weten is over de risico's voor de gezondheid voor omwonenden van spuiten met vergif in boomgaarden en men daarom ook fruittelers makkelijk tegemoet komt met spuitzones van veel minder dan 50 meter van de erfgrans. Dit in tegenstelling tot de omliggende gemeentes die een afstand van 50 meter van de bebouwde kom aanhouden. Er dient dan ook, ondanks lopende onderzoeken, terstond een duidelijke en eenduidige regeling getroffen te worden tegen het grootschalig en veelvuldig spuiten van vergif op minder dan 50 meter van woningen/tuinen van omwonenden.

Kortom, bij de huidige stand van de wetenschap dienen gemeenten voorzorg en preventie en het "worst case scenario" als uitgangspunt te hanteren voor blootstelling van omwonenden aan spuiten met vergif in fruitboomgaarden, bloembollen, bloemvelden, etc. De "minimaal 50 meter spuitvrije zone" is vooralsnog het minst schadelijke "worst case scenario" voor de risico-inschatting voor de volksgezondheid, waarbij het echter nog lang niet zeker is dat dit de meest veilige grens is.

Een daaraan gekoppeld "tenzij" voor spuiten van vergif op minder dan 50 meter van omwonenden is op grond van bovenstaande helemaal uit den boze en overigens een bron van enorme conflicten tussen de gemeente, fruittelers en bewoners en tussen buurtbewoners onderling, met de nodige (bestuursrechtelijke) procedures als gevolg.

Het voorgaande relaas is geschreven uit terechte bezorgdheid over onze gezondheid, niet om de gemeente Houten of fruittelers weg te zetten en berust op feitelijke waarnemingen, die gezien de jurisprudentie helaas niet alleen in de gemeente Houten voorkomen.

In dien gewenst ben ik beschikbaar voor toelichting van het verhaal.

C.M.J.A. Goossens

Dijk, H.F.G. van (Harrie)

Van: Jan Peeters
Verzonden: woensdag 18 september 2013 23:26
Aan: Dijk, H.F.G. van (Harrie)
Onderwerp: Reactie nav conceptadvies Gewasbescherming en omwonenden

Geachte heer van Dijk,

Naar aanleiding mijn werk als fruitteeltadviseur en tevens als eigenaar van enkele percelen landbouwgrond grenzend aan nieuwbouwlocaties ben ik de laatste 10 jaar een aantal keren geconfronteerd met de wet- en regelgeving rond gewasbescherming in open teelten en omwonenden. Wat mij daarbij altijd frappeert is dat er hierbij alleen sprake is van nieuwbouwlocaties en niet van bestaande woningbouw. Nu begrijp ik dat er ingeval van nieuwbouwlocaties sprake is van het beschermen van de belangen van de omliggende boeren en telers, om zo ook na de bouw van betreffende woningen ook zonder beperkingen ten aanzien van de nieuwe bewoners te kunnen blijven telen. Een teler/boer mag door betreffende nieuwbouw immers niet gehinderd worden in zijn bedrijfsvoering.

Wat betreft nieuwbouw is er voor fruitteelt en lage boomteelt redelijk veel jurisprudentie bekend waardoor bij veel nieuwbouwprojecten een spuitvrijzone van 50 meter (voor fruitteelt) en 30 meter (voor lage boomteelt) wordt aangehouden.

Onder andere het PRI rapport 'Beperking driftblootstelling binnen 50 meter van perceelsgrens bij bespuitingen in lage boomteelt' van Van der Zande en Holterman, is hierbij een belangrijk rapport gebleken. Het vreemde hierbij is dat betreffend rapport voor wat betreft zijn praktijkmetingen gebaseerd is op metingen in de aardappelteelt en dat daaruit geconcludeerd wordt dat er op 15 meter nog sprake is van aanzienlijke drift. Uiteindelijk wordt op basis van deze metingen en modelmatige berekeningen geconcludeerd dat in de lage boomteelt, bepaalde middelen een afstand vragen van 25 meter om geen blootstellingsrisico's meer te hebben.

Je zou op basis van zo'n rapport verwachten dat ook voor andere teelten, met een vergelijkbare spuittechniek (neerwaartse bespuitingen met veldspuit) en een vergelijkbaar middelenpakket een minimale afstand tot woningen wordt aangegeven. Nu wordt door gemeenten alleen erover gesproken dat fruitteelt en lage boomteelt afstandseisen kennen ten opzichte van nieuwbouw woningen, maar andere teelten niet. Illustratief is een aanvraag voor een bouwvergunning waar ik als grond eigenaar mee te maken had. Er werd naast een perceel dat ik in eigendom heb een vergunning aangevraagd om op 0,5 meter van de perceelsgrens een nieuwbouwwoning te bouwen. De gemeente Steenberg NB achtte dit geen enkel probleem. Wij hebben hiertegen bezwaar aangetekend, mede op basis van het feit dat er in onze ogen sprake zou moeten zijn van een spuitvrije zone tov woningen. Wij konden met regelmatige bespuitingen zoals die in aardappelen en grove groenten vrij intensief gebeuren, geen veilig woon- en leefklimaat van een bewoner van een huis op 0,5 meter afstand van ons perceel garanderen. De gemeente wees dit echter af, omdat zij van mening waren dat een agrariër in het kader van de gewasbeschermingsmiddelen wet verplicht is om ervoor te zorgen dat er geen spuitvloei stof buiten de perceelgrenzen komt. Het woord drift is bij betreffende gemeente onbekend.

Naar mijn mening biedt het Advies Gewasbescherming en omwonenden een kader om te spreken over minimale afstanden van bespuitingen tot aan woningen, waarbij ingeval van nieuwbouw woningen dit meteen ook een kader zou vormen voor de bescherming van de belangen van de agrariërs ten aanzien van nieuwbouwplannen. Ik begrijp dat brede spuitvrije zones zoals aangegeven bij fruitteelt en lage boomteelt in het kader van nieuwbouw woningen, voor akkerbouwgewassen niet haalbaar zouden zijn. Ik kan me echter wel voorstellen dat er in dit kader bijvoorbeeld een (dwingend) advies komt dat men met neerwaartse bespuitingen bijvoorbeeld minimaal 10-15 meter van een woning vandaan moet blijven om

onacceptabele blootstellingsrisico's te voorkomen. Bij een dwarstroomspruit zou bijvoorbeeld de huidige 50 meter voor nieuwbouw kunnen blijven gelden, maar kan ik met ook voorstellen dat een minimale afstand van 20-25 meter voor bestaande woningen wordt aangegeven. Waar de precieze grenzen zouden moeten liggen is natuurlijk aan de deskundigen, maar dat er nu helemaal geen grenzen zijn is in mijn ogen een enorm hiaat. Mijn suggestie zou zijn om dit in dit kader op te pakken.

Mocht u vragen hierover hebben, dan hoor ik het graag,

Met vriendelijke groet,

Jan Peeters
adviseur Fruitconsult

Voor de fruitteelt is er in een aantal gevallen een uitspraak gedaan rond nieuwbouwplannen en het beheersen van de driftprobleem

L.J. Dorst

Rutten, 16-09-2013

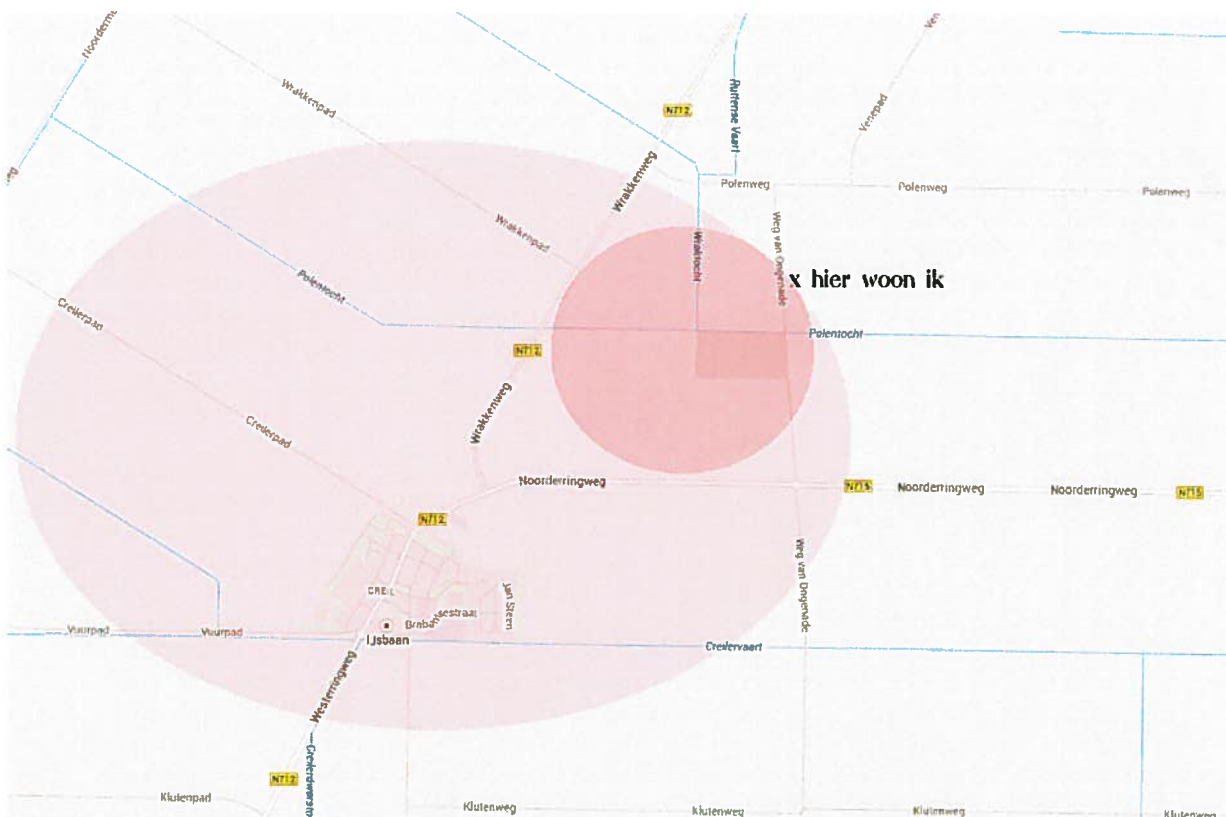
Geachte Gezondheidsraad, dr. van Dijk,

Ik heb enige studie gemaakt van uw conceptrapport: "Gewasbescherming en Omwonenden" en vind het nodig hierop te reageren.

Ik woon en werk in een omgeving met een hoge blootstelling aan gewasbeschermingsmiddelen in een overigens dun bevolkt gebied. De "groep" waartoe ik zou behoren is niet erg groot, maar mijn situatie is ook weer niet zo uniek dat ik mezelf **niet** als referentie zou kunnen opwerpen. Waar ik "ik" gebruik mag ook "wij" worden gelezen daar ik tevens voor mijn huis- en omgevingsgenoten in de breedste zin ageer.

Allereerst wil ik nader duiden waaruit mijn leefomgeving bestaat om vervolgens duidelijk te maken wat de manco's in uw onderzoek zijn.

Ik woon in het landelijk gebied van de Noordoostpolder en om me heen wordt het grondgebruik bepaald door intensieve teelten als pootaardappelen, bloembollen, zilveruien, etc, etc. Er vindt intensief gebruik van gewasbeschermingsmiddelen plaats van begin maart tot eind augustus. In deze periode ervaren wij "last" van deze middelen welke in deze context "landbouwgif" genoemd dient te worden.

Uit het donker gearceerde deel op de kaart ervaren we bij overwegend Zuidwesten wind intensieve atmosferische belasting met "gewasbeschermingsmiddelen" (reuk betekent bij ons **aanwezigheid van...**) Het licht gearceerde gebied zorgt voor achtergrondbelasting. (diameter donker gearceerd gebied ca. 1500m.)

Uw rapport behelst het onderzoek naar **schadelijkheid** van blootstelling aan gewasbeschermingsmiddelen in een tijd dat met name de overheid veelvuldig het voorzorgbeginsel hanteert. Het gevaar van uw onderzoek kan hieruit bestaan dat, indien de uitslag luidt dat er geen aantoonbaar gevaar voor de omwonenden zou bestaan, ook het **"maximaal vermijden van blootstelling"** ter discussie kan gaan staan terwijl dat nu juist de hoogste prioriteit dient te hebben!

Is het wenselijk dat de mens blootstaat aan Gewasbeschermingsmiddelen c.q. Landbouwgif?

Uw conceptrapport hanteert 100 meter als grens voor de "omgeving" waarbinnen de blootstelling plaatsvindt. Hiermee bagatelliseert u het probleem schromelijk. Ik heb op voorgaand blad mijn omgeving geschetst met globaal de afstanden waarop de chemicaliën zijn waar te nemen (reuk).

Met betrekking tot de toepassing van gewasbeschermingsmiddelen zijn er nog een aantal hiaten. Ten eerste verdraagt het "driftarm" toedienen van gbm zich niet met het beoogde doel. Voor het optimaal bedekken van een gewas zijn veel kleine, driftgevoelige druppeltjes nodig. Deze kunnen worden gerealiseerd door het middel onder hoge druk te vernevelen. Wettelijk gezien mag slechts met 1 bar. worden gespoten, maar dan werken (verdelen) de middelen onvoldoende (website van Agrotop, producent van spuitdoppen onderschrijft dit).

Dit is een nog niet opgelost technisch dilemma.

Luchtondersteuning wordt als driftreducerende techniek o.a. door CLM gepropageerd als de techniek om gestelde doelen te bereiken terwijl het omgekeerde in de praktijk gebeurt. De luchtondersteuning zou de druppels gericht het gewas inblazen. In de praktijk wordt door sommigen (o.a. Agrifac spuitmachines bieden deze mogelijkheid) veel te veel "lucht" gegeven waardoor de druppeltjes kapotgeblazen worden waarbij ze voor een groot deel juist de atmosfeer ingeblazen worden in plaats van het gewas. Tevens verdampen insecticiden dan grotendeels direct.

Luchtondersteuning als driftarme techniek werkt in de praktijk niet.

Tot zover mijn korte reactie,

Met vriendelijke groet,

L.J. Dorst

Commentaar ontvangen per email

Van: ...

Verzonden: woensdag 7 augustus 2013 11:04

Aan: Dijk, H.F.G. van (Harrie)

Onderwerp: commentaar op Openbaar concept over gezondheidsrisico's van gewassenbeschermingsmiddelen.

Noord-Brabant , 7 augustus 2013

Betreft: commentaar op Openbaar concept over gezondheidsrisico's van gewassenbeschermingsmiddelen.

Beste Dr. Hfg. Van Dijk,

Vandaag stond er een artikel in het Brabants Dagblad dat de gezondheidsraad een grondig onderzoek wil naar de effecten van de bestrijdingsmiddelen op omwonenden.

Eindelijk!!!!

Wij zijn al vanaf 2009 bezig om hulp te krijgen van instanties vanwege het wonen in een gebied waar veel gespoten wordt met bestrijdingsmiddelen en waar we ons grote zorgen over maken wat betreft de gezondheid voor ons en onze kinderen. Rondom ons huis worden moeder arbeien planten geteeld.

Er zijn weken bij dat er iedere dag de spuitwagen over komt aan beide zijde van de weg. Als onze kinderen naar school gaan moeten ze soms dwars door de giften heen fietsen. Wij zelf herkennen ook veel in het artikel wat betreft de verschijnselen .

Intussen hebben we contact met onze huisarts, Aid (naam vertrouwelijk) en GGD (naam vertrouwelijk).

De huisarts heeft ons geadviseerd om een spuitdagboek aan te leggen , wanneer er gespoten wordt en hoe wij reageren.(nu vanaf 2009 tot 2013 vastgelegd)

De Aid treedt op als de boer spuit en wij twifelen of het wel mag met bv wind, maar ook of de stoffen wel kloppen die er gespoten worden, daar voeren ze dan weer laboratorium onderzoek op uit.

De GGD hebben we melding gemaakt maar die doen verder niets, wat ons ook zwaar tegenvalt.

We voelen ons ook echt met de rug tegen de muur staan en zijn daarom heel blij om dit te lezen en denken dat het ook hard nodig is.

We zien teveel dingen gebeuren in onze omgeving die allemaal te maken kunnen hebben met de bestrijdingsmiddelen.

Wij hopen van harte dat het onderzoek er gaat komen. Wij hopen van harte dat ons gebied er ook in meegenomen wordt.

(naam vertrouwelijk)

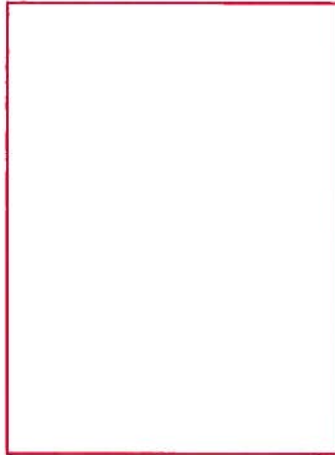
Noord Brabant.

GEMEENTE
Schagen

Gezondheidsraad
T.a.v. de heer H.F.G. van Dijk
Postbus 16052
2500 BB DEN HAAG

Bezoekadres

Laan 19, 1741 EA Schagen

Postadres

Postbus 8, 1740 AA
Schagen

Tel. (0224) 210 400

Fax (0224) 210 455

postbus8@schagen.nl

www.schagen.nl

KvK 56838328

Bank NL25BNGH0285156721

BIC-code BNGHNL2G

Datum 26 september 2013

Ons kenmerk 13.021723

Afdeling SAM/SLZ

Uw kenmerk

Contact N. Peeters

Onderwerp concept-rapport gezondheidsrisico's gewasbeschermingsmiddelen

Bijlagen

Afschrift Ministerie van Infrastructuur en Milieu en Ministerie van Economische

VERZONDEN 27 SEP 2013

Geachte heer Van Dijk,

Eerder publiceerde u een openbaar concept-rapport over gezondheidsrisico's van gewasbeschermingsmiddelen op uw site. U geeft de gelegenheid om hierop te reageren. Met deze brief maken wij graag van deze gelegenheid gebruik.

Steun voor onderzoek

Onderzoek naar de gevolgen van blootstelling aan gewasbeschermingsmiddelen vinden wij noodzakelijk en belangrijk. Veel inwoners van onze gemeente maken zich zorgen over het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen in hun woonomgeving. Daarom zijn wij verheugd om te lezen dat u het belangrijk vindt om hier nader onderzoek naar te doen. Wij hopen dan ook dat er rijksmiddelen beschikbaar komen voor een kwalitatief goed onderzoek, dat uitsluitsel kan geven over de gezondheidseffecten van deze middelen op mensen. Om dit te benadrukken, sturen wij een afschrift van deze brief naar het Ministerie van Infrastructuur en Milieu en het Ministerie van Economische Zaken.

Medewerking

Wij staan dus positief ten opzichte van verder onderzoek. Mocht dit aan de orde zijn, dan willen wij graag met u in gesprek over welke medewerking van de gemeente Schagen uw onderzoek eventueel zou vergemakkelijken. Daarmee kunnen we aansluiten bij initiatieven vanuit het veld die al met ondersteuning van de Provincie Noord-Holland en de Universiteit van Wageningen opgestart zijn. Hierbij wordt onderzocht welke mogelijkheden er zijn om de groente- en bollenteelt met zo min mogelijk gewasbeschermingsmiddelen uit te voeren.

Bij beantwoording datum en kenmerk van deze brief vermeden.

Pagina 1 van 2

www.schagen.nl

Vervolg

Wij zullen het vervolg met belangstelling volgen. Voor vragen of opmerkingen over deze brief kunt u contact opnemen met Nancy Peeters, strategisch beleidsmedewerker Samenleving. U bereikt haar via (0224) 210 400 of nancy.peeters@schagen.nl.

Met vriendelijke groet,
burgemeester en wethouders van de gemeente Schagen

de secretaris,

N.H. Swellengrebel

de loco-burgemeester,

J.N.J.J. Beemsterboer

Reactie op “Gewasbescherming en omwonenden”

Ad Ragas

Algemeen

Waardering

Laat ik allereerst mijn waardering uitspreken voor het conceptadvies. Ik vind het een zeer degelijk rapport dat goed leesbaar is. Ik kan me in grote lijnen ook zeer goed vinden in de aanbevelingen van de commissie.

Risicogrenzen voor boeren versus burgerbevolking

In het rapport wordt verschillende keren een vergelijking getrokken tussen (blootstelling van en risico's voor) burgers en boeren. In een aantal wettelijke kaders en regelingen wordt echter voor werkenden een andere risicogrens gehanteerd dan voor burgers. Uit het conceptadvies blijkt – voor zover ik dat heb kunnen nagaan – niet of een dergelijk onderscheid ook geldt voor beroepsmatig blootgestelde boeren en onvrijwillig blootgestelde burgers. Het zou goed zijn als dit ergens in het advies expliciet wordt aangegeven.

Eerst blootstellingsonderzoek; daarna mogelijk gezondheidsonderzoek?

De commissie stelt voor om allereerst blootstellingsonderzoek te doen en daarna eventueel gezondheidsonderzoek (p. 63, regel 21-23). Dit roept de vraag op wanneer de resultaten van het blootstellingsonderzoek aanleiding geven tot gezondheidsonderzoek. Is dit alleen het geval als gezondheidskundige (blootstellings)normen worden overschreden of ook indien een verhoging ten opzichte van achtergrondwaarden wordt geconstateerd? Ik vrees dat zonder nadere richtlijnen over 3-4 jaar opnieuw een discussie tussen belanghebbenden zal ontstaan over de noodzaak van gezondheidsonderzoek waardoor de eventuele uitvoering van een dergelijk onderzoek lange tijd op zich zal laten wachten. Een dergelijke vertraging kan mogelijk worden voorkomen door nu al richtlijnen te geven voor de uitvoering van een gezondheidsonderzoek.

Representativiteit blootstellingsonderzoek

In het conceptadvies besteedt de commissie uitgebreid aandacht aan uiteenlopende aspecten van het blootstellingsonderzoek, zoals selectie van de gewasbeschermingsmiddelen, de teelten, doelgroepen, het type metingen en de timing ervan. Waar de commissie echter minder diep op ingaat is de representativiteit van de metingen. In het advies (p. 42-43) constateert de commissie dat de regelgeving op het gebied van gewasbescherming niet altijd wordt nageleefd. Burgers maken zich niet alleen zorgen over de blootstelling die het gevolg is van het “legaal” gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, maar ook over blootstelling als gevolg van het illegaal gebruik. Hier wordt in paragraaf 6.2 weinig aandacht aan besteed, waardoor het risico ontstaat dat omwonenden de resultaten van het onderzoek op voorhand zullen afwijzen omdat een mogelijk belangrijke bron van blootstelling (illegaal gebruik) niet is meegenomen.

Specifieke opmerkingen

p. 5, regel 30: “Een toelatingsprocedure is echter nooit helemaal af.” Wat wordt hier precies bedoeld? Wanneer is een toelatingsprocedure “af”? Het lijkt me beter om dit anders te formuleren, bijvoorbeeld “Een toelatingsprocedure is echter nooit waterdicht.”

p. 8, regel 38: Ik begrijp niet goed waarom hier wordt gesproken van “bouw”. Wellicht is “lichaamsbouw” duidelijker?

p. 10, regel 11/12: Het instellen van een loket voor burgers lijkt mij een goed idee, maar het is dan wel belangrijk dat voor burgers duidelijk is wat ze van dit loket mogen verwachten. Wat gebeurt er met hun melding? Wordt deze genoteerd en vervolgens gerapporteerd in een jaarverslag, of wordt naar aanleiding van de melding ook actie ondernomen? En krijgt de burger ook te horen wat er met de melding is gebeurd?

p. 32, regel 40: De term “gebruikelijk” is in dit verband wellicht wat ongelukkig gekozen.

p. 33, regel 32: De frase “alle denkbare gezondheidseffecten” is volgens mij feitelijk onjuist. Het gaat per definitie om een beperkte set van gezondheidseffecten.

p. 34-36: Uit figuren 1a-1c blijkt niet of de normen (ADI, ARfD, A(O)EL, etc) betrekking hebben op orale, dermale of inhalatoire blootstelling.

p. 40, regel 5/6: “Dan is het gezamenlijke effect af te leiden uit de som van de afzonderlijke effecten (effectadditie).” In het Engels is de gebruikelijke term volgens mij “response addition”. Ik heb me eens door een Amerikaanse mengseltoxicoloog uit laten leggen dat “response addition” niet hetzelfde is als “effect addition”. Het exacte verschil ken ik echter zelf ook niet.

p. 40, regel 14-15: “Synergie is vermoedelijk een zeldzaam verschijnsel.” Er zijn ook wetenschappelijke publicaties die beweren dat synergisme vaker voorkomt, zoals bijvoorbeeld Løkke *et al.* (in press; <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0300483X12004064>) en citaties daarin.

p. 41, regel 12: veilig => veilige

p. 44, regel 29-30: “Dat geldt vooral voor lokale, niet systemische effecten,...” Mij is niet helemaal duidelijk waarop de commissie deze hypothese/conclusie baseert. Persoonlijk vind ik vooral de signalen over subtiele schadelijke effecten na relatief langdurige blootstelling tijdens kwetsbare levensfasen zorgelijk. Dan denk ik bijvoorbeeld aan epigenetische effecten van stoffen.

p. 55, regel 17: “...ook vaak meer samenhang te vertonen...” Het woord “meer” suggereert dat ergens mee wordt vergeleken, maar waarmee wordt vergeleken is niet duidelijk.

p. 65, regel 21 ev: Ik onderschrijf het nut en de noodzaak van een goede voorlichting. Ik zou er echter voor willen pleiten dat in de voorlichting niet alleen aandacht wordt besteed aan hetgeen we

wetenschappelijk hebben vastgesteld, maar ook aan hetgeen dat we eigenlijk zouden willen weten maar waarover we nog nauwelijks of geen kennis bezitten. Dit vereist dat als eerste stap de kennisbehoefte in kaart wordt gebracht.

Dijk, H.F.G. van (Harrie)

Van: Carpay Advies [redacted]
Verzonden: vrijdag 2 augustus 2013 13:10
Aan: Dijk, H.F.G. van (Harrie)
CC: 'Huig Bergsma'; 'Jorg Tonjes'
Onderwerp: Reactie op concept Advies 'Gewasbescherming en omwonenden'
Bijlagen: STEENMEELBEMESTING bodembreed 2012.pdf; 2013-05-11 analyse bodemkringloop.pdf; Steenmeel-bijdrage kennisdocument SKB-STOWA.pdf

Geachte Commissie,

Graag maak ik gebruik van de mogelijkheid te reageren op het conceptrapport 'Gewasbescherming en omwonenden'. In uw rapport schenkt u bij preventie geen aandacht aan een onderwerp dat de laatste jaren binnen de agrarische sector een groeiende belangstelling kent: de minerale degradatie van de bodem en de consequenties hiervan. Ter onderbouwing en illustratie van mijn reactie heb ik als attachment bijgevoegd het abstract van de bijdrage van Huig Bergsma (ARCADIS) aan het symposium Bodembreed 2012 en het in mei dit jaar in Nieuwe Oogst gepubliceerde artikel van Jorg Tönjes.

Ter verduidelijking.

De gangbare definitie van bodemvruchtbaarheid richt zich vooral op organisch stofgehalte, bodemstructuur, stikstof, fosfaat, kalium, zuurgraad en CEC. De bodemmineralogie wordt hierbij voornamelijk gezien als een vrijwel inert substraat waar (wateroplosbare) meststoffen aan worden toegevoegd. Een gewas heeft echter meer nodig dan de via meststoffen toegediende voedingsstoffen om vitaal en weerbaar tegen ziekten en plagen te zijn. Bodemmineralen in wisselwerking met bodemleven kunnen in een goed functionerend natuurlijk systeem hiervoor zorgen. De meeste bodemmineralen zijn in staat om gedurende een zeer lange periode plantennutriënten aan te leveren via het zeer langzame bodemproces 'verwerking'.

De hoeveelheid vruchtbare bodemmineralen in 'goede grond' is enorm en daarom lijkt het dat de bodem eindelijk nutriënten kan leveren. Door ziekten en plagen wordt evenwel zichtbaar dat tekorten ontstaan aan nutriënten die 'van nature' in de bodem aanwezig zijn en die de bodem inmiddels onvoldoende kan aanleveren. Voorbeelden van tekorten zijn bijvoorbeeld magnesium, calcium, silicium, kobalt en borium. Bij zandgrond treedt dit als eerste aan het licht. Het spreekt voor zich dat tekorten invloed hebben op de weerbaarheid van planten tegen ziekten en plagen en het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen verhoogt.

De natuurlijke processen die verse bodemmineralen aanvoeren en de bodemvruchtbaarheid op peil te houden, zijn in Nederland óf niet meer werkzaam (afzet slib na overstromen), of niet aanwezig (vulkanisme), of het zijn zeer langzame geologische processen (ijstijden, vorming van eolische afzettingen). Deze processen kunnen op geen enkele wijze de antropogene verzuring en de resulterende bodemdegradatie compenseren. Preventieve maatregelen zijn onontkoombaar. Deze zijn mogelijk door verse bodemmineralen aan te voeren middels steenmeelbemesting. Voor een algemene beschouwing hiervan heb ik bijgevoegd een door Huig Bergsma en ondergetekende aangeleverde bijdrage aan een kennisdocument van SKB-STOWA.

Mijn suggestie voor aanvulling van uw rapport.

Daar waar in uw rapport sprake is van 'maatregelen die de blootstelling van omwonenden verlagen' vraag ik u om aandacht te besteden aan het belang van het aanvoeren van verse bodemmineralen in de vorm van steenmeelbemesting als belangrijke preventieve maatregel die de sector kan nemen. De overheid kan met flankerend beleid de toepassing van deze maatregel stimuleren.

Graag verneem ik uw reactie.

Met hartelijke groet,
Bert Carpay

CARPAY

Dijk, H.F.G. van (Harrie)

Van: ETS Nederland BV
Verzonden: woensdag 31 juli 2013 14:38
Aan: Dijk, H.F.G. van (Harrie)
Onderwerp: Openbaar conceptrapport van de Gezondheidsraad over gezondheidsrisico's van gewasbeschermingsmiddelen
Bijlagen: Tennekes_2010_Toxicology.pdf; Tennekes_Sanchez-Bayo_Toxicology_2013.pdf; RIVM risicobeoordeling-inzake-het-gebruik-van-neonicotinoiden.pdf; PRIKKELOVERDRACHT.pdf; Analyse Belasting Met Neonicotinoïde Insecticiden.docx

Geachte dr. van Dijk,

Naar aanleiding van bovengenoemd rapport navolgend mijn reactie.

Het is al langer bekend dat chemicaliën afwijkingen in het zich ontwikkelende zenuwstelsel kunnen veroorzaken. De embryologie en de teratologie (de leer van de aangeboren misvormingen), die specifiek gericht zijn op de prenatale ontwikkelingsperiode, tonen steeds duidelijker aan hoe kwetsbaar en beïnvloedbaar een organisme is tijdens deze eerste cruciale levensperiode. Zeer belangrijk daarbij zijn epigenetische werkingen, die voor blijvende schade kunnen zorgen. De kwik vergiftigingen in Japan ('Minamata disease') zijn een voorbeeld van neurologische afwijkingen die al bij de geboorte zichtbaar zijn. Nicotine is een ander voorbeeld van een stof die in de intra-uteriene periode afwijkingen bij de nakomeling kan veroorzaken, waarvan met name ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder, ofwel aandachtstekort-hyperactiviteitstoornis) een voorbeeld is. Maar in het geval van ADHD gaat het zeer waarschijnlijk om subtiele ontwikkelingsstoornissen, die door het gif worden veroorzaakt en die zich pas na geruime tijd uiten in de vorm van functionele afwijkingen.

Er is sprake van een bijzonder sterke toename van het aantal diagnoses ADHD in de laatste tien tot vijftien jaar. Tegenwoordig wordt geschat dat vijf tot tien procent van alle kinderen deze stoornis heeft. Ook stapelen zich de aanwijzingen dat kinderen met ADHD functionele afwijkingen hebben in het brein, die zich uiten in cognitieve tekortkomingen, zoals moeite met informatieverwerking en het oplossen van complexe problemen. En er zijn ook steeds meer aanwijzingen dat ADHD het gevolg zou kunnen zijn van prenatale blootstelling van de zich ontwikkelende hersenen aan bestrijdingsmiddelen die als residuen voorkomen in voedingsmiddelen.

Tijdens de prenatale fase van sterke groei van de hersenen kan zelfs matig roken tijdens de zwangerschap door de moeder leiden tot symptomen die passen bij ADHD, zoals impulsiviteit en hyperactiviteit. Diermodellen, vooral knaagdieren, hebben aangetoond dat nicotine de celdeling en differentiatie, als ook de ontwikkeling en activiteit van synapsen in de hippocampus negatief beïnvloedt, hetgeen functionele en cognitieve tekortkomingen tot gevolg heeft, zoals deze bij nakomelingen van rokers zijn waargenomen. Ofschoon tabaksrook duizenden bioactieve stoffen bevat, levert nicotine een zeer belangrijke bijdrage aan ontsporingen, omdat deze stof de nicotinerge acetylcholine receptoren (nAChRs) in het zich ontwikkelende zenuwstelsel krachtig stimuleert: acetylcholine speelt, met andere neurotransmitters, een cruciale rol bij de celontwikkeling en synaptische plasticiteit in de hippocampus (zie bijlage). In wezen ontregelt nicotine, door overmatige cholinergische stimulatie gedurende het foetale leven, talrijke processen in celdeling, differentiatie en synaptische ontwikkeling en plasticiteit, die nodig zijn voor een normale ontwikkeling van de hippocampus. Blootstelling aan nicotine tijdens de zwangerschap is waarschijnlijk dus een oorzaak van ADHD.

Verdere en zeer verontrustende aanwijzingen dat een vergelijkbare prenatale stimulatie van de acetylcholine-neurotransmissie nadelige gevolgen kan hebben voor het functioneren van de zenuwstelsel werden geleverd door recent prospectief epidemiologisch onderzoek naar de werking van organofosfaat bestrijdingsmiddelen. Wetenschappers van de Universiteit van Berkeley volgden 329 kinderen in Salinas, een landbouwstadje in Californië, van bij de zwangerschap tot ze zeven jaar oud waren. Uit de studie bleek dat naarmate de kinderen als foetus meer blootgesteld werden aan organofosfaten, ze later duidelijk minder goed scoorden op IQ-tests. De Berkeley studie verscheen samen met twee gelijkaardige studies in de tijdschriften Environmental Health Perspectives, en Pediatrics. Die studies onderzochten kinderen in New York op dezelfde manier: ze zochten naar verbanden tussen de blootstelling van de moeder tijdens de zwangerschap en het IQ van hun kinderen op de lagere school. De studie van de Universiteit van Columbia legde zich specifiek toe op het organofosfaat insecticide chloorpyrifos.

Organofosfaten zijn cholinesteraseremmers, die de cholinerge neurotransmissie stimuleren door onomkeerbare inactivatie van de acetylcholinesterases, enzymen die acetylcholine (na binding aan de nAChRs) hydrolyseren tot choline en azijnzuur (die weer worden opgenomen door de zenuwcel) (zie bijlage). Door onomkeerbare inactivatie van de acetylcholinesterases hoopt de natuurlijke neurotransmitter acetylcholine zich op bij synapsen en blijft geruime tijd aan de nAChRs gebonden. Hiermee wordt overstimulatie van neurotransmissie bewerkstelligd op een manier die vergelijkbaar is met de agonistische werking van nicotine op de nAChRs.

Er zijn verdere verontrustende feiten die bestrijdingsmiddelen en cholinerge neurotransmissie betrekken bij ontsporingen van de ontwikkeling van het zenuwstelsel. Een recente Japanse studie heeft aangetoond dat imidacloprid en acetamiprid, vertegenwoordigers van een nieuwe generatie insecticiden, de neonicotinoïden, bij ratten (een zoogdier) net zoals nicotine werken als een agonist van nAChRs. Wanneer neonicotinoïde insecticiden een binding aangaan met nAChRs is deze slechts zeer langzaam omkeerbaar, misschien zelfs wel onomkeerbaar, omdat neonicotinoïden - in tegenstelling tot de natuurlijke neurotransmitter acetylcholine - door acetylcholinesterases niet kunnen worden afgebroken (zie bijlage).

Met de praktische onomkeerbaarheid van de receptor binding (en de daarmee gepaard gaande negatieve werking op cognitieve functies) ontstaat een cumulatieve en tijdsafhankelijke toxiciteit, en kan theoretisch verklaard worden waarom bij geleedpotigen, waaronder honingbijen, de blootstellingstijd een enorm versterkende werking op de toxiciteit van neonicotinoïde insecticiden heeft, waardoor van zeer geringe verontreinigingen van stuifmeel en nectar met deze stoffen op termijn een dodelijke werking uitgaat. Ook zeer lage concentraties van neonicotinoïden hebben bij lange blootstellingsduur een werking en de voor een werking benodigde hoeveelheid van de stof wordt veel lager naarmate de blootstellingstijd toeneemt, omdat de toxiciteit van dergelijke gifstoffen door de tijd enorm kan worden versterkt. De toxiciteit van neonicotinoïden krijgt daardoor een persisterend en bioaccumulatief karakter. De dosis-werkingsrelatie wordt door de volgende vergelijking, die bekend staat als de Druckrey-Küpfmüller vergelijking, beschreven:

d. $t^n = \text{constant}$

(1)

waarbij d = dosis, t = gemiddelde tijd tot het optreden van het effect, en $n \geq 1$ (een exponent van t waarmee de versterkende werking van de tijd tot uitdrukking wordt gebracht). De geldigheid van deze vergelijking is inmiddels met een aanzienlijk aantal pesticiden en testmodellen gevalideerd (zie bijlage). De dosis-werkingsrelaties van neonicotinoïden bij geleedpotigen zijn precies hetzelfde als die van genotoxische carcinogenen, waarvoor bij de risico analyse bijzonder strenge normen gelden. Ook bij genotoxische carcinogenen, zoals bijvoorbeeld het dieethylnitrosamine, neemt de voor het ontstaan van kanker benodigde hoeveelheid stof sterk af naarmate de duur van de blootstelling toeneemt. Het wordt dan ook algemeen geaccepteerd dat voor genotoxische carcinogenen een veilig niveau van blootstelling nauwelijks definieerbaar is. **Het is vooral die afweging die de bezorgdheid doet toenemen over potentiële effecten van neonicotinoïden op de gezondheid van de mens. Daarbij gaat het vooral om chronische blootstelling van de mens aan residuen van neonicotinoïden in voedingsmiddelen.** Lange termijn effecten van imidacloprid kunnen op basis van het dosis-werkingsprofiel ook bij de mens niet meer worden uitgesloten, omdat de toxiciteit van deze insecticiden een bioaccumulatief en persisterend karakter heeft.

De ontdekking (dat de tijd een enorm versterkende werking op de toxiciteit van neonicotinoïde insecticiden kan hebben) heeft een grondbeginsel in de toxicologie, waarop de traditionele risico analyse berust, op losse schroeven gezet: het Paracelsus paradigma *dosis facit venenum* (de dosis maakt het gif), genoemd naar de Latijnse benaming van de arts Philippus Aureolus Theophrastus Bombastus von Hohenheim (1493 of 1494 - 1541), die algemeen beschouwd wordt als grondlegger van de toxicologie. Het Paracelsus paradigma staat of valt echter met de geldigheid van het uitgangspunt, nl. dat toxiciteit enkel en alleen door de dosis wordt bepaald. De conventionele risico analyse stelt op basis van dit grondbeginsel zogenaamde 'veilige' doseringen vast, hoeveelheden die beneden de doseringen blijven die geacht worden toxisch te zijn. Voor imidacloprid is de met de conventionele risico analyse vastgestelde ADI (acceptable daily intake), d.w.z. de toelaatbare hoeveelheid die iedere dag door mensen mag worden opgenomen, opvallend hoog: 0,06 mg/kg lichaamsgewicht. Een volwassen mens van 65 kg mag dus dagelijks bijna 4 mg imidacloprid opnemen. Deze norm is gebaseerd op een chronische (langdurige) studie in ratten, waarbij de dosering die bij ratten geen waarneembare nadelige effecten veroorzaakte, het zogenaamde 'no observable

adverse effect level', afgekort NOAEL, van 6 mg/kg lichaamsgewicht per dag door een veiligheidsfactor 100 werd gedeeld 42. Daarmee denkt men een voldoende grote veiligheidsmarge te hebben bereikt.

Dat zou ook zeker het geval zijn wanneer het Paracelsus paradigma van toepassing is, d.w.z. wanneer de toxiciteit enkel en alleen bepaald wordt door de dosis. Dat blijkt echter bij de neonicotinoïden niet zo te zijn. We hebben de metingen van de Nederlandse Voedsel en Waren Autoriteit (NVWA) in de periode 2009-2012 van de verontreiniging van ruwe agrarische producten met neonicotinoïde insecticiden nader bekeken (tabellen 1A-C, zie bijlage). Meetbare verontreinigingen met neonicotinoïden werden in veel minder dan de helft van een groot aantal producten gevonden (tabel 1A), en de hoogst gemeten waarden lagen meestal ver onder 1 mg/kg (tabel 1B). Zelfs wanneer we met de hoogste gemeten waarden een 'worst case' scenario ontwerpen, bedraagt de dagelijkse blootstelling niet meer dan circa 30 microgram per persoon per dag (tabel 1C). Het RIVM adviseerde de Nederlandse regering dan ook dat "bij het huidige gebruik van de neonicotinoïden ook van een gecumuleerde blootstelling geen gevaar voor de volksgezondheid te verwachten is."

De vraag, die door het RIVM niet nader werd behandeld, is echter of het gebruikte testmodel (met behulp waarvan de ADI werd afgeleid) subtiele ontwikkelingsstoornissen, zoals dit bij ADHD het geval is, aan het daglicht kan brengen. Naar ons oordeel kun je daar grote vraagtekens bij zetten. In een studie waarbij ratten pre- en post-nataal werden blootgesteld aan een dosering van 55 mg imidacloprid /kg lichaamsgewicht per dag (die vrijwel zeker een sterke prikkeling van nAChRs veroorzaakte) werden met morfometrische methoden structurele veranderingen in de hersenen aangetoond, maar de opdrachtgever (producent) heeft het helaas nagelaten voor deze effecten een NOAEL te bepalen. Een omissie die ernstige gevolgen kan hebben.

Als we ons realiseren dat de dosis-werkingsrelaties van neonicotinoïden ook bij de mens precies hetzelfde kunnen zijn als die van genotoxische carcinogenen, waarvoor een veilig niveau van blootstelling nauwelijks definieerbaar is, en stapelingseffecten dus kunnen optreden, kunnen ook bij zeer lage concentraties nadelige effecten op de zich ontwikkelende hersenen zeker niet worden uitgesloten.

Volgens de theorieën van Druckrey en Küpfmüller is het Paracelsus paradigma *dosis facit venenum*, waarop de ADI berust, alleen plausibel wanneer er sprake is van een snel omkeerbare receptor binding. De vrijwel onomkeerbare binding van neonicotinoïden aan nAChRs behoort daar zeker niet toe. Uit een recente studie blijkt dat de neonicotinoïde insecticiden imidacloprid en clothianidin zwakke agonisten van neuronale nAChRs bij de mens zijn. Imidacloprid bleek echter een hoge affiniteit voor humane nAChRs te hebben. Binding van imidacloprid aan menselijke nAChRs zal ook bij zeer lage concentraties plaatsvinden en er is geen reden aan te nemen dat de receptorbinding snel reversibel zal zijn.

De ADI onderschat de werkelijke risico's en houdt zeker geen rekening met de mogelijkheid dat de werking van neonicotinoïde insecticiden door de tijd enorm kan worden versterkt. Bovendien wordt bij de bepaling van de hoogte van de ADI en residu-normen voor voedingsmiddelen geen rekening gehouden met opname van neonicotinoïden via de huid of door inademing. Dergelijke blootstellingsroutes zijn zeker niet denkbeeldig in gebieden met intensief gebruik van bestrijdingsmiddelen, zoals bijvoorbeeld de bollen- of lelieteelt (in de Bollenstreek, de kop van Noord-Holland, en in Zuid-Oost Drenthe).

Wij concluderen dat het toenemende gebruik van neonicotinoïde bestrijdingsmiddelen gepaard gaat met gezondheidsrisico's voor de mens, vooral voor het zich ontwikkelende brein. Indien een algeheel verbod van deze stoffen om welke reden dan ook niet haalbaar is, verdient het aanbeveling blootstelling aan deze bestrijdingsmiddelen reeds voor een geplande zwangerschap, tijdens de zwangerschap en vroege jeugd zo veel mogelijk te vermijden door consumptie van biologische voedingsmiddelen. Anders ontstaat een uiterst ongewenste situatie waarbij de kwalijke gevolgen van de "vrijwillige blootstelling" aan nicotine via roken in ongeveer 10 % van de zwangerschappen verder kunnen worden verergerd door onvrijwillige blootstelling aan neonicotinoïde insecticiden tijdens alle zwangerschappen.

De Nederlandse overheid roepen wij op niet langer te wachten met dringend noodzakelijk bevolkingsonderzoek naar de risico's van de toepassing van neonicotinoïde insecticiden, vooral in gebieden met intensieve land- en tuinbouw. IQ onderzoek bij schoolkinderen in ernstig vervuilde regio's (zoals de Bollenstreek, de Kop van Noord-Holland, en Zuid-Oost Drenthe) is gewenst onafhankelijk van blootstellingsanalyses.

Relevante literatuur is bijgevoegd.

Met collegiale groet

Dr. H. A. (Henk) Tennekes
Consultant in Toxicologie
Experimental Toxicology Services (ETS) Nederland BV
Frankensteeg 4
7201KN Zutphen
www.toxicology.nl
www.disasterinthemaking.com
www.farmlandbirds.net

Dijk, H.F.G. van (Harrie)

Van: Voet, ing. J.A.H.H. (Jo)
Verzonden: woensdag 31 juli 2013 10:57
Aan: Dijk, H.F.G. van (Harrie)

Geachte Heer van Dijk.

Afgelopen jaar heb ik met u diverse keren contact gehad over genoemde problematiek zoals beschreven in concept rapport (via onderstaande link).

Er is een praktisch toepasbare en economisch interessante oplossing om de drift met meer dan 99% te verminderen onder de naam/ Wingssprayer. Deze techniek is door de WUR in diverse rapporten vastgelegd en geaccepteerd door Ctgb. De diverse rapporten hierover heb ik u in eerder stadium toegestuurd en zijn in uw bezit.

Hoewel deze techniek slechts een deel oplost van de in het rapport geschetste problematiek draagt het wel bij aan vermindering van drift van gewasbeschermingsmiddelen die door burgers als irritant, gevaarlijk en nadelig voor de gezondheid wordt ervaren. Daarnaast wordt het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen in absolute zin vermindert door de techniek van de fijne druppel waardoor het middel beter hecht aan het gewas waardoor minder middel nodig is en er minder afrol van het blad plaatsvindt. Ook dit fenomeen is door de WUR onderzocht en vastgelegd in diverse rapporten.

Daarom verwijst ik u wederom naar de geotrooieerde techniek (<http://www.wingssprayer.com/>). Volgens informatie van Harrie Hoeben, octrooi bezitter van Wingssprayer wordt in China, in welk land het octrooi niet geldt, de techniek reeds nagebouwd en gebruikt.

Hartelijke groet,
Jo Voet

**Koploperloket
Ministerie van Economische Zaken
Directie Innovatie&Kennis
Bezuidenhoutseweg 73
A-passage 3e verdieping
Postbus 20401
2500 EK Den Haag**

www.gezondheidsraad.nl/sites/default/files/OCR_Gewasbescherming_omwonenden_2013.pdf

Nederland

Gezondheidsraad
T.a.v. dr. H.F.G. van Dijk
Postbus 16052
2500 BB Den Haag

Datum: 24 september 2013

Kenmerk: 095-JD-000.13

Betreft: reactie conceptadvies Gewasbescherming en omwonenden

Contactpersoon: Manon Vaal, voorzitter GGD projectgroep

Geachte heer Van Dijk,

GGD Nederland heeft met grote interesse kennis genomen van het door de Gezondheidsraad opgestelde conceptadvies Gewasbescherming en omwonenden. Graag maken wij gebruik van de mogelijkheid een reactie te geven op de concepttekst van het advies. Wij complimenteren de Gezondheidsraad met de zorgvuldigheid en duidelijkheid van de opzet en formulering van het advies. Wij onderschrijven de strekking van het advies, namelijk dat blootstellingsonderzoek bij omwonenden van percelen waarop gewasbeschermingsmiddelen worden gebruikt, als nuttig wordt beschouwd. Meer duidelijkheid over de gezondheidsrisico's van gewasbeschermingsmiddelen voor omwonenden achten wij wenselijk. Tevens vinden wij het een goede zaak als er aandacht is voor mogelijke 'no regret' maatregelen in de periode totdat de resultaten van onderzoek bekend zijn en doorwerken in beleid en regelgeving.

Graag maken wij van de gelegenheid gebruik om op enkele onderdelen inhoudelijk te reageren.

Over het onderzoek

GGD Nederland beaamt het belang van een gedegen onderzoeksopzet, met name met betrekking tot de te onderzoeken middelen en de afstemming met betrokken partijen zoals omwonenden en agrariërs.

- In hoofdstuk 6 geeft u aan een goede communicatie met belanghebbende partijen over doel, opzet en (mogelijke) uitkomsten van het onderzoek van cruciaal belang te

Postadres
Postbus 85300
3508 AH Utrecht
E postbus@ggd.nl
I www.ggd.nl

Bezoekadres
Adriaen van Ostadelaan 140
3583 AM Utrecht
T (030) 252 30 04
F (030) 251 18 69

Nederland

achten. Met name de communicatie met deelnemende proefpersonen wordt nader uitgewerkt. GGD Nederland wil ook de noodzaak en het belang van een goede communicatie met de agrarische sector zowel op landelijk als op lokaal niveau benadrukken. Dit zal het onderzoek ten goede komen, maar ook het door de sector gewenste en te prijzen Good Neighbourhood Initiative. Wij verwachten dat dit zal leiden tot een betere samenwerking tussen agrariërs en omwonenden om mogelijke blootstelling te vermijden en ongerustheid te verminderen.

- In paragraaf 6.2 wordt in het conceptadvies de GGD genoemd waar het gaat om de uitvoering van het onderzoek (het leveren van community researchers). GGD Nederland ziet dit inderdaad als een mogelijkheid, mits de GGD vroegtijdig wordt betrokken bij de opzet van het onderzoeksvoorstel en hiervoor de middelen beschikbaar zijn. Een vertegenwoordiging in een begeleidingscommissie en/of klankbordgroep zou hiervoor kunnen zorgen.
- De commissie geeft aan dat de resultaten van het voorgestelde onderzoek kunnen bijdragen aan de verdere ontwikkeling van de nieuwe EFSA methode voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen. GGD Nederland vraagt aan te geven hoe het voorgestelde onderzoek sterker kan worden gekoppeld aan de ontwikkeling van de methode, bijvoorbeeld door bij de opzet van het onderzoek nadrukkelijk rekening te houden met de gegevensbehoefte voor de methodeontwikkeling.

In afwachting van de resultaten

Het is te voorzien dat de resultaten van het voorgestelde onderzoek een aantal jaren op zich laten wachten, zoals u zelf ook aangeeft in hoofdstuk 7. Maatregelen die alvast genomen kunnen worden om, uit voorzorg, mogelijke blootstelling te voorkomen en gehoor te geven aan bestaande ongerustheid onder omwonenden, vragen volgens GGD Nederland wel om meer nadruk.

- GGD Nederland zou graag zien dat de noodzaak voor de opvulling van hiaten in de toelatingsprocedure (paragraaf 7.2.1) meer nadruk krijgt evenals de wenselijkheid dat fabrikanten verplicht worden om meer kennis aan te leveren (zoals bijvoorbeeld over kinetiek, metabolieten, analysemethoden).
- In de adviesrol van GGD'en naar gemeenten komt in de praktijk aan de orde wat de mogelijkheden zijn voor gemeenten om uit voorzorg blootstelling te voorkomen. GGD Nederland ziet graag in het rapport een antwoord op de vraag welk ruimtelijk-juridisch instrumentarium in de nieuwe Omgevingswet een gemeente hiervoor ter beschikking staat.

Nederland

- De GGD'en worden genoemd in paragraaf 7.3.1 in het kader van een op te richten loket gewasbescherming in nauwe samenwerking met de NVWA. GGD Nederland vindt het belangrijk dat de zorgen van omwonenden (en dus ook bewonersgroepen) over hun gezondheid goed gehoor vinden bij de regionale GGD'en. Daarvoor is in principe geen apart loket nodig. Het is immers een wettelijke taak van GGD'en om vragen vanuit de bevolking te beantwoorden over mogelijke invloed van de leefomgeving op de gezondheid. Een nauwe samenwerking met de NVWA is absoluut noodzakelijk om antwoord te kunnen geven op vragen of ongerustheid over lokale toepassingen van gewasbeschermingsmiddelen. De huidige samenwerking op dit onderwerp is nu nog niet optimaal. Een aanbeveling om deze samenwerking te intensiveren en verbeteren wordt gewenst.
- Op verschillende punten in het advies komt naar voren dat 'agrariërs veiligheid nog onvoldoende prioriteit toekennen bij hun bedrijfsvoering en de wet/regelgeving niet altijd goed naleven'. GGD Nederland pleit voor meer nadruk op een versterkte handhaving door de NVWA
- Tot slot nog een opmerking over handelingsperspectieven voor omwonenden zelf. In paragraaf 7.1 geeft u aan dat mensen onbespoten groenten en fruit kunnen kopen. Hieraan zouden ook bloembollen en bloemen kunnen worden toegevoegd. Weliswaar voorkomt men daardoor niet eventuele inwendige blootstelling, maar wel het in het milieu brengen van gewasbeschermingsmiddelen.

Mochten over bovenstaande nog vragen zijn dan kunt u met ons hierover contact opnemen.

Hoogachtend,
GGD Nederland

J. Doosje, MPH
Senior adviseur
Secretaris programmacollege Gezondheid en Milieu

Reactie LTO Nederland op concept rapport gewasbeschermingsmiddelen en omwonenden

Informatie: Dr. ir. J.H. van Wenum (jvwenum@ltonoord.nl)

LTO Nederland ondersteunt het voorstel van de Gezondheidsraad om meer onderzoek te doen naar de vermeende risico's van gewasbeschermingsmiddelen voor omwonenden. Tevens kan LTO Nederland zich in grote lijnen vinden in de aanbevelingen die volgens de Gezondheidsraad in afwachting van dergelijk onderzoek kunnen worden genomen door overheden, de agrarische sector, fabrikanten en distributeurs van gewasbeschermingsmiddelen en omwonenden. De verantwoordelijkheid voor de gezondheid van omwonenden en het beperken van risico's is een gedeelde verantwoordelijkheid en vraagt inspanningen van alle actoren in het landelijk gebied.

Op enkele punten willen we specifiek ingaan, voor het overige sluiten we aan bij de inbreng die we als gezamenlijke belangenorganisaties (LTO, NFO, KAVB en Cumela Nederland) bij de eerste hoorzitting van de Gezondheidsraad hebben gedaan.

1. Blootstellingsonderzoek

LTO onderschrijft de behoefte aan nader blootstellingsonderzoek. Niet alleen vanuit het belang van omwonenden, maar zeker ook vanuit de belangen van ondernemers, hun medewerkers en hun gezinnen is het onderzoek van groot belang. We willen op drie aspecten wijzen die naar onze mening cruciaal zijn voor de conclusies die aan de uitkomsten van het onderzoek kunnen worden verbonden:

- Selectie van controlegroepen naast de agrariërs, hun gezinsleden en de directe omwonenden. De relatieve bijdrage van het wonen in de onmiddellijke nabijheid van bespoten gewassen kan alleen worden onderzocht bij een goede selectie van controlegroepen. Het onderzoek bepleit een controlegroep uit de stedelijke omgeving. Het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen in de stedelijke omgeving is echter beslist niet uitgesloten, vaak onoverzichtelijk in verband met gebruik in openbaar groen en op verhardingen, particulier gebruik en de werkzame stoffen kennen er vaak ook andere toepassingen (biociden, (huis)diergeneesmiddelen, cosmetica). Naast een controle binnen de onderzoeksgroepen (door ook te meten in de winterperiode wanneer geen middelen worden gebruikt) achten wij het raadzaam om ook bewoners te selecteren uit meer overzichtelijke gebieden waar aantoonbaar nauwelijks middelen worden gebruikt. Te denken valt aan bewoners van natuurgebieden of weidegebieden.
- Er wordt een meerjarig onderzoek voorgesteld waarbij men zich moet realiseren dat in de loop van de tijd de gewassen naast de

bebouwing sterk kunnen wisselen (denk aan de reizende bollenkraam) en dat het middelenpakket kan veranderen. Betrokkenheid van onafhankelijke teeltdeskundigheid is daarom aan te raden.

- Communicatie en verwachtingen, zowel richting de onderzoeksgroepen als richting politiek en maatschappij, dienen goed gemanaged te worden. De Gezondheidsraad en de GGD's dienen hierbij een cruciale rol te spelen. Door steeds betere detectietechnieken is niet uit te sluiten dat gewasbeschermingsmiddelen gevonden gaan worden bij zowel de onderzoeksgroepen als de controlegroepen. Communicatie over de gezondheidsrisico's en interpretatie van dergelijke detecties dient naar onze mening reeds voor de start van het onderzoek ruime aandacht te krijgen.

2. Aanbevelingen

- LTO Nederland herkent zich in de aanbevelingen die aan de agrarische sector worden gedaan. Veel van de activiteiten zijn reeds lopend zoals de aanbevelingen over vermindering van drift en voorlichting naar de achterban over geïntegreerde gewasbescherming en veilig werken met gewasbeschermingsmiddelen. Andere activiteiten verdienen echter een intensivering zoals de communicatie van agrarische ondernemers met omwonenden. Ondersteunende informatie en een plan van aanpak daarvoor is bijna gereed en zal de komende tijd onder de aandacht van ondernemers worden gebracht.
- LTO Nederland plaatst kanttekeningen bij een tussentijdse herbeoordeling van gewasbeschermingsmiddelen volgens de Duitse en Britse beoordelingsmodellen voor omwonenden. De nieuwe Europese EFSA beoordeling is immers in de loop van 2014 gereed. Tevens zien we in de beoordelingspraktijk dat het effect van het hanteren van het Britse of Duitse model niet of nauwelijks tot andere toelatingsbesluiten leidt. Het College voor de toelating van Gewasbeschermingsmiddelen en Biociden kan zich daarom beter richten op een goede implementatie van de nieuwe EFSA-beoordeling en zich daarnaast richten op het effectiever toelaten van laag risicomiddelen. Juist daar is nog veel te winnen voor alle belanghebbenden bij een duurzame gewasbescherming en is verdere vertraging door tussentijdse tijdrovende herbeoordelingen die nauwelijks effect zullen hebben niet gewenst.

Notitie:

Aan: De Gezondheidsraad

Van: Vereniging Agrodis

Datum: 30 september 2013

Betreft: **Reactie rapport Gewasbescherming en omwonenden (versie juni 2013)**

Agrodis – branchevereniging van ondernemingen in Nederland die gewasbeschermingsmiddelen distribueren – heeft met belangstelling kennis genomen van het rapport van uw Raad “Gewasbescherming en omwonenden” (versie juni 2013). Het rapport levert een heel goede bijdrage aan het neerzetten van een zo compleet mogelijk beeld rondom het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen in relatie tot omwonenden.

Tijdens de eerste hoorzitting op 30 januari 2012 heeft Agrodis te kennen gegeven dat het belangrijk is om meer informatie beschikbaar te hebben over de gezondheid van omwonenden in relatie tot het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Er moet namelijk duidelijk worden gemaakt wat beleving is en wat wetenschap en of de klachten incidenteel zijn of structureel.

Toelatingsprocedure

In de huidige toelatingsprocedures hebben ‘omwonenden’ reeds een plaats. De vraag is echter of deze plaats voldoende is. Agrodis gaat er van uit dat de huidige strenge normen en gebruikte veiligheidsmarges tot gevolg hebben dat normaal gesproken ook omwonenden geen grote risico’s lopen. Duidelijk lijkt dat niet alle variaties meegenomen kunnen worden in de beoordeling van middelen. Om de toelatingsprocedures werkbaar te houden zal er binnen de categorieën mensen, dieren en het milieu een onderverdeling in groepen nodig blijven.

De commissie stelt dat het nog wel enige tijd zal duren voor het door de commissie voorgestelde blootstellingsonderzoek meer duidelijkheid zal verschaffen over de blootstelling van omwonenden (inclusief agrariërs en hun gezinnen) van landbouwpercelen aan chemische gewasbeschermingsmiddelen. Daarnaast stelt de commissie voor dat de overheid ondertussen werk maakt van een verdere verbetering van de toelatingsprocedure in het algemeen en aan het toevoegen van een aparte risicobeoordeling voor omwonenden in het bijzonder. Agrodis steunt de commissie hierin en verwijst, net als de commissie, naar de methode die de EFSA daarvoor ontwikkelt. Agrodis is voorstander van een Europese afstemming om bij de beoordelingsprocedures op een eenduidige wijze de risico’s voor omwonenden te kunnen inschatten. Agrodis wil daarbij de overheid aansporen om zich in Europa sterk te maken om deze methode zo snel mogelijk beschikbaar te krijgen voor gebruik in Europa. Met de commissie is Agrodis van mening dat harmonisatie binnen Europa van dergelijke methodes het streven moet zijn.

Blootstellingsonderzoek en blootstellingsbepalende factoren

“De commissie acht onderzoek onder omwonenden zinvol, te beginnen met blootstellingsonderzoek. Op geleide van de uitkomsten is vervolgens te bezien in hoeverre onderzoek naar gezondheidseffecten nuttig is en hoe dat eruit moet zien.”

Bovenstaand citaat uit het advies van de commissie past bij de eerder geuite opstelling van Agrodis in dit dossier. Daarbij is onder andere belangrijk om meer inzicht te krijgen in de blootstellingsbepalende factoren. Hier kan in de praktijk – zo nodig per direct – beter op gestuurd worden. Agrodis onderschrijft dan ook het gedeelte dat de commissie heeft

opgesteld over: “Wat de overheid betreft gaat dat om de bevordering van geïntegreerde gewasbescherming, de opening van een loket voor burgers met vragen of meldingen over het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen in hun directe omgeving en om betere publieksvoorlichting door het CTGB over de toelatingsprocedure. De agrarische sectoren kunnen meer werk maken van veiligheid voor de eigen leden en voor omwonenden, meer blootstellingsonderzoek doen in het PMO, actiever en beter communiceren met omwonenden over het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en verder werken aan technische oplossingen om drift van spuitnevel en het gebruik van middelen te verminderen. Fabrikanten en distributeurs kunnen hun voorlichting en hun productinnovatie mede richten op beperking van de risico's voor omwonenden. Omwonenden zelf, tot slot, kunnen eenvoudige maatregelen treffen om hun blootstelling te verminderen.”

Rol distributeur en adviseur

Zoals in de presentatie van Agrodīs – gehouden tijdens de eerste hoorzitting – aangegeven zijn veel onderwerpen rondom het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen al goed geregeld. Naast de onderwerpen die al goed geregeld zijn ziet Agrodīs mogelijkheden – graag in samenwerking met stakeholders – om de informatievoorziening rondom het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en omwonenden te verbeteren.

De adviseurs van de toeleverende bedrijven zijn een belangrijke bron van kennis voor de primaire sector. Het is hun dagelijks werk om niet alleen landbouwkundige kennis maar ook kennis op gebied van de risico's van het werken met middelen over te dragen. Die rol kunnen zij ook in relatie tot dit vraagstuk vervullen mits duidelijk is wat dit concreet moet betekenen. Als er nieuwe, objectieve informatie beschikbaar is, dan is Agrodīs in staat om die snel binnen de achterban en bij de ruim 500 adviseurs te verspreiden, bijvoorbeeld via de genoemde website www.gewasbescherming.nl.

De afgelopen periode is, samen met Nefyto en LTO, gewerkt aan het opstellen van ondersteunende informatie. Het materiaal is nu bijna gereed en zal de komende periode onder de aandacht van de verschillende ketenpartijen – waaronder de distributeurs en adviseurs – worden gebracht. De ondersteunende informatie en voorlichting kan tevens bijdragen aan het verhogen van de prioriteit bij agrariërs voor veiligheid en het verbeteren van de naleving van voorschriften. Daarnaast ziet Agrodīs mogelijkheden om via een ketenaanpak – waarbij de (CDG)zelfregulering een belangrijke rol kan vervullen – voorgaande beter te waarborgen is. Als voorbeeld kan worden genoemd dat in de laatste versie van het CDG-certificatieschema – welke vanaf begin 2014 zal gaan gelden – het gebruik van de beginselen geïntegreerde gewasbescherming is voorgeschreven.

Agrodīs wenst de commissie succes toe in het verwerken van de ontvangen reacties en kijkt uit naar het definitieve advies.

- 0 – 0 – 0 -

Schriftelijke reactie op het openbaar conceptrapport van de Gezondheidsraad “Gewasbescherming en omwonenden”

Het rapport maakt op Nefyto een degelijke en genuanceerde indruk; de Gezondheidsraad heeft een grondige analyse uitgevoerd van de problematiek.

De problematiek ten aanzien van gewasbescherming en omwonenden gaat zowel over de feitelijke risico's, alsook over de bezorgdheid van omwonenden over de risico's.

Feitelijke risico's: de industrie beoordeelt zelf al op risico's voor langdurige blootstelling

De Gezondheidsraad zegt over de feitelijke risico's:

De risico's die ontstaan door kortdurende piekblootstelling worden afgedekt via de al gangbare risicobeoordeling voor omstanders en passanten. Wel moet deze daartoe worden uitgebreid tot alle omstanders en passanten, kinderen inbegrepen.

De methode die de EFSA nu ontwikkelt voor de beoordeling van risico's voor langdurige blootstelling van omwonenden, is nog niet klaar voor gebruik. Tot de definitieve methode van de EFSA gereed is, kan Nederland bestaande Duitse en Britse methoden hanteren. De commissie beveelt aan om hiermee ook de al toegelaten middelen alsnog op hun risico's voor omwonenden te beoordelen.

In het draft Registration Report dat bij het indienen van een aanvraag tot zonale toelating van een gewasbeschermingsmiddel wordt opgesteld, worden sinds de verordening 1107/2009 van kracht is de Duitse en Britse methoden voor de beoordeling van risico's voor langdurige blootstelling van omwonenden al toegepast. Dit heeft te maken met het internationale karakter bij het samenstellen van het dossier. Ook in de jaren daarvoor is deze beoordeling naar schatting bij 80-90% van de middelen meegenomen.

Voor toepassingen in kassen wordt het risico voor omwonenden reeds meegenomen volgens Nederlands model.

De stelling dat de beoordeling van de risico's voor omstanders en passanten zich in Nederland beperkt tot mensen die zich beroepshalve tijdens de bespuiting in de buurt ophouden, behoeft derhalve nuancering. De Duitse en Britse methoden worden door de industrie al toegepast.

Versneld herbeoordelen: herbeoordelen in Europese context

Nefyto is tegen het voorstel van de Gezondheidsraadcommissie om in afwachting van Europese regelgeving alvast te gaan beoordelen op basis van het Duitse en Britse model en ook bestaande middelen versneld te gaan herbeoordelen. Zoals hierboven reeds aangegeven is dit voor een belangrijk deel van de middelen in de huidige dossiers opgenomen.

Versneld herbeoordelen van toegelaten middelen veroorzaakt extra druk bij het Ctgb waarbij de toelating van nieuwe middelen vertraagd wordt, wat weer ten koste gaat van de, ook door de Gezondheidsraad gewenste, productinnovatie (zie pag. 79). Daarnaast wordt medio 2014 de EFSA guidance al verwacht. Zodoende weegt tijdswinst ten opzichte van de verwachte beschikbaarheid van de EFSA guidance niet op tegen de nadelen.

Blootstellingsonderzoek: als blootstelling beneden de normen is, is ongerustheid dan weg?

De Gezondheidsraadcommissie geeft aan dat het voor de hand ligt om “te beginnen met blootstellingsonderzoek” en op geleide van de uitkomsten vervolgens te bezien of onderzoek naar gezondheidseffecten nuttig is. Nefyto gaat er van uit dat bij correct gebruik van gewasbeschermingsmiddelen de blootstellingen beneden de gestelde normen zullen blijven, maar daarmee is de ongerustheid van omwonenden niet weg. Wat komt daarna?

Bezorgdheid over risico’s: communiceren, informeren en luisteren

Bij het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen is het belangrijk dat de wettelijke gebruiksvoorschriften worden opgevolgd en dat de toepasser zich bewust is van zijn of haar omgeving. Van de toepassers van gewasbeschermingsmiddelen verwacht Nefyto dat ze:

- *Communiceren:* waar is bebouwing of scholen, wat zijn mogelijke blootstellingsroutes, welke zorgen leven er en zijn daarvoor praktische oplossingen?
- *Informeren:* wat zijn mogelijke risico’s bij het gebruik, alleen middelen toepassen op basis van goede landbouwpraktijken, emissie minimaliseren
- *Luisteren:* omwonenden informeren, afstemmen van het spuitmoment op het tijdstip dat omwonenden redelijkerwijs binnenshuis zijn, evalueren van de afspraken

Nefyto zet zich in om samen met Agrodis, LTO Nederland en Cumela Nederland te komen tot ondersteunende informatie en hier verspreiding aan te geven.

Tot slot hoopt Nefyto dat alle activiteiten in het kader van “gewasbeschermingsmiddelen en omwonenden” ook haar weerslag zullen vinden in de praktijk: toepassers én omwonenden zullen samen voor de korte en langere termijn moeten toewerken naar oplossingen. Nefyto is bereid hierbij ondersteuning te geven.

Detailopmerkingen

- p. 68: *“De commissie beveelt aan dat Nederland in EU-verband een discussie entameert over de vraag of informatie over de kinetiek in het menselijk lichaam en methoden voor analyse van menselijk bloed en urine niet standaard deel zouden moeten uitmaken van het dossier dat de fabrikanten aanleveren ten behoeve van de toelating.”*
1. M.b.t. informatie over de kinetiek in het menselijk lichaam:
Standaard wordt al een studie naar de afbraak, verdeling, metabolisme en uitscheiding (ADME) van de actieve stof in het middel uitgevoerd in de rat. Hieruit kan naar de mens worden geëxtrapoleerd. Het ligt niet voor de hand het lot van actieve stoffen van gewasbeschermingsmiddelen in mensen te gaan testen.
  2. M.b.t. methoden voor analyse van menselijk bloed en urine:
Als een actieve stof of metaboliet bv. als toxisch is geclassificeerd, dient nu al een gevalideerde analysemethode in lichaamsvloeistoffen geleverd te worden ten behoeve van de goedkeuring van de actieve stof (hetgeen weer een voorwaarde is voor toelating van middelen met deze actieve stof). Dit staat beschreven in Sanco/825/00 rev. 8.1 d.d. 16/11/2010: Guidance document on pesticide residue analytical methods (regel 575-580).
- p. 68/69: *“...omdat nu spuitzones worden gehanteerd zonder een goede wetenschappelijke onderbouwing van de benodigde breedte.”*
- Ten behoeve van de spuitvrije zones (in combinatie met bepaalde spuittechnieken) die moeten worden gehanteerd in de fruitteelt, heeft in het kader van het Activiteitenbesluit wetenschappelijk onderzoek plaatsgevonden voor de afstanden van fruitbomen ten opzichte van oppervlaktewater.

- p. 69: *“de kasteelt; ook hier geldt ... bescherming genieten.”*
 Voor de berekening van blootstelling van omwonenden van kassen is het leiwervel model (Resident Lee Side Turbulence Model) beschikbaar. Dit model moet ten behoeve van de toelating sinds één à twee jaar worden doorgerekend. Metingen zouden dan dit model moeten bevestigen.
- p. 76: *“De commissie beveelt aan dat ons land tot die tijd gebruik maakt van nationale methoden van het Verenigd Koninkrijk en Duitsland en in een inhaalslag hiermee ook de in ons land al toegelaten middelen beoordeelt op hun risico voor omwonenden.”*
1. Versneld herbeoordelen van toegelaten middelen veroorzaakt extra druk bij de industrie maar vooral ook bij het Ctgb. Uit eerdere ervaring (Herbeoordeling Artikel 122 (25d)) weten we dat dit soort operaties de planning van het reguliere werk bij het Ctgb ernstig bemoeilijken.
  2. Zijn deze modellen wel representatief voor de Nederlandse situatie? De commissie geeft zelf aan dat buitenlandse onderzoeksresultaten niet representatief zijn voor Nederland, maar geldt dat dan niet ook voor de buitenlandse modellen? Volgens experts uit de industrie, die immers al met grote regelmaat risico-beoordelingen uitvoeren volgens de methoden van Duitsland en het Verenigd Koninkrijk, leidt bovendien de risico-evaluatie volgens deze modellen zelden tot nooit de identificatie van een onaanvaardbaar risico. Ook daarom is het de vraag of het de moeite waard is een heel herbeoordelingstraject met deze modellen in gang te zetten in afwachting van de EFSA guidance (zie ook het volgende punt).
 NB Een aanzienlijk deel van de gewasbeschermingsmiddelen op de Nederlandse markt is ook toegelaten in Duitsland en/of het Verenigd Koninkrijk en vaak ook voor hetzelfde of bijna hetzelfde gebruik. Daarmee zijn deze toepassingen dus al doorgerekend met de betreffende modellen, en veilig bevonden.
  3. De laatste verwachting is dat de EFSA-guidance voor o.a. residents in juni 2014 wordt afgerond. Het lijkt daarom zinvoller hierop te wachten, dan om een voorlopige herbeoordeling uit te voeren volgens de Duitse en Britse modellen. Mogelijk is zelfs bij publicatie van het definitieve adviesrapport van de Gezondheidsraad de EFSA-guidance al beschikbaar. Wellicht kan Nederland zich nog extra inspannen om het EFSA-guidance document sneller beschikbaar te hebben, of in elk geval eventuele vertraging te voorkomen.
- p. 76: *“Het Ctgb is sterk gericht op een adequate dienstverlening aan aanvragers van toelatingen”.* Dit zou kunnen suggereren dat het Ctgb niet onafhankelijk (genoeg) zou opereren. Duidelijk moet zijn dat het hier alleen gaat over informatievoorziening.
- p. 77: Gesteld wordt dat bij geïntegreerde gewasbescherming *“chemische gewasbescherming als laatste redmiddel achter de hand wordt gehouden als andere manieren om ziekten en plagen te voorkomen of te bestrijden tekort schieten”.* Deze omschrijving strookt niet met het gestelde in de Tweede Nota Duurzame Gewasbescherming: *“Geïntegreerde gewasbescherming is een aanpak die gebruik maakt van diverse methoden om ziekten, plagen en onkruiden te beheersen en te bestrijden. Daarbij wordt de inzet van chemische gewasbeschermingsmiddelen zo veel mogelijk beperkt.”*
- p. 158: *“...deze tests moeten worden uitgevoerd volgens nauwkeurig omschreven richtlijnen van de OECD en voldoen aan de kwaliteitseisen voor ‘Goede Laboratoriumpraktijken’ die eveneens zijn vastgelegd door de OECD.”*
 Voorgesteld wordt deze aan te vullen met de opmerking dat de overheid toezicht houdt op laboratoria die onder GLP werken. Laboratoria verliezen hun accreditatie als ze niet aan de kwaliteitseisen voldoen.